24

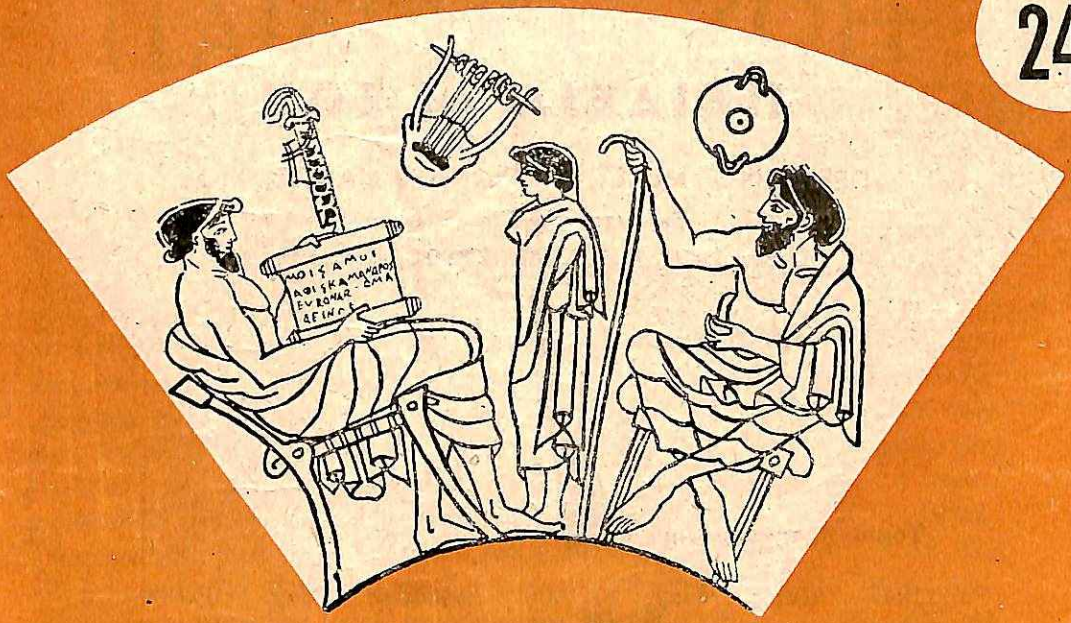

ΠΑΙΔΕΙΑ καὶ ζωή

15 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1953

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Τὸ πανεπιστημιακὸ πρόβλημα ..... Ἡ Διεύθυνση
Ἡ Μέση Παιδεία μας. Ἕνας Νόμος ποὺ δὲν ἔγινε (III) ..... Ε. Π. Παπανοῦτσος
Τὸ παιγνίδι ..... Maurice Percheron
Ἡ σημασία μιᾶς γενικῆς θεωρίας τῆς ἀγωγῆς γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ πράξη ..... Richard Meister
Ἡ ὁμόγλωσση Στοιχ. Ἐκπαίδευση τῆς Πόλης (II) ..... Δημ. Μάνος
Ἀντώνης Τραυλαντώνης ..... Θεόδωρος Ξύδης
Ἐρνέστος Πφοὺλ ..... Κ. Ρωμαῖος
Ὁ Β' τόμος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀχ. Τζάρτζανου «Νεοελληνικὴ Σύνταξις» ..... Θρ. Σταύρου
Νέα Βιβλία
Περιεχόμενα τοῦ Β' τόμου (1953)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ—Στοὰ Ἀρσακείου

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Ἐκδίδεται τὴν 15η κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Ἀρτοτίνης 6

Τόμοι προηγουμένων ἐτῶν:

1947	ἄδετος	δραχ.	75.000	πανόδετος	δραχ.	95.000
1948	»	»	75.000	»	»	95.000
1949	»	»	75.000	»	»	95.000
1950	»	»	75.000	»	»	95.000
1951	»	»	75.000	»	»	95.000
1952	»	»	75.000	»	»	95.000
1953	»	»	75.000	»	»	95.000

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους
Δεκεμβρίου 1953 δρχ. 6.000

Ἐκυκλοφόρησε:

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ

ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑ

Τὸ πρόβλημα τῆς Ἀλήθειας

Ἐκδοτικὸς Οἶκος «ΙΚΑΡΟΣ»

Πωλεῖται σὲ ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—Ἔρευνας—Διαφωτισμοῦ

ΕΤΟΣ Β' — ΑΘΗΝΑΙ, 15 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1953 — ΤΕΥΧΟΣ 24

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τὸ πανεπιστημιακὸ πρόβλημα

Κάθε χρόνο γίνεται λόγος γιὰ τὶς οἰκονομικὲς δυσχέρειες τῶν πανεπιστημίων μας καὶ συγκινεῖται γιὰ λίγο ἡ Κοινὴ Γνώμη. Ἀλλὰ γρήγορα περνᾶ αὐτὸς ὁ μικρὸς πυρετός, μόλις αὐξηθοῦν τὰ τέλη τῶν ἐγγραφῶν ἢ ὅταν ἐξευρεθῆ ἀπὸ τὸ Κράτος καμιὰ συμπληρωματικὴ πίστωση ποὺ προσωρινὰ ἀνακουφίζει τὴν πληγὴ χωρὶς νὰ τὴ θεραπεύη. Καὶ ἔτσι διαιωνίζεται τοῦτο τὸ πολὺ δυσάρεστο γιὰ ὅλους θέμα. Τὰ πανεπιστήμιά μας, ὄχι μόνο ὡς οἰκονομικοὶ ὀργανισμοί, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα καὶ ὡς πνευματικὰ κέντρα καὶ ὡς διοικητικὰ συστήματα, εἶναι ἕνα μεγάλο πρόβλημα ποὺ γιὰ νὰ λυθῆ, πρέπει κάποτε ἡ Πολιτεία νὰ νιώση τὶς μεγάλες της εὐθύνες σ' αὐτὸ τὸ σημαντικὸ κεφάλαιο τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου καὶ νὰ ἐνεργήση μὲ γενναιότητα. Δηλαδή, πρῶτα νὰ θέση τὸ πρόβλημα σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση καὶ ὅλο του τὸ βάθος, καὶ ἀμέσως ἔπειτα νὰ προσπαθήση νὰ τὸ λύση μὲ μέτρα ριζικά. Γιατὶ κάθε χρόνος ποὺ περνᾶ, φέρνει τὰ ἀνώτατα ἐθνικά μας ἐκπαιδευτήρια ὅλο καὶ πιὸ κοντὰ πρὸς τὴν ἐξάρθρωση καὶ τὸν ξεπεσμό.

Στὰ πανεπιστήμιά μας ὑπάρχει ἕνα ἐξαιρετικὰ παράξενο καὶ ἀμφίβολο καθεστώς. Ἀγωνίζονται λ.χ. γιὰ τὴν «αὐτοτέλειά» τους, τὴν οἰκονομική, τὴ διοικητική, τὴν πνευματική, καὶ πιστεύουν ὅτι ἔχουν ἢ μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν μιὰ τέτοιαν «αὐτοτέλεια», ὅπως ἄλλα ἀντίστοιχα πνευματικὰ κέντρα τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Ὅμως οὔτε εἶχαν ποτέ, οὔτε μποροῦν νὰ ἔχουν αὐτοτέλεια. Οἰκονομικῶς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ Κράτος. Ὄχι μόνο ἐπειδὴ σήμερα ἡ ἀκίνητη περιουσία τους ἐξαιτίας τοῦ ἐνοικιοστασίου δὲν ἀποδίνει. Ἀλλὰ κυρίως γιατὶ οἱ ἀνάγκες τους κάθε χρόνο πολλαπλασιάζονται καὶ τὸ Κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ κάνη κοινωνικὴ πολιτικὴ εἰς βάρος τους (ἀτελὴς ἐγγραφὴ ἀναπήρων, θυμάτων, σεισμοπαθῶν κλπ.). Ἑπομένως μὲ μέσα δικά τους ποτὲ δὲν θὰ μπορέσουν ν' ἀντεπεξέλθουν στὶς δαπάνες τους.

Διοικητικῶς παρουσιάζεται στὰ πανεπιστήμιά μας ἡ ἴδια ἑρμαφρόδιτη κατάσταση: Οἱ καθηγητές τους εἶναι καὶ δὲν εἶναι Δημόσιοι Ὑπάλληλοι. Διορίζονται καὶ ὁρκίζονται ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ τῆς Παιδείας, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ εἶναι αὐτοκέφαλοι καὶ πραγματικὰ δὲν ἐλέγχονται ἀπὸ κανένα. Ὅπως θέλει, κάνει καθένας τὴ δουλειά του, ὅποτε τοῦ ἀρέσει

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΩΡΕΑ Καλ. Χλαρή
ΗΜΕΡΟΜ. 20.8.85
ΑΡΙΘ. 38305

κάνει ἢ δὲν κάνει μάθημα καὶ ἐξετάσεις, καὶ βαθμολογεῖ μὲ τὸ κέφι του. Ἂν καμιὰ φορὰ τὸ Ὑπουργεῖο, συγκινημένο ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν ἀδικουμένων, ζητήση λογαριασμό, οἱ πανεπιστημιακὲς Σχολὲς σηκώνονται στὸ πόδι : προσβάλλεται ἡ αὐτοτέλεια τῶν πανεπιστημίων...

Ἐξίσου περίεργη εἶναι καὶ ἡ δῆθεν ἀνεξαρτησία τῶν πανεπιστημίων στὴν ἐκλογὴ τῶν καθηγητῶν τους. Θεωρητικὰ δὲν δέχονται τὴν ἐπέμβαση «ἐξωτερικῶν» παραγόντων καὶ ὀνομάζουν τοὺς νέους καθηγητὲς μὲ ψηφοφορία τῶν παλαιότερων. Δὲν φανταζόμαστε ὅμως οἱ σοβαρότεροι καθηγητὲς νὰ εἶναι πραγματικὰ εὐχαριστημένοι μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀνανεώνεται τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἱδρυμάτων μας. Ἀποκλείσθηκε δῆθεν ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τῶν νέων καθηγητῶν ἡ «πολιτική», ἀλλὰ μένει ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὀρθάνοιχτη ἡ πόρτα σὲ ἐπηρεασμοὺς ὅλων τῶν εἰδῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ προκρίνωνται συνήθως οἱ ἐπιστημονικῶς ἄριστοι, ἀλλὰ ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἄλλα «οὐσιαστικότερα» προσόντα...

Ποιός μπορεῖ σήμερα σοβαρὰ νὰ ὑποστηρίξη ὅτι στὰ πανεπιστήμιά μας καλλιεργεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὑψώνεται τὸ φρόνημα τῆς νέας γενεᾶς καὶ προάγεται δημιουργικὰ ὁ ἐθνικός μας πολιτισμός; Μὲ τὰ κύματα τῶν διαγκωνιζομένων νὰ παραβιάσουν μὲ κάθε χρόνο τοὺς πυλῶνες των, γιὰ νὰ πάρουν τὸ περιπόθητο «Χαρτί», τὰ πανεπιστήμιά μας κινδυνεύουν νὰ γίνουν καθαρὰ ἐπαγγελματικὲς σχολὲς ποὺ προμηθεύουν στὴν κοινωνία μας ἀμφίβολα ἐξοπλισμένους γιὰ τὴν ἀποστολή τους γιατρούς, δικηγόρους, ἐκπαιδευτικοὺς κλπ. Οἱ καθηγητὲς δὲν προφταίνουν νὰ γνωρίσουν στὸ πρόσωπο κανένα σχεδὸν φοιτητή τους. Κάνουν βιαστικὰ τὰ μαθήματά τους σὲ ἀσφυκτικὰ γεμάτες αἴθουσες, στὶς ἀσκήσεις ἐλάχιστους παρακολουθοῦν, καὶ περνοῦν τὶς ὧρες τους κάνοντας ἐξετάσεις. Σ' ἕνα ἀπέραντο συνεργεῖο ἐξετάσεων ἔχουν μεταβληθῆ τὰ ἀνώτατα πνευματικὰ ἱδρύματα τοῦ Ἔθνους. Ὅλους τοὺς μῆνες τοῦ χρόνου ἐξετάζονται φοιτητές : εἰσιτήριες ἐξετάσεις, τμηματικές, πτυχιακές, πρώτης περιόδου, δεύτερης, τρίτης, παρελθόντων ἐτῶν, στρατευθέντων, θυμάτων κ.ο.κ.... Γιὰ συμπαράσταση τῶν καθηγητῶν στὴ ζωὴ καὶ στὰ προβλήματα τῶν φοιτητῶν· γιὰ ἀγωγὴ τῶν νέων στὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου, ποὺ προορίζεται μάλιστα νὰ παίξη ρόλο ἡγετικὸ στὴν κοινωνία μας—πῶς μπορεῖ νὰ γίνη λόγος, ὅταν τέτοια εἶναι τὰ μέσα στὰ πανεπιστήμιά μας ἡ «μορφωτικὴ» ἀτμόσφαιρα; Ἡ μόνη μεταξὺ καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν ἐπαφὴ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἀντίκρισμά τους (τὸ ὄχι τόσο φιλικὸ) στὸ τραπέζι τῶν ἐξετάσεων...

Σὲ ὅλες τὶς πολιτισμένες χῶρες τοῦ κόσμου ἡ προσοχὴ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων εἶναι σήμερα στραμμένη πρὸς τὴν ἐκπαίδευση

τῶν νέων. Ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ τῶν τύπων, προπάντων ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακή, ἐκείνην ποὺ μορφώνει τὰ ἡγετικὰ στελέχη τῆς κοινωνίας, περιμένουν οἱ λαοὶ τὴ διασφάλιση τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν κεφαλαίων τοῦ πολιτισμοῦ μας, τὴν ἀνάπτυξη τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας στὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ τὴ διατήρηση τῆς εἰρήνης στὴν ἀνήσυχη οἰκουμένη τοῦ καιροῦ μας. Ὄχι μόνο ἑστίες γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ θερμοκήπια ψυχικῆς καλλιέργειας εἶναι παντοῦ τὰ πανεπιστήμια. Αὐτὰ δίνουν τὸν τόνο στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν λαῶν. Αὐτὰ ὁδηγοῦν στὴν κίνηση τῆς πολιτείας. Αὐτὰ ἀνοίγουν τὸ δρόμο τοῦ μέλλοντος.

Ἂς βάλουν τώρα τὸ χέρι στὴν καρδιά τους οἱ πανεπιστημιακοί μας διδάσκαλοι καὶ οἱ πολιτικοί μας ἡγέτες, καὶ ἂς ἀπαντήσουν μὲ εἰλικρίνεια καὶ παρρησία στὸ ἐρώτημα:

—Ἐκτελοῦν καὶ τὰ δικά μας Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἱδρύματα αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἔργο, γιὰ τὸ ὁποῖο προορίζονται, σὲ ὅλες τὶς προχωρημένες στὸν πολιτισμὸ χῶρες τοῦ κόσμου;

Ἡ ἀπόκρισή τους δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἕνα σπαραχτικό: Ὄχι! Ἡ ἀνώτατη παιδεία μας, ἂς τὸ ὁμολογήσωμε, ἔχει φτάσει σὲ ἀδιέξοδο. Ἐπῆρε τὸν κατήφορο...

Ἀπ' αὐτὸ τὸ τραγικὸ ἀδιέξοδο μόνο μιὰ λύση ὑπάρχει : Νὰ βάλη κάτω ἡ Πολιτεία ὁλόκληρο τὸ πανεπιστημιακό μας πρόβλημα καὶ νὰ τὸ μελετήση συστηματικά. Τὸ οἰκονομικὸ εἶναι ἕνα μόνο ἀπὸ τὰ πολυάριθμα σημεῖα τοῦ προβλήματος· τὰ ἄλλα εἶναι πολὺ σπουδαιότερα. Γιατὶ ἐπιτέλους τὰ πανεπιστήμια δεν μποροῦν νὰ ζητοῦν ἀπὸ τὸ Κράτος, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ Λαό, χρήματα, ἂν δὲν τὸν πείσουν ὅτι μὲ τὴ λειτουργία τους ἀνταποκρίνονται ἐντελῶς στὸν προορισμό τους. Ποὺ δὲν εἶναι νὰ δίνουν ἐπαγγελματικὰ διπλώματα γιὰ βιοπορισμό. Ἀλλὰ νὰ γίνουν πνευματικὰ κέντρα : Γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης. Γιὰ τὸν ὑψηλὸ φρονηματισμὸ τῶν νέων. Γιὰ τὴν προαγωγὴ τοῦ ἐθνικοῦ μας πολιτισμοῦ.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΜΕΛΕΤΗ

Ἡ Μέση Παιδεία μας III*

Ἕνας Νόμος πού δέν ἔγινε

Στὸ κείμενο τοῦ νομοθετήματος (ὁ ἀναγνώστης θὰ τὸ βρῆ ὁλόκληρο στὰ δύο προηγούμενα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ μας) ἔχουν μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια διατυπωθῆ οἱ κύριες ἐπιδιώξεις του. Εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1. Ἡ αὐτοτέλεια κάθε κύκλου σπουδῶν τῆς Μέσης Παιδείας. Τὰ δύο νέα σχολεῖα Μ. Ἐκπ. πού ἱδρύονται γιὰ νὰ ἀντικαταστήσουν τὸ σημερινὸ μονολιθικό μας Γυμνάσιο, τὸ νέο δηλαδὴ Προγυμνάσιο καὶ τὸ νέο Γυμνάσιο, θὰ ἀποτελοῦν κατὰ ρητὴ διάταξη τοῦ ἄρθρου 1 ἀποστρογγυλωμένους καὶ αὐτοτελεῖς κύκλους σπουδῶν, μὲ διαφοριστικὸ γνώρισμα ὅτι «ἡ διὰ τοῦ πρώτου κύκλου παρεχομένη μόρφωσις θὰ ἔχῃ πρακτικώτερον, ἡ διὰ τοῦ δευτέρου θεωρητικώτερον χαρακτῆρα». Καὶ ἐπειδὴ ἡ κατὰ κόρον ἐπαναλαμβανόμενη σὲ συναφῆ νομοθετήματα φράση ὅτι τῆς παιδείας σκοπὸς εἶναι ἡ διάπλαση χρηστῶν πολιτῶν καὶ ἡ ἀγωγὴ τῶν νέων κατὰ τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ (ὁρισμὸς τοῦ Συντάγματος), διατυπώνει μὲ πολὺ γενικὸ καὶ ἀφηρημένο τρόπο τὰ παιδευτικά μας αἰτήματα, τὸ Σχέδιο τοὺ δημοσιεύσαμε, γεμίζει τὸ χάσμα τοῦ Ἀν. Νόμου 1823/1951 καὶ ἐκθέτει στὸ πρῶτο ἄρθρο του ἀναλυτικὰ τὶς μορφωτικὲς ἐπιδιώξεις τῶν δύο νέων τύπων σχολείων Μ. Ἐκπ. Ἀξίζει νὰ προσέξωμε ὅτι γιὰ τὸ Προγυμνάσιο τρεῖς κυρίως σκοποὶ διατυπώνονται στὸ νομοθέτημα: α) Νὰ συμπληρώση τὰ στοιχεῖα τῆς γενικῆς παιδείας πού προσφέρει τὸ Δημοτικό, β) νὰ δώση τὴν εὐκαιρία στὰ παιδιὰ πού βρίσκονται στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἥβης, νὰ γνωρίσουν τὶς κλίσεις καὶ τὶς ἱκανότητές τους (οἱ Γάλλοι τὴν ἀντίστοιχη βαθμίδα τῆς Μέσης Παιδείας τὴν ὀνομάζουν γι' αὐτὸ τὸ λόγο «σχολεῖο προσανατολισμοῦ») καὶ γ) νὰ ἀποτελέση τὸ ὑπόβαθρο γιὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα πού προϋποθέτουν ἐγκύκλιο παιδεία ἀρτιότερην ἀπὸ τοῦ Δημοτικοῦ. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς σκοποὶ καθορίζουν τὴ φυσιογνωμία τούτου τοῦ νέου σχολείου (διδακτέα μαθήματα, τρόπον εἰσαγωγῆς τῶν μαθητῶν, διδακτικὸ προσωπικὸ κλπ.), ὅπως διαγράφεται στὰ ἑπόμενα ἄρθρα 2, 3, 4 καὶ 5 τοῦ νομοθετήματος. Τὸ Προγυμνάσιο θὰ εἶναι τὸ μεγάλο πρόβλημα στὴ μεταρρύθμιση τῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἀπὸ τὴν καλὴ συγκρότηση καὶ λειτουργία του θὰ ἐξαρτηθῆ ἡ ἐπιτυχία τῶν νέων μέτρων. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ τὸν τύπο σχολείου δὲν τὸν ἔχομε ἀκόμη δοκιμάσει στὸν τόπο μας (ὁ παραλληλισμὸς μὲ τὸ παλαιότερο Ἑλληνικὸ Σχολεῖο καὶ ὀρθὸς δὲν εἶναι καὶ μπορεῖ νὰ παρασύρη σὲ θανάσιμα σφάλματα), Διοίκηση καὶ Διδακτικὸ προσωπικὸ πρέπει νὰ τὸν κοιτάξουν μὲ ξεχωριστὴ στοργὴ καὶ ἐπιμέλεια. Ἂν πρόκειται νὰ σχηματίσωμε τὰ μελλοντικὰ Προγυμνάσια ἀντιγράφοντας (στὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων καὶ στὸν τρόπο τῆς ἐργασίας) τὶς τρεῖς πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις, ὅπως λειτουργοῦν σήμερα, τότε ὁλόκληρο τὸ ζήτημα μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὁριστικὰ χαμένο. Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ χωρίσωμε μηχανικὰ τὸ σημερινὸ Γυμνάσιο σὲ δύο σχολεῖα, ἀλλὰ νὰ δημιουργήσωμε ἀνάμεσα στὸ Δημοτικὸ καὶ στὸ ἀνθρωπιστικὸ Γυ-

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας, σελ. 317.

μνάσιο ἕνα νέο αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπαρκτο σχολεῖο γενικῆς παιδείας, ὅπου θὰ συμπληρώνουν τὴν ἐγκύκλιο μόρφωσή τους ὅσα παιδιὰ δὲν προορίζονται γιὰ ἀνώτερες σπουδές. Ἔτσι μόνο, καὶ τὴν πνευματικὴ στάθμη τοῦ λαοῦ μας θὰ ὑψώσωμε καὶ θὰ ἀνακόψωμε τὸ ρεῦμα τῶν νέων μας πρὸς τὰ Γυμνάσια καὶ τὰ Πανεπιστήμια, πού κάθε μέρα δημιουργεῖ μεγάλα προβλήματα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς χώρας μας. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ συντάκτης τοῦ σχεδίου πού δημοσιεύσαμε προσδιορίζει ὅσο γίνεται σαφέστερα τοὺς εἰδικοὺς μορφωτικοὺς σκοποὺς τοῦ νέου Προγυμνασίου καὶ τοὺς ἀντιδιαστέλλει πρὸς τὶς παιδευτικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ νέου Γυμνασίου. Στὸ Γυμνάσιο ἀναθέτει ὑψηλότερα καὶ δυσχερέστερα ἔργα: α) τὴ μύηση τῶν μαθητῶν στὶς ἀξίες τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ μας (Γράμματα, Ἐπιστῆμες), β) τὴ βαθύτερη καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τῶν νέων, γ) τὴν ἀγωγὴ τῶν αὐριανῶν ἡγετῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ δ) τὴν προπόνηση ὅσων ἑτοιμάζονται νὰ κάνουν στὸ μέλλον ἀνώτερες ἐπιστημονικὲς καὶ τεχνικὲς σπουδές. Ἡ διάκριση τῶν δύο κλύκλων ὡς πρὸς τὶς μορφωτικὲς ἐπιδιώξεις εἶναι φανερή. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχουν τὸ λόγο τους καὶ οἱ διαφορὲς τῶν δύο σχολικῶν τύπων στὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων καὶ στὴ λειτουργία τους:

α. Στὰ Προγυμνάσια κατὰ τὸ ἄρθρο 2 εἰσάγονται οἱ μαθητὲς μὲ «εἰσιτήριες ἐξετάσεις» (ὅσοι μάλιστα ἔχουν στὸ ἀπολυτήριό τους ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο βαθμὸν Λίαν Καλῶς, 8, καὶ πάνω ἐγγράφονται στὴν πρώτη τάξη τῶν προγυμνασίων χωρὶς ἐξετάσεις). Στὰ Γυμνάσια ἡ εἰσαγωγὴ γίνεται «κατόπιν διαγωνισμοῦ» (ἄρθρ. 8). Προγυμνάσια κατὰ τὸ ἄρθρο 11 ἱδρύονται 752 σὲ ὁλόκληρη τὴ χώρα, ἐνῶ Γυμνάσια μόνο 254. Ἑπομένως ἡ εἰσαγωγὴ στὰ Προγυμνάσια θὰ εἶναι πολὺ εὐκολώτερη ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ στὰ Γυμνάσια. Πρῶτος προστατευτικὸς φραγμός. Ἡ Πολιτεία ὑποχρεώνεται βέβαια νὰ φροντίση γιὰ νὰ πάρουν νὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ ἐγκύκλιο παιδεία πλουσιότερην ἀπὸ τὰ ψιχία τοῦ Δημοτικοῦ· δικαίωμά της ὅμως εἶναι νὰ φράζη τὸ δρόμο πρὸς ἀνώτερες ἐπιστημονικὲς καὶ τεχνικὲς σπουδὲς στοὺς νέους πού δὲν ἔχουν τὶς ἀπαιτούμενες γι' αὐτὲς τὶς σπουδὲς ἱκανότητες.

β. Ἡ γνώση τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν πού δημιούργησε τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα, εἶναι καὶ μέσα στοῦ Προγυμασίου τοὺς σκοπούς. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ περιμένωμε νὰ μάθουν πρῶτα τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα τὰ παιδιά, καὶ ἔπειτα νὰ τοὺς γνωρίσωμε τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα (πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη τοῦτο μέσα στὰ τρία χρόνια τοῦ Προγυμνασίου;) γι' αὐτὸ τὸ νομοθέτημα στὸ 3ο ἄρθρο του καθιερώνει παράλληλα πρὸς τὴν ἐκμάθηση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τὴ διδασκαλία ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων σὲ δόκιμες μεταφράσεις «εἰς ὥρας ὁριζομένας ρητῶς εἰς τὸ πρόγραμμα». Στὸ πρόγραμμα τῶν Γυμνασίων ὁ συντάκτης τοῦ νομοθετήματος δὲν ἀναφέρει τὶς μεταφράσεις, γιατὶ ἐδῶ μποροῦν καὶ πρέπει οἱ νέοι νὰ μάθουν νὰ μελετοῦν τοὺς κλασσικοὺς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο.

2. Ὁ ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμός. Τὸ Προγυμνάσιο θὰ εἶναι βέβαια σχολεῖο γενικῆς παιδείας· τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ περιέχονται μέσα στὸ πρόγραμμά του στοιχεῖα ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ. Ἄλλωστε, ἀφοῦ σκοπός του ἔχει ὁριστῆ νὰ βοηθήση τοὺς ἐφήβους νὰ διαγνώσουν τὶς κλίσεις καὶ τὶς ἱκανότητές τους, πολὺ φυσικὸ εἶναι νὰ παρέχη στοὺς μαθητές του εὐκαιρίες γιὰ νὰ φτάσουν σ' αὐτὴ τὴ διάγνωση. Τοῦτο γίνεται καὶ στὰ ἀντίστοιχα σχολεῖα ἄλλων χωρῶν πού ἔχουν ἤδη καθιερώσει μέσα στὸ ἐκπαιδευτικό τους σύστημα αὐτὸ τὸν σχολικὸ τύπο. Πῶς ὅμως θὰ πραγματοποιηθῆ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ στὸ ἑλληνικὸ Προγυμνάσιο τοῦ μέλλοντος; Ὁ συντάκτης τοῦ νομοθετήματος προβλέπει στὸ ἄρθρο 3 ἕνα τρόπο ἄξιο πολλῆς προσοχῆς: «Εἰς τὰ Προγυμνάσια» λέγει τὸ ἄρθρο ἐκεῖνο «ἐπιτρέπεται ὅπως μερίμνῃ τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν καὶ ἐγκρίσει τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων εἰσαχθῶσι θεωρητικὰ μαθήματα καὶ πρακτικαὶ ἀσκήσεις ἐπαγγελματικῆς κατευθύνσεως, τὸ πρόγραμμα τῶν ὁποίων δέον νὰ καταρτίζεται ὑπὸ τοῦ οἰκείου Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ». Μὲ αὐτὴ τὴ διάταξη ἀνοίγεται μιὰ προοπτικὴ πού

μπορεῖ νὰ ἔχη ἀξιόλογα ἀποτελέσματα στὴν προσπάθεια τοῦ Κράτους νὰ στρέψη πρὸς τὶς πρακτικὲς ἀσχολίες τὰ μεγάλα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας. Τὸ πεδίο εἶναι ἐλεύθερο γιὰ νὰ ἀναπτυχθῆ ἐδῶ ἡ πρωτοβουλία τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν (κοινοτήτων, δήμων, συνεταιρισμῶν κλπ.) ποὺ πάντοτε φιλοτιμοῦνται νὰ δράσουν, ὅταν τὸ Κέντρο ἀφήνη μεγάλα περιθώρια στὴν ἐνεργητικότητά τους. Στὶς γεωργικὲς περιοχὲς μποροῦν ἄριστα νὰ ὀργανωθοῦν μέσα στὰ προγυμνάσια μαθήματα καὶ πρακτικὲς ἀσκήσεις γεωργικοῦ περιεχομένου, στὶς ναυτικὲς ναυτιλιακοῦ, στὶς βιομηχανικὲς τεχνικοῦ κ.ο.κ. Τὸ ἔδαφος γιὰ νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση εἶναι ἀκόμη παρθένο στὸν τόπο μας, ποὺ εἶναι φτωχὸς καὶ θὰ ἔπρεπε κατὰ κύριο λόγο στὴν πρακτικὴ κατάρτιση τῶν παιδιῶν του νὰ στρέψη ὅλη του τὴν προσοχή. Ἀλλὰ γιὰ νὰ φτάσωμε σὲ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση παρεχόμενη στὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ σὲ μεγάλη κλίμακα, θὰ περάσουν πολλὰ χρόνια. Στὸ μεταξὺ ἡ φρόνηση ὑπαγορεύει νὰ ἐ ν υ φ ά ν ω μ ε στὸ πρόγραμμα τῶν μέσων σχολείων γενικῆς παιδείας μαθήματα καὶ ἀσκήσεις ποὺ θὰ δώσουν μιὰ πρώτη ἐπαγγελματικὴ μύηση στοὺς ἐφήβους μας. Τὰ Προγυμνάσια μὲ τὸ πυκνὸ δίκτυό τους σὲ ὁλόκληρη τὴ χώρα μας προσφέρονται ἄριστα γι' αὐτὸ τὸ σκοπό. Βέβαια τὸ νομοθέτημα ὁρίζει (ἄρθρ. 3, § 2) ὅτι ἡ παρακολούθηση τῶν μαθημάτων καὶ τῶν ἀσκήσεων ἐπαγγελματικοῦ περιεχομένου θὰ εἶναι προαιρετικὴ γιὰ τοὺς μαθητὲς τῶν Προγυμνασίων. Ἀμέσως ὅμως παρακάτω εἰσάγει στὸ πρόγραμμα μιὰ καινοτομία πολὺ μεγάλης σημασίας, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ τὴ χαιρετήσουν ὅσοι βλέπουν μὲ ἀ ν ο ι χ τ ὸ μ υ α λ ὸ τὰ ἐκπαιδευτικά μας πράγματα καὶ δυσφοροῦν ποὺ διαπιστώνουν ὅτι ἡ παιδεία ποὺ δίνομε σήμερα στοὺς νέους μας, ἀντὶ νὰ τοὺς διευθύνη πρὸς τὶς παραγωγικὲς ἐργασίες, τοὺς καταδικάζει στὸν κοινωνικὸ παρασιτισμὸ καὶ στὴν ἐξαθλίωση τοῦ λεγόμενου πνευματικοῦ προλεταριάτου. Ἡ καινοτομία εἶναι ἡ ἑξῆς: Κατὰ τὴν § 3 τοῦ ἄρθρου 3 «εἰς ὅσους ἐκ τῶν μαθητῶν τῶν Προγυνασίων δηλώσουν ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ συνεχίσουν τὰς σπουδάς των εἰς ἀνώτερα σχολεῖα ἐπιτρέπεται ὅπως ἀπὸ τῆς Β' τάξεως [γιατὶ ἀπὸ τὴ Β';-ἁπλούστατα, γιὰ νὰ κάμουν συνειδητότερα τὴν ἐκλογή τους, ἀφοῦ θὰ εἶναι ὡριμότεροι] ἀποφάσει τοῦ Συλλόγου τῶν Καθηγητῶν τοῦ σχολείου ἀπαλλαγοῦν τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης [ὄχι ὅμως καὶ τῆς διδασκαλίας κειμένων Ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων ἐν μεταφράσει]. Οὗτοι κατὰ τὰς ἐλευθέρας ὥρας των ὑ π ο χ ρ ε ο ῦ ν τ α ι νὰ παρακολουθῶσι μαθήματα καὶ ἀσκήσεις ἐπαγγελματικῆς κατευθύνσεως. Ἡ τυχὸν παράλειψις τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, δεόντως ἐλεγχομένης, συνεπάγεται τὴν ἀπόρριψιν τῶν παραβατῶν». Πολὺ λογικά: τί νὰ τὰ κάνουν τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ (πόσα μάλιστα; τὰ πρῶτα στοιχεῖα....ὅσα θὰ μάθουν μέσα σὲ δύο χρόνια!) τὰ παιδιὰ αὐτά, ἀφοῦ δὲν πρόκειται νὰ πᾶνε παραπάνω (γιατὶ δὲν θέλουν ἢ δὲν μποροῦν) καὶ θὰ στραφοῦν πρὸς πρακτικὰ ἐπαγγέλματα; Νά μιὰ εὐκαιρία μέσα στὸ Προγυμνάσιο νὰ γίνη ὁ διαχωρισμὸς καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν θὰ προχωρήσουν σὲ ἀνώτερες σπουδές, νὰ πάρουν θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ ἐπαγγέλματος ποὺ εὐδοκιμεῖ στὴν ἐπαρχία τους καὶ θὰ τοὺς ἐξασφαλίση ἐργασία παραγωγική.

Ἂς μὴν ἀνησυχήσουν ὅμως οἱ κλασικοὶ μας φιλόλογοι ποὺ φοβοῦνται ὅτι ἡ παραμικρὴ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸ καθεστὼς τοῦ μονολιθικοῦ μας Γυμνασίου σημαίνει ἀπάρνηση τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ προσβολὴ πρὸς τὸ ἄφθιτο κλέος τῶν προγόνων. Τὸ νομοθέτημα διασφαλίζει ἐντελῶς τὸν ἀνθρωπιστικὸ χαρακτήρα τῶν μέσων σχολείων καὶ προνοεῖ ὥστε διόλου νὰ μὴ παραμεληθῆ ἡ ἐκμάθηση τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀπὸ ὅσους θὰ τελειώσουν τὸ Γυμνάσιο καὶ θὰ κρούσουν τὴν θύρα τῶν Ἀνωτάτων Ἐκπαιδευτικῶν Ἱδρυμάτων μας. Τὰ θεσπιζόμενα ἀσφαλιστικὰ μέτρα εἶναι τρία:

α. Τὰ παιδιὰ τῶν Προγυμνασίων ποὺ θὰ στραφοῦν πρὸς τὶς ἐπαγγελματικὲς γνώσεις ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, θὰ ἐξακολουθοῦν ὅμως νὰ διδάσκωνται κείμενα Ἀρχαίων Ἑλλήνων Συγγραφέων ἀπὸ μετάφραση. Ὥστε καὶ αὐτὰ θὰ γνωρίσουν τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ἱστορία τῶν προγόνων μας.

β. Ἡ παραπάνω διάταξη θὰ ἐφαρμόζεται «μόνον εἰς τὰ Προγυμνάσια ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχουν ὀργανωθῆ καὶ διενεργοῦνται τακτικῶς μαθήματα καὶ ἀσκήσεις ἐπαγγελματικῆς κατευθύνσεως» (ἄρθρ. 3, § 4). Ἑπομένως καταστρατήγηση ἀπὸ ὀκνηροὺς ἢ ἀδιάφορους μαθητὲς δὲν χωρεῖ.

γ. «Εἰς τὸν διαγωνισμὸν πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὰ κυρίως Γυμνάσια δικαίωμα συμμετοχῆς ἔχουν μόνον μαθηταὶ κεκτημένοι ἀπολυτήριον Προγυμνασίου, ἐν ᾧ ρητῶς ἀναφέρεται ὅτι καὶ κατὰ τὰ τρία ἔτη τῶν Προγυμνασιακῶν σπουδῶν των παρακολούθησαν εὐδοκίμως τὸ μάθημα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης» (ἄρθρ. 3, § 5).

Δὲν μπορεῖ λοιπὸν κανεὶς νὰ κατηγορήση τὸν συντάκτη τοῦ νομοθετήματος ὅτι βυσσοδομεῖ κατὰ τῆς κλασικῆς παιδείας. Ὁ οὐμανισμὸς τῶν Γυμνασίων μας προστατεύεται μὲ τὸ παραπάνω· ἁπλῶς ἕνας ἀριθμὸς παιδιῶν ποὺ δὲν προορίζονται γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὸ φόρτο νεκρῶν γνώσεων, γιὰ νὰ ἐπιδοθῆ περισσότερο σὲ μαθήματα ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ.

3. Ὕ ψ ω σ η τ ῆ ς σ τ ά θ μ η ς τ ῶ ν σ π ο υ δ ῶ ν σ τ ὰ κ υ ρ ί ω ς Γ υ μ ν ά σ ι α. Τὸ νομοθέτημα μὲ σειρὰ μέτρων ποὺ θεσπίζει, ἀποβλέπει στὴν ὕψωση τῆς στάθμης τῶν σπουδῶν στὰ κυρίως Γυμνάσια (ἀνώτερος κύκλος Μέσης : φιλολογικὰ καὶ φυσικομαθηματικὰ Γυμνάσια). Αὐτὸ ἐπιδιώκεται :

α. Μὲ τὸν περιορισμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Γυμνασίων στὰ διάφορα διαμερίσματα τῆς χώρας. Ἐνῶ σήμερα τὰ δημόσια Γυμνάσια (χωρὶς τὰ Παραρτήματα) πλησιάζουν τὰ 400, μὲ τὸ νομοθέτημα ἱδρύονται σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα μόνο 245. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς καθορίστηκε μὲ βάση τοὺς 4000 Ἐκπαιδευτικοὺς Μέσης ποὺ σύμφωνα μὲ ρητὲς διατάξεις ὑπαρχόντων Νόμων δέχεται τὸ Κράτος νὰ ἐγγράφη κάθε χρόνο στὸν προϋπολογισμό του. Ἡ τραγωδία τῆς Μέσης Παιδείας μας ὀφείλεται στὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ἱδρύονται νέα Γυμνάσια. Τὸ Γενικὸ Λογιστήριο, ὀχυρωμένο πίσω ἀπὸ τὸν καθορισμένο ἀριθμὸ τῶν καθηγητῶν τῆς Μέσης, δὲν προβάλλει καμιὰν ἀντίρρηση καὶ ἔτσι αὐξάνεται κάθε χρόνο ὁ ἀριθμὸς τῶν Γυμνασίων, χωρὶς παράλληλα νὰ αὐξάνεται καὶ τὸ διδακτικὸ προσωπικό. Ἀποτέλεσμα ἀναπόφευκτο : ὅλα σχεδὸν τὰ Γυμνάσιά μας λειτουργοῦν μὲ ἐντελῶς ἀνεπαρκὲς διδακτικὸ προσωπικό. Καὶ τὰ παιδιὰ γράμματα δὲν μαθαίνουν....Μὲ τὸ νομοθέτημα, ποὺ ζητοῦμε, μπαίνει τελεία καὶ παύλα σ' αὐτὴ τὴν ὀλέθρια κατάσταση. Τὸ Κράτος θὰ συντηρῆ τόσα Γυμνάσια (καὶ Προγυμνάσια) ὅσα μπορεῖ νὰ πλαισιώση μὲ ἐπαρκεῖς διδακτικὲς δυνάμεις. Γιὰ νὰ ἱδρυθῆ, πέραν ἀπ' αὐτὸ τὸν ἀριθμό, νέο Γυμνάσιο (ἢ Προγυμνάσιο) τὸ ἄρθρο 12, § 1 ὁρίζει τὶς ἑξῆς προϋποθέσεις: «Ἵδρυσις νέου Προγυμνασίου ἢ Γυμνασίου πέραν τοῦ διὰ τοῦ προηγουμένου ἄρθρου καθοριζομένου ἀριθμοῦ γίνεται μόνον διὰ Νόμου καὶ ἐφ' ὅσον ἐκτὸς τῆς ὑπάρξεως τοῦ καταλλήλου δι' αὐτὸ διδακτηρίου, κτήματος τοῦ Δημοσίου ἢ Δήμου ἢ Κοινότητος, αὐξηθῆ τὸ σύνολον τῶν καθηγητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ νέου σχολείου ἀπαιτουμένου ὀργανικῶς διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ἐγγραφομένης ἀμέσως τῆς σχετικῆς πιστώσεως εἰς τὸν ἐκτελούμενον προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους». Περιθώρια γιὰ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Γυμνασίων (καὶ Προγυμνασίων) μὲ πλάγιο τρόπο δὲν ὑπάρχουν, γιατὶ τὸ νομοθέτημα καὶ τὴν ἵδρυση γυμνασιακῶν παραρτημάτων ἀποκλείει, καὶ τὸ σπουδαιότερο : ἀπαγορεύει τὴ δ ι α ί ρ ε σ η τ ῶ ν τ ά ξ ε ω ν σὲ τ μ ή μ α τ α. Ἔτσι ἡ ἐπάρκεια διδακτικοῦ προσωπικοῦ θὰ εἶναι κ α τ ὰ τ ε κ μ ή ρ ι ο ν ἐντελῶς ἐξασφαλισμένη.

β. Μὲ τὴν καθιέρωση κ λ ε ι σ τ ο ῦ ἀ ρ ι θ μ ο ῦ στὶς τάξεις τῶν Γυμνασίων. Κατὰ ρητὴ διάταξη τοῦ νομοθετήματος « Ἑκάστη τάξις Γυμνασίου δέον νὰ περιλαμβάνη μέχρι 50 μαθητῶν κατ' ἀνώτατον ὅριον. Ὑπέρβασις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐπιτρέπεται μόνον κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Περιφερειακοῦ Συμβουλίου Μ. Ἐκπ. στηριζομένης ἐπὶ ἀκριβοῦς ἐκτιμήσεως τ ῆ ς ἐ π α ρ κ ε ί α ς τ ο ῦ χ ώ ρ ο υ

καὶ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ὄχι ὅμως πέραν τῶν 60 μαθητῶν εἰς ἑκάστην τάξιν. Διαίρεσις τῶν τάξεων εἰς τμήματα δὲν ἐπιτρέπεται» (ἄρθρ. 7, §1). Γι' αὐτὸ ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μαθητῶν στὰ Γυμνάσια γίνεται μὲ τὴ μορφὴ διαγωνισμοῦ, ὅπως ὁρίζει τὸ ἄρθρο 8, § 1 : θὰ διαγωνισθῆ κάθε παιδὶ γιὰ νὰ καταλάβη μιὰ θέση. Ἔτσι ὄχι μόνο θὰ προκρίνωνται οἱ ποιοτικὰ καλύτεροι, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ καλὴ κατάρτισή τους στὶς γυμνασιακὲς τάξεις.

γ. Μὲ τὴν αὔξηση τῶν ἐτῶν ποὺ ὑποχρεώνονται νὰ φοιτήσουν οἱ μαθητὲς τῶν νυκτερινῶν Γυμνασίων. Τὰ νυκτερινὰ Γυμνάσια (ὅπως καὶ τὰ νυκτερινὰ Προγυμνάσια), ἐφ' ὅσον θὰ λειτουργοῦν λιγότερες ὧρες θὰ ἔχουν 4 τάξεις (ἀντὶ 3), κατὰ τὸ ἄρθρο 13, § 5.

δ. Μὲ τὴν πρόβλεψη τοῦ ἄρθρου 16, § 3 ὅτι εἶναι δυνατὸν σὲ προσεχὲς μέλλον νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ ἀπόφοιτοι τῶν Γυμνασίων νὰ φοιτήσουν σὲ μιὰν ἀκόμη Μεταγυμνασιακὴ Τάξη (ὥστε νὰ καταρτισθοῦν τελειότερα) καὶ νὰ ὑποβληθοῦν σὲ τελικὴν ἐξέταση ἐνιαίου τύπου (κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ γαλλικοῦ Baccalauréat), ὅπου ἂν ἐπιτύχουν θὰ μποροῦν πλέον νὰ εἰσάγωνται στὰ Πανεπιστήμια καὶ στὶς ἄλλες Ἀνώτατες Σχολὲς (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Πολυτεχνεῖο) χωρὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις. Ἡ διάταξη αὐτὴ εἶναι πολὺ σημαντική. Ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ πάρη ἐπιτέλους τὸ γυμνασιακὸ ἀπολυτήριο τὴν ἀξία ποὺ ἔχει χάσει καὶ γιὰ νὰ μπορῆ νὰ χρησιμοποιῆται ὡς ἔγκυρος τίτλος σπουδῶν γιὰ τὴν ἐγγραφὴ σὲ Ἀνώτατες Σχολές, ὅπως γίνεται σὲ ὅλα τὰ πολιτισμένα μέρη τοῦ κόσμου, δὲν ὑπάρχει. Μὲ διαδοχικοὺς φραγμοὺς (ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ στὸ Προγυμνάσιο, ἀπὸ τὸ Προγυμνάσιο στὸ Γυμνάσιο, ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο στὶς Μεταγυμνασιακὲς τάξεις καὶ ἀπ' αὐτὲς στὸ Baccalauréat) καὶ μὲ συνεχεῖς ἐλέγχους τῆς προόδου καὶ τῶν ἱκανοτήτων, μόνο του θὰ πραγματοποιηθῆ τὸ αἴσιο ἀποτέλεσμα : λίγοι πιὰ καὶ ἱκανοὶ νὰ φτάνουν στὸν τίτλο σπουδῶν ποὺ θὰ δίνη δικαίωμα ἐγγραφῆς στὸ Πανεπιστήμιο. Μὲ αὐτοὺς τοὺς ὅρους σὲ τί θὰ χρειάζωνται πλέον οἱ εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις στὶς Ἀνώτατες Σχολές, ποὺ ταλαιπωροῦν γονεῖς καὶ νέους, χωρὶς νὰ ἐξασφαλίζουν ἄψογην ἐπιλογὴ τῶν καταλληλοτέρων φοιτητῶν;

4. Δίκαιη κατανομὴ τῶν σχολείων Μέσης Παιδείας στὰ διάφορα διαμερίσματα τῆς Χώρας. Ὅπως ὁ ἀριθμὸς τῶν σημερινῶν Γυμνασίων ἔφτασε στὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται, ἐντελῶς τυχαῖα, ἔτσι καὶ ἡ κατανομὴ τῶν Γυμνασίων στὶς διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας ἔχει γίνει χωρὶς σύστημα καὶ πρόγραμμα. Καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ἕδρα τῶν σχολείων τούτων ἀπὸ ἕνα παράγοντα ἔχουν ἕως τώρα σταθερὰ προσδιοριστῆ : ἀπὸ τὴ δυναμικότητα καὶ τὴν πίεση τῶν τοπικῶν κομματικῶν παραγόντων... Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἔχει ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ δημιουργηθῆ μιὰ κατάσταση ἀπαράδεκτη, γιατὶ προσβάλλει πλέον ὁλοφάνερα τὸ αἴσθημα τοῦ δικαίου. Τὰ διαμερίσματα τοῦ Κράτους ἔχουν (ἀπὸ τὰ γεγονότα, ὄχι φυσικὰ ἀπὸ κανένα νόμο) διαιρεθῆ σὲ δύο κατηγορίες : στὰ προνομιοῦχα ποὺ παρὰ πᾶσαν λογικὴν καὶ ἠθικὴν τάξιν ἔχουν ἄφθονα Γυμνάσια καὶ γυμνασιακὰ παραρτήματα (τοῦτο λ.χ. συμβαίνει κατὰ κανόνα στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα καὶ ἰδίως στοὺς νομοὺς ποὺ ἔχουν δώσει πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς πολιτικοὺς ἢ Ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας, ὅπως π.χ. στοὺς νομοὺς Κορινθίας, Φθιώτιδος καὶ Ἀρκαδίας) καὶ στὰ παραμελημένα, ποὺ πάλι παρὰ πᾶσαν λογικὴν καὶ ἠθικὴν τάξιν ἔχουν δυσαναλόγως μικρὸ ἀριθμὸ σχολείων μέσης παιδείας. Παράδειγμα στὴν τύχη : ὁ νομὸς Ξάνθης μὲ ἕνα καὶ μόνο Γυμνάσιο τὴν ὥρα ποὺ ἄλλοι νομοὶ μὲ ἴσο πληθυσμὸ ἔχουν ὁλόκληρη δεκάδα καὶ ἀκόμη περισσότερα.... Μὲ τὸ νομοθέτημα, ποὺ συζητοῦμε, μπαίνει ἐπὶ τέλους τάξη καὶ στὸ κεφάλαιο τοῦτο ποὺ διαρκῶς δημιουργεῖ ζητήματα στὴ Διοίκηση. Τὰ κριτήρια ποὺ χρησιμοποιοῦνται εἶναι αὐστηρῶς ὀρθολογικά, ὥστε νὰ μὴ προκληθοῦν παράπονα : Οἱ νομοὶ τῆς Χώρας (κατὰ τὸ ἄρθρο 11) κατατάσσονται σὲ 8 κατηγορίες. Στὴν πρώτη τοποθετοῦνται οἱ νομοὶ τῶν δύο πρωτευουσῶν τοῦ Κράτους, ποὺ ἐπειδὴ συγκεντρώνουν τὸν πυκνότερο καὶ ἀστικότερο πληθυσμὸ τῆς χώρας, εὔλογο εἶναι νὰ ἔχουν μεγάλο ἀριθμὸ προγυμνασίων καὶ γυμνασίων. Στὶς ἄλλες ἑπτὰ ὅλοι οἱ ἄλλοι νομοὶ τοῦ Κράτους ἀνάλογα μὲ τὸν πληθυσμό τους. Οἱ ὀλιγανθρωπότεροι (μέχρι 52.000 κατοίκων) ὁρίζεται ὅτι θὰ ἔχουν 4 προγυμνάσια καὶ 1 μόνο γυμνάσιο (στὴν πρωτεύουσά τους). Ὅσοι ἔχουν πληθυσμὸ μέχρι 76.000 κατοίκων θὰ ἔχουν 6 προγυμνάσια καὶ 2 γυμνάσια. Μέχρι 107.000 κατοίκων, 9 προγυμνάσια καὶ 3 γυμνάσια. Μέχρι 128.000 κατοίκων, 12 προγυμνάσια καὶ 4 γυμνάσια. Μέχρι 155.000 κατοίκων, 14 προγυμνάσια καὶ 5 γυμνάσια. Μέχρι 190.000, 17 προγυμνάσια καὶ 6 γυμνάσια. Μέχρι 229.000 κατοίκων, 20 προγυμνάσια καὶ 7 γυμνάσια. Ὥστε τὸ σύνολο νὰ εἶναι ἀκριβῶς 752 προγυμνάσια καὶ 254 Γυμνάσια (τρία πρὸς ἕνα, κατὰ τὴ στατιστικὴν εἰκόνα ποὺ μᾶς δίνει ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ποὺ φοιτοῦν στὶς γυμνασιακὲς τάξεις), δηλαδὴ τόσα ὅσα μποροῦν ἄριστα νὰ πλαισιωθοῦν μὲ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ ποὺ διαθέτομε. Μὲ τὸ σύστημα τοῦτο δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον εὐνοημένοι καὶ ἀδικημένοι νομοὶ τοῦ Κράτους. Ὅλοι ἀποκτοῦν Προγυμνάσια καὶ Γυμνάσια μὲ βάση τὸν πληθυσμό τους, ἀπαράλλακτα ὅπως μὲ βάση τὸν πληθυσμὸ τῶν ψηφοφόρων στέλνει ὁ καθένας τοὺς ἀντιπροσώπους του στὸ Κοινοβούλιο τῆς Χώρας καὶ κανεὶς δὲν παραπονιέται οὔτε περνάει γιὰ προνομιοῦχος.

Καὶ γιὰ κάτι ἄλλο φροντίζει τὸ νομοθέτημα : γιὰ τὴν ἕδρα τῶν νέων σχολείων τῆς Μέσης Παιδείας. Καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα ρυθμίζεται σήμερα ἀπὸ παράγοντες τυφλούς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται διαρκῶς προστριβὲς καὶ ἀδικίες. Γιὰ νὰ βάλη τελεία καὶ παύλα καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἀκαταστασία τὸ νομοθέτημά μας ὁρίζει τὴν ἀκόλουθη διαδικασία γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἕδρας καὶ τοῦ τύπου τοῦ κάθε σχολείου Μέσης : « 'Η ἐντὸς τῆς περιοχῆς ἑκάστου νομοῦ ἕδρα Προγυμνασίου καὶ Γυμνασίου ὡς καὶ ὁ τύπος τοῦ τελευταίου [ἂν θὰ εἶναι δηλαδὴ Φιλολογικὸ ἢ Φυσικομαθηματικὸ*] θέλουν. ..καθορισθῆ μετὰ πρότασιν 'Επιτροπῆς ἀποτελουμένης δι' ἕκαστον νομὸν ἐκ τοῦ Νομάρχου, τοῦ Προέδρου τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ νομοῦ Πρωτοδικείου καὶ τοῦ οἰκείου Γενικοῦ 'Επιθεωρητοῦ Μέσης 'Εκπαιδεύσεως.... Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ ἐπὶ τῆς 'Εθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Ὑπουργὸς διαφωνήσῃ πρὸς τὴν πρότασιν τῆς 'Επιτροπῆς ταύτης, τὸ ζήτημα ρυθμίζεται ὁριστικῶς δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου» (ἄρθρ. 11, §§ 2 καὶ 3).

Καὶ στὴν περίπτωση ποὺ μιὰ πόλη ἢ κωμόπολη θὰ χάση μὲ τὴ νέα ρύθμιση τῶν πραγμάτων τὸ Γυμνάσιό της, παλαιὸ ἢ πρόσφατο προνόμιό της, τί θὰ γίνη;— Μὲ ὅλο ποὺ ἕνας Νόμος τοῦ Κράτους οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νὰ εἶναι σὲ ὅλους εὐχάριστος, γιατὶ μόνο δίκαιος ὑποχρεώνεται νὰ εἶναι, ἐν τούτοις καὶ γιὰ τὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ νομοθέτημα προβλέπει μιὰ πολὺ εὐνοϊκὴ λύση : «Εἰς μέρη ὅπου δὲν ἱδρύονται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος νόμου Προγυμνάσια ἢ Γυμνάσια ὑπὸ τοῦ Κράτους συντηρούμενα ἐπιτρέπεται ἡ ἵδρυσις ἰδιωτικῶν Προγυμνασίων ἢ Γυμνασίων ἐπ' ὀνόματι ἰδιωτῶν ἢ συλλόγων εἰς οὓς ἐκμισθοῦνται ὑπὸ τοῦ Δημοσίου τὰ τυχὸν ὑπάρχοντα ἐκεῖ κρατικὰ διδακτήρια μετὰ ἢ ἄνευ τῆς ἐπιπλώσεως αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ Κράτους διὰ τὴν στέγασιν ἄλλων σχολείων» (ἄρθρ. 12, § 2). 'Η λογικὴ αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου εἶναι ὁλοφάνερη καὶ πειστική : Δὲν ἔχω τὰ μέσα νὰ συντηρήσω περισσότερα σχολεῖα Μέσης ἀπ' αὐτὰ ποὺ ὁρίζει ὁ Νόμος—λέγει τὸ Κράτος. Θέλετε καὶ σεῖς σχολεῖο; Ἱδρύσετε ἰδιωτικὸ καὶ πληρώσετε ἐσεῖς τὰ ἔξοδά του. 'Εγὼ θὰ σᾶς βοηθήσω : θὰ σᾶς δώσω μὲ ἐνοίκιο τὸ κτίριο καὶ τὰ ἔπιπλά του, ἀφοῦ ὑπάρχουν στὸν τόπο σας καὶ δὲν χρειάζονται γιὰ ἄλλα δημοσιοσυντήρητα σχολεῖα. Τί εἶναι προτιμότερο; Νὰ ἔχετε μόνο κατ' ὄνομα Γυμνάσιο καὶ στὴν πραγματικότητα νὰ βγαίνουν ἀγράμματα τὰ παιδιά σας, ἢ νὰ πληρώσετε οἱ ἴδιοι γιὰ ν' ἀποκτήσετε σχολεῖο μὲ βέβαιην ἀπόδοση;—Οἱ φτωχοί;—Μὰ αὐτοὶ

* Ἂς σημειωθῆ ὅτι κατὰ τὴν § 4 τοῦ ἄρθρου 11 «ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν ἑκάστῳ νομῷ φυσικομαθηματικῶν Γυμνασίων δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν φιλολογικῶν τοιούτων».

θὰ πᾶνε στὸ πιὸ κοντινὸ δημόσιο Γυμνάσιο, θὰ διαγωνισθοῦν καὶ θὰ εἰσαχθοῦν, ἂν εἶναι ἱκανοί. Οἱ ἄριστοι θὰ πάρουν καὶ ὑποτροφία, σύμφωνα μὲ τὸν ἰσχύοντα θεσμὸ τοῦ Κρατικοῦ 'Ιδρύματος 'Υποτροφιῶν. "Αλλο τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ γίνη· αὐτὸ ἄλλωστε γίνεται σὲ μεγάλη κλίμακα καὶ τώρα, ἀφοῦ οἱ γονεῖς (ἢ οἱ Δῆμοι καὶ οἱ Κοινότητες) πληρώνουν τοὺς περισσότερους καθηγητὲς τῶν γυμνασιακῶν παραρτημάτων.— Μένει ἡ ἀπορία : ἀφοῦ μὲ τὸ σύστημα τοῦτο θὰ πολλαπλασιασθοῦν τὰ ὑπάρχοντα ἰδιωτικὰ σχολεῖα, πῶς θὰ περιοριστῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπολυτηριούχων τοῦ Γυμνασίου; 'Απάντηση : ὁ περιορισμὸς καὶ δίκαιο καὶ ὀρθὸ εἶναι νὰ προέλθη ἀπὸ τὴν ὕψωση τῆς στάθμης τῶν σπουδῶν στὰ Γυμνάσιά μας καὶ ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἐξετάσεων τόσο τῆς εἰσόδου ὅσο καὶ τῆς ἐξόδου ἀπ' αὐτά, ὄχι ἀπὸ τὸ ἀντιδημοκρατικὸ μέσον νὰ ἐμποδίζωμε τοὺς γονεῖς νὰ δίνουν γυμνασιακὴ μόρφωση στὰ παιδιά τους, ὅταν οἱ ἴδιοι πληρώνουν τὰ ἔξοδα αὐτῆς τῆς παιδείας. Πρὸς αὐτὴ λοιπὸν τὴν προσπάθεια πρέπει νὰ στρέψη τὴν προσοχή του τὸ Κράτος καὶ ὄχι νὰ νομοθετήση μέτρα ἀντίθετα πρὸς τὸ Σύνταγμα τῆς Χώρας μας καὶ πρὸς τὴν κοινὴ λογική. 'Από τὴν ἄποψη αὐτὴ τὸ Σχέδιο Νόμου, ποὺ συζητοῦμε, βρίσκεται—νομίζω—στὴ σωστὴ γραμμή.

5. Προοδευτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν μεταρρυθμιστικῶν μέτρων. 'Ο 'Αν. Νόμος 1823/1951 ποὺ θέσπιζε τὴ διαίρεση τῶν σπουδῶν τῆς Μέσης σὲ δύο κύκλους, ὥριζε ὅτι ἡ μεταρρύθμιση θὰ γινόταν ἀμέσως «ἀπὸ τοῦ ἑπομένου σχολικοῦ ἔτους». Γι' αὐτὸ ἔμεινε ἀνεφάρμοστος. Οἱ σχολικὲς μεταρρυθμίσεις οὔτε δυνατὸν οὔτε ὀρθὸ εἶναι νὰ πραγματοποιοῦνται βιαστικὰ καὶ ἀκαριαῖα. Δὲν ἀλλάζει ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη ἕνα ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ποὺ ἀποτελεῖ καθεστὼς ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια. "Οχι μόνο γιὰ λόγους ψυχολογικοὺς (εὔκολα δὲν ἀναπροσαρμόζεται ἡ κοινὴ γνώμη στὶς νέες ἐκπαιδευτικὲς ἐπιδιώξεις), ἀλλὰ καὶ γιατὶ ἡ μεταβολὴ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίση ἄπειρες δυσκολίες (νέο πρόγραμμα, νέα βιβλία, ἀνακατάταξη τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, μεταβολὲς διοικητικὲς κ.ο.κ.) ποὺ μόνο σιγὰ-σιγὰ καὶ προοδευτικὰ μποροῦν νὰ ὑπερνικηθοῦν. Αὐτὸ ἔγινε σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ποὺ ἄλλαξαν μετὰ τὸν πόλεμο τὸ ἐκπαιδευτικὸ καθεστώς τους (παράδειγμα: ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἡ Γαλλία κ. ἄ.). Αὐτὸ γίνεται καὶ στὸ Σχέδιο Νόμου ποὺ δημοσιεύσαμε. Τὸ ἄρθρο του 15 ὁρίζει ὅτι ἡ μεταρρύθμιση τῶν σχολείων τῆς Μέσης θὰ πραγματοποιηθῆ μέσα σὲ 6 χρόνια προοδευτικὰ μὲ τὴ βαθμιαία κατάργηση τῶν γυμνασιακῶν τάξεων ποὺ λειτουργοῦν σήμερα μὲ τὸ παλαιὸ πρόγραμμα. Προχωρεῖ μάλιστα περισσότερο: προσδιορίζει αναλυτικὰ καὶ μὲ προθεσμίες τὰ ἔργα τῶν διοικητικῶν καὶ συμβουλευτικῶν ὀργάνων τοῦ 'Υπουργείου, ποὺ πρέπει νὰ συντελοῦνται μέσα στὸν κάθε χρόνο τῆς ἐφαρμογῆς, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθῆ μὲ τάξη καὶ σύστημα ἡ μεταβολὴ ἔπειτα ἀπὸ 6 χρόνια. 'Η ἑξαετία αὐτὴ ὀνομάζεται περίοδος δοκιμαστικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου συστήματος. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ συντασσόμενο κάθε τόσο ἀπὸ τὸ 'Εκπαιδευτικὸ Συμβούλιο καὶ κοινοποιούμενο στὶς ἐκπαιδευτικὲς 'Αρχὲς ἀναλυτικὸ καὶ ὡρολόγιο Πρόγραμμα τῶν νέων τάξεων ὁρίζεται ὅτι θὰ ἔχη προσωρινὸ χαρακτήρα. 'Η ἀξία του θὰ μελετηθῆ καὶ θὰ ζυγιστῆ ἀπάνω στὴν πράξη, ὥστε οἱ ἀλλαγὲς ποὺ θὰ παραστῆ ἀνάγκη νὰ ὑποστῆ κατὰ τὴν ἑξαετία τῆς δοκιμῆς, νὰ στηρίζωνται στὰ ἴδια τὰ πράγματα, στὴν πεῖρα δηλαδὴ ποὺ θὰ ἔχουν ἀποκομίσει οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀπὸ τὴν ἐφαρμογή του. Τὸ ἄρθρο 15 τοῦ Σχεδίου ὁρίζει ρητὰ ὅτι κατὰ τὸ πέμπτο ἔτος τῆς δοκιμαστικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου συστήματος «θὰ διενεργηθῆ συστηματικὴ καὶ γενικὴ ἐπιθεώρησις τῶν νέων Σχολείων Μέσης 'Εκπαιδεύσεως ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ 'Εκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, διὰ νὰ μελετηθῆ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νέου συστήματος ἐν τῇ πράξει καὶ σημειωθοῦν αἱ τυχὸν ἀτέλειαι τοῦ ἐκτελεσθέντος δοκιμαστικοῦ (ἀναλυτικοῦ καὶ ὡρολογίου)προγράμματος», καὶ μόνο κατὰ τὸ 6ο καὶ τελευταῖο ἔτος τῆς δοκιμῆς «θὰ συνταχθῆ τὸ οριστικὸν ἀναλυτικὸν καὶ ὡρολόγιον Πρόγραμμα τῶν νέων σχολείων τῆς Μ. 'Εκπαιδεύσεως καὶ θὰ προκηρυχθῆ ὁ διαγωνισμὸς πρὸς συγγραφὴν τῶν διὰ τὴν πλήρη καὶ ἀρτίαν ἐφαρμογὴν

αὐτοῦ ἀναγκαιούντων σχολικῶν βιβλίων».—Θὰ ὁμολογηθῆ ὅτι οἱ 'Ελληνικοὶ 'Εκπαιδευτικοὶ Νόμοι δὲν μᾶς ἔχουν ἕως τώρα συνηθίσει σὲ τέτοια σύνεση...

Καὶ ἄλλα εἶναι ἀκόμη τὰ πλεονεκτήματα τοῦ Σχεδίου Νόμου ποὺ δημοσιεύσαμε στὰ δύο προηγούμενα τεύχη τοῦ περιοδικοῦ: π.χ. ἡ κατὰ τὸ ἄρθρο 14 μετατροπὴ τῶν 'Εμπορικῶν Σχολῶν σὲ τριτάξια σχολεῖα 'Εμπορίου καὶ Ξένων Γλωσσῶν, παράλληλα πρὸς τὰ κυρίως Γυμνάσια (θεμελιώνονται κι' αὐτὰ ἀπάνω στὸ Προγυμνάσιο ποὺ γίνεται ἡ γενικὴ γιὰ ὅλα τὰ ἀνώτερα σχολεῖα Μέσης Παιδείας βάση), ἡ ἵδρυση Συντονιστικῆς γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μεταρρυθμιστικῶν μέτρων 'Επιτροπῆς ἀπὸ Καθηγητὲς 'Ανωτάτων Σχολῶν, 'Εκπαιδευτικοὺς Συμβούλους καὶ ἀνώτατους ὑπαλλήλους τῆς Κεντρικῆς 'Υπηρεσίας τοῦ 'Υπουργείου τῆς Παιδείας (ἄρθρ. 19) κ.ἄ. 'Ατυχῶς λόγοι ἄσχετοι καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Παιδείας καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ "Εθνους δὲν ἐπέτρεψαν τὸ Σχέδιο τοῦτο νὰ γίνη νόμος τοῦ Κράτους, ὁπότε μὲ τὴν προοδευτικὴ ἐφαρμογὴ θὰ μποροῦσαν νὰ φανοῦν καὶ τὰ (ἀναπόφευκτα ἄλλωστε) μειονεκτήματά του. Παραδίνομε σήμερα τὸ κείμενό του στὴ δημοσιότητα μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν εὐχὴ νὰ χρησιμεύση (καὶ μὲ τὰ τυχὸν σφάλματά του ἀκόμη) στὴν κατατόπιση ἐκείνων ποὺ ἔχουν ταχθῆ νὰ δώσουν ἐπιτέλους κάποτε μιὰ νέα, πιὸ μελετημένη καὶ πιὸ ρεαλιστική, μορφὴ στὸ ἐκπαιδευτικό μας καθεστώς.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Τὸ παιγνίδι*

Τὸ παιγνίδι, χωρὶς καμιὰ ἀμφιβολία ἀποτελεῖ τὸ πιὸ σπουδαῖο πρᾶγμα κατὰ τὸ πρῶτο πέμπτο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. 'Αποτελεῖ ἀνάγκη ζωϊκή. Λειτουργία, ποὺ ἀπαιτεῖ πολλά. 'Η λειτουργία αὐτὴ μᾶς μεταβιβάζεται μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων ἀπὸ γενεὲς σὲ γενεές. Εἶναι ὅμως ἀκόμα καὶ μιὰ σωτήρια ἐνέργεια, τεχνητὴ διέξοδος γιὰ μιὰ πληθωρικὴν ἐνέργεια. Μὲ τὸ παιγνίδι ὁ ἄνθρωπος παίρνει συνείδηση τῆς ζωῆς, ἀφοῦ σ' αὐτὸ χρησιμοποιεῖ τὴ μίμηση. Τὸ παιγνίδι ἱκανοποιεῖ τοὺς μυῶνες, ἀλλὰ καὶ τὴ συγκινητικότητα τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸ ἴδιο μέτρο. Μὲ τὸ παιγνίδι τὸ παιδὶ ἐξερευνᾶ τὸ μέλλον, γιατὶ στὸ παιγνίδι συντελεῖ ἡ περιέργεια καὶ ὁ πειραματισμός. 'Οδηγεῖ στὴν ἀναδημιουργία, γιατὶ τὸ παιγνίδι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μιὰ καινούργια δημιουργία ποὺ προστίθεται στὴν πρωταρχική.

Εἶναι συγκινητικό, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ διδακτικό, νὰ παρακολουθῆ κανεὶς τὴ συμπεριφορὰ τοῦ μικροῦ κατὰ τὰ παιγνίδια του. Θὰ δῆ ὅτι ξοδεύει γι' αὐτὰ μιὰν ὁρμὴ καὶ μιὰ τρυφερότητα καὶ συναισθηματικότητα γιὰ τὴν ὁποία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ δώση τὴν εὐκαιρία μιὰ ἄλλη ἐκδήλωση ἐνεργείας. Μέσα στὰ ἀλλεπάλληλα γοῦστα, ποὺ μᾶς φανερώνει κατὰ τὸ παιγνίδι, καταφαίνεται ὅτι τὸ παιδὶ μέσα σὲ λίγα χρόνια ξαναζῆ ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. 'Η κυρία Klein στὸ βιβλίο της «Principes psychologiques de l' analyse infantile» σημειώνει ὅτι στὴ συμπεριφορά του κατὰ τὴν ὥρα τοῦ παιγνιδιοῦ ἐκδηλώνεται ὁλόκληρο τὸ παιδί. Τὸ παιδί, ποὺ καταστρέφει τὰ παιγνίδια του κι' ἐκεῖνο ποὺ τὰ ἀποσυνθέτει καὶ τὰ ξανασυνθέτει, καθὼς κι' αὐτό, ποὺ τὰ συμπληρώνει μὲ διάφορες προσθῆκες· ὅλα αὐτὰ φανερώνουν τὴν ὁρμητικότητά του, τὴν περιέργεια καὶ τὴ δημιουργική του φαντασία. 'Υπάρχουν παιδιά, ποὺ φροντίζουν καὶ ἐπιμελοῦνται τὰ ἀντικείμενα τοῦ παιγνιδιοῦ των, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα ποὺ εἶναι ἀδέξια καὶ ἀδιάφορα.

Πιστεύει κανεὶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι κάτω ἀπ' τὴν ἐνέργεια τοῦ προσωπικοῦ χαρακτήρα παρουσιάζεται τὸ γεγονός, πῶς κάποιο παιδὶ παίζει κατὰ

1. 'Απόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Dr Maurice Percheron «Psychologie de l' enfant». Δημοσιεύεται στὸ περιοδικό μας μὲ τὴν ἄδεια τῶν ἐκδοτῶν Payot—Paris (France).

προτίμηση μὲ ἐκεῖνα τὰ ἀντικείμενα, ποὺ ὡς ἐδῶ τίποτε δὲ φανέρωναν πὼς μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν γιὰ παιγνίδια, ὅπως εἶναι π.χ. κουρέλια καὶ κομμάτια ἀπὸ ξύλο, οἰκιακὰ σκεύη καὶ ἔπιπλα, ἀδειανὰ κουτιὰ κλπ.; Ἢ ἀκόμα ὅτι δὲν πρέπει νὰ σημειωθῆ πὼς κάποιο ἄλλο προτιμᾶ νὰ παίζη τὸ παιγνίδι τοῦ μεγάλου καὶ καλοῦ μαγαζιοῦ καὶ νὰ μὴ προτιμᾶ νὰ παίζη μὲ ἕνα ὡραῖο πολυδάπανο τραῖνο; Γενικὰ στὸν προσωπικὸ χαρακτήρα τοῦ κάθε παιδιοῦ ὀφείλεται τὸ γεγονός, ποὺ παρατηροῦμε, ἕνα παιδὶ νὰ παίζη, ἄλλο νὰ ἀποστρέφεται τὸ παιγνίδι, ἀκόμα κάποιο ποὺ παραδίνεται μὲ σφοδρότητα στὴν κίνηση, κι' ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἀγαπάει τίποτε ἄλλο πιὸ πολύ, παρὰ νὰ ἀφοσιώνεται στὰ παιγνίδια, ποὺ χαρακτηρίζονται σὰν ἥσυχα, ἢ ποὺ προτιμᾶ τὶς διασκεδάσεις κατὰ μόνας ἢ κ' ἐκεῖνο ποὺ προσπαθεῖ πάντοτε νὰ βρίσκη συντρόφους γιὰ τὰ παιγνίδια του. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ μᾶς δείχνει τὶς τάσεις, ποὺ εἶναι τόσο βαθειές, ὅσο εἶναι καὶ οἱ γνωστὲς ψυχολογικὲς συνήθειες, οἱ ὁποῖες θὰ φανερωθοῦν μὲ μιᾶς ἀπὸ τὸ παιδί. Αὐτὸ θὰ μᾶς τὸ κάνη γνωστὸ τόσο τὸ παιδί, ποὺ εἶναι κακὸς παίκτης κι' ἐγκαταλείπει τὸ παιγνίδι του, ὅσο κι' ἐκεῖνο πάλι, ποὺ ὀργανώνει τὶς ὁμαδικὲς διασκεδάσεις καὶ βρίσκει καινούριους κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ. Στὴν ἴδια διαπίστωση καταλήγουμε τόσο ἀπὸ τὸ παιδί, ποὺ ὑπερασπίζεται μὲ ἀτίθασσο τρόπο τὸ παιγνίδι του, ὅσο καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ δίνει τὰ παιγνίδιά του μὲ καλὴ θέληση, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ δὲν θέλει νὰ διασκεδάση, ἂν δὲν τοῦ συστήση αὐτὸ κανείς.

Τὸ παιγνίδι βέβαια δὲν κάνει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ φανερώνη τὶς ἱκανότητες καὶ νὰ τὶς πολώνη. Μὲ τὸ παιγνίδι τὸ παιδὶ ἀνακαλύπτει τὸν κόσμο καὶ φανερώνεται καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο. Μὲ αὐτὸ δείχνεται ἱκανὸ γιὰ μιὰ βαθειὰ συγκέντρωση, σπουδάζεται καὶ διορθώνεται. Συλλαμβάνει τὰ μυστικὰ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ διαπλάσσεται κατάλληλα μέσα στὶς σχέσεις του πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἐπίσης τὸ παιγνίδι μπορεῖ νὰ ἀποβῆ θεραπευτικὸ γιὰ τοὺς καθυστερημένους καὶ γιὰ μερικοὺς χαρακτηριστικοὺς τύπους. Ζωογονεῖ ἐκείνους, ποὺ εἶναι ἄτονοι, τακτοποιεῖ τοὺς βιαστικοὺς καὶ βάζει τοὺς ἄτακτους σὲ κάποιο ρυθμό.

Πάντοτε τὸ παιγνίδι κάτω ἀπὸ ὡρισμένους ὅρους μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ σὰν ἀπελευθέρωση γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ παιγνίδι πρέπει, καθὼς εἶναι φανερό, νὰ διευθύνεται, ὅσο τὸ δυνατόν, πιὸ λίγο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μόλις νὰ δέχεται κάποιον προσανατολισμό. Τὸ παιδὶ πρέπει νὰ ἀκολουθῆ τὶς ὀρέξεις του καὶ νὰ καθορίζη τὶς τάσεις του. Σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, τὸ παιδὶ τραβάει πρὸς ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα, ποὺ τὸ ἱκανοποιεῖ στὸ μάξιμουμ, πρὸς ἐκεῖνο, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι ἐξοικειωμένο καὶ ἔχει πετύχει νὰ συμμετέχη σ' αὐτὸ πρὸς κάποιο πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο πάει νὰ δημιουργήση ἢ τὸ ὁποῖο βάζει σὲ ἐνέργεια τὴ φαντασία του.

Δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ παιγνίδι ὑποχρεωτικό, οὔτε νὰ προσκολλᾶται σὲ ἄλλο ἐνδιαφέρον παρὰ μονάχα στὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ. Δὲν πρέπει νὰ νομίσωμε πὼς αὐτὸ γίνεται χωρὶς κάποια προσπάθεια. Μιὰ ἐνέργεια μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ γιὰ μιὰν ἀπόδοση πολὺ ἀνώτερη ἀπ' ἐκείνη, ποὺ θὰ ἀπαιτήση μιὰ προσπάθεια ὑποχρεωτική. Πρέπει μὲ κάθε τρόπο ὅλη ἡ πρωτοβουλία νὰ εἶναι στὸ παιδὶ ἀφιερωμένη. Καθὼς δὲ ἀναφέρει καὶ ὁ Wallon, κάποτε τὸ παιγνίδι μὲ κίνδυνο παραπλανήσεων ἀποβαίνει μιὰ ἐνέργεια ποὺ δὲν πάει νὰ πραγματοποιήση τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνο τὸν ἑαυτό της. Εὐθὺς μόλις ἡ ἐνέργεια αὐτὴ πάη νὰ χρησιμοποιηθῆ γιὰ κάτι ἄλλο καὶ ὑποτάσσεται σὰν ἕνα μέσον γιὰ κάποιο σκοπό, τότε χάνει τὴ γοητεία της καὶ τὸ χαρακτῆρα τοῦ παιγνιδιοῦ.

Τὸ παιδὶ μὲ τὸ παιγνίδι γίνεται δημιουργὸς τῆς χαρᾶς του. Ὑπάρχει πραγματικὰ ἕνα μεγάλο παιδικὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖο ὀφείλουμε νὰ τὸ σεβόμαστε: Τὸ παιδὶ ἀγαπάει νὰ δημιουργῆ τὴ χαρά του. Φυσικά, αὐτὴ μπορεῖ νὰ προέλθη ἀπὸ τὸ ὄργανο τοῦ παιγνιδιοῦ, ποὺ τοῦ ἔχομε προσφέρει. Τὸ παιδὶ θὰ διασκεδάση μὲ αὐτό, μὰ ὄχι βέβαια μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἀντιμετωπίζουμε ἐμεῖς, τουλάχιστο κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἡλικίας του. Δὲ δοκιμάζει χαρές, παρὰ ἐκεῖνες ποὺ τοῦ χαρίζει ἡ φαντασία του. Βλέπει πολλὰ ἀντικείμενα, ὄχι ὅμως καὶ στὴν πραγματική τους διάσταση. Ἐπωφελεῖται ἀπ' αὐτά, ὄχι ὅμως κατὰ τὸν πραγματικό τους προορισμό. Ποιός δὲν ἔχει παρατηρήσει ἕνα παιδάκι νὰ δοκιμάζη νὰ ἀνεβῆ πάνω σ' ἕνα πρᾶγμα, ποὺ τὸ φαντάζεται γιὰ ἁμαξάκι καὶ στὸ ὁποῖο δὲν χωρεῖ κἄν οὔτε τὸ πόδι του; Ἢ ἕνα κορίτσι νὰ μεταχειρίζεται τὰ χρωματιστά της μολύβια γιὰ πιαστράκια τῆς κούκλας της; Μὲ ὅλα αὐτὰ τὸ παιδὶ δὲν μπορεῖ νὰ στερηθῆ ἀπὸ ἀντικείμενα τοῦ παιγνιδιοῦ, γιατὶ αὐτὰ τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ὑλοποιῆ τὴν τελειοποίησή του, ἡ ὁποία καθημερινὰ αὐξάνει. Ἂς μὴν ξεχνᾶμε ποτὲ τὶς ἐπιθυμίες του, ποὺ δημιουργοῦνται καὶ προκαλοῦνται ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τῶν βιτρινῶν. Γεννιέται τὸ ἐρώτημα: Τί ἀγαποῦν λοιπὸν τὰ παιδιά; Ὁλοφάνερο εἶναι ὅτι αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἡλικία καί, κατόπι ἀπ' τὰ 6 χρόνια του, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ φῦλο, ἐπίσης δὲ κι' ἀπὸ τὴ στιγμή. Εἶναι πολὺ περίεργο νὰ βλέπουμε ἕνα μικρὸ παιδί γεμισμένο μὲ δῶρα νὰ διαλέγη μόνο ἕνα καὶ νὰ ἀφοσιώνεται μὲ πάθος μόνο σ' αὐτό. Ἀνάμεσα στὰ 3 ὡς 5 ἢ 6 χρόνια, αὐτὸ μπορεῖ νὰ καταλήξη σὲ μιὰ πραγματικὴ δαιμονοπληξία γιὰ τὰ μικρὰ παιδιά. Τὰ κορίτσια εἶναι πιὸ ἐκλεκτικὰ καὶ πιὸ ἐπιμελημένα, μάλιστα μερικοὶ λένε πὼς εἶναι λιγώτερο ἱκανὰ νὰ προσαρμόζωνται.

Κατὰ τὴν πρώτη ἡλικία δὲν ὑπάρχει τίποτε, ποὺ νὰ διαφοροποιῆ ὡρισμένο γοῦστο τοῦ παιδιοῦ. Τὸ παιδὶ δὲν βλέπει σχήματα, οὔτε ζῶα, παρὰ ἀνακαλύπτει τὸν κόσμο μὲ ἁπτικά, ὀπτικὰ καὶ ἀκουστικὰ αἰσθήματα, ἀντιλαμβάνεται τὴν ὕλη, τὸ χρῶμα καὶ τὸ θόρυβο, ἐπινοεῖ τὴν ἕνωση καὶ τὸ χωρισμό, ἀγαπᾶ ὅλο νὰ πιάνη, χωρὶς καθόλου νὰ σκεφτῆ γιὰ τὸν προορισμό, τὸν ὁποῖο εἶχε δώσει ὁ τεχνίτης στὰ ἀντικείμενα τοῦ παιγνιδιοῦ του. Καὶ ὅταν πιὸ πέρα τὸ ἀντικείμενο τοῦ παρέχη κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν αἴσθηση ἑνὸς δυνατοῦ πιασίματος, μιὰν ἐντύπωση ἀκουστική, τότε μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος, πὼς τοῦτο ἀνταποκρίνεται στὴν ἀνάγκη τῆς στιγμῆς. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἐπιτυχία ὅλων τῶν ἀντικειμένων τοῦ παιγνιδιοῦ, ποὺ ἔχουν μουσική, ἀπὸ τὸ ἁπλὸ κρόταλο ἕως τὸ ξύλινο σήμαντρο, κι' ἀκόμα ἕως τὸ κουτὶ μὲ τὶς δονούμενες λάμες.

Τὸ παιδὶ μεγαλώνει καὶ περπατεῖ. Τὸ νερὸ καὶ ἡ ἄμμος, τὰ ὁποῖα οἱ πρῶτοι πρόγονοί μας τὰ μεταχειρίστηκαν γιὰ τὴν ὠφελιμότητά τους, ἀποτελοῦν μιὰ πραγματικὴ γοητεία ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν 18 μηνῶν καὶ πέρα Σὲ λίγο τὸ παιδὶ θὰ τελειοποιήση τὴν τεχνική του, θὰ κάμη κάποιο κρᾶμα πιὸ πυκνὸ καὶ συμπαγές, θὰ ἀναμίξη χαλίκια, θὰ ζητήση νὰ σχηματίση ὄγκους. Ἐδῶ ξαναβρίσκουμε ἀκόμα τὴν περίσσεια μεγάλης χαρᾶς, ποὺ δημιουργεῖται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο· στὴν πραγματικότητα ὁ κουβὰς καὶ τὸ φτυαράκι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐργαλεῖα, τὸ παιγνίδι βρίσκεται μέσα στὴν κατασκευὴ αὐτῶν ποὺ φτιάνει μὲ τὴν ἄμμο.

Τότε ἀρχίζει νὰ γεννιέται κάποια φαντασία δημιουργική. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν χρόνων αὐτῶν τῆς ἀφύπνισης ἀγόρια καὶ κορίτσια ἀγαποῦν νὰ κατασκευάζουν ἕνα σπίτι κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι ἢ τὸ γραφεῖο τοῦ πατέρα, κάτω ἀπὸ μιὰ κουβέρτα ἁπλωμένη ἀνάμεσα σὲ δυὸ καρέκλες· ἂς σημειώσουμε δὲ ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν παίζουν παρὰ μόνο ἁπλῶς μαζεύονται ἐκεῖ. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ δώση στὸ ἐγὼ τὴν ψευδαίσθηση τοῦ οἰκογενειακοῦ σπιτιοῦ, κάποτε πάλι ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ φάση, τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέλιξη μὲ κάποια ἀποτελεσματικὴ ἀναδίπλωση. Κατὰ τὸν 5ο χρόνο αὐτὸ τὸ γοῦστο τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ φτιάνη ἐπίμονα σπίτια, ἀρχίζει νὰ διαφοροποιεῖται. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πιά, ποὺ τὸ παιγνίδι ἐκτιμᾶται ὡς ἀξία πράγματος. Ἐδῶ βλέπουμε τὸ κορίτσι νὰ ἐνεργῆ διαφορετικὰ ἀπ' τὸ ἀγόρι. Θὰ φτιάση σπίτι γιὰ τὴν κούκλα του καὶ θὰ προβάλη ταυτόχρονα καὶ στὸ παιγνίδι τὴν προσωπικότητά του. Τὸ ἀγόρι θὰ κάμη γκαράζ ἢ γεφύρι. Τὸ κορίτσι ἀγαπάει νὰ μιμεῖται τὴ μητέρα του καὶ τοῦ ἀρέσουν πιὸ πολὺ τὰ σπιτικὰ παιγνίδια. Κατὰ βάθος τὸ παιδὶ ἀγαπάει νὰ φτιάνη, ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμή του, ἕνα σύνολο ὅλως διόλου ὅμοιο μὲ κεῖνο μέσα στὸ ὁποῖο ζοῦν οἱ γονεῖς του.

Ἕως τὴν ἡλικία τῶν 5 χρόνων τὰ παιγνίδια βάζουν σὲ ἐνέργεια καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχικὴ διάθεση. Τὸ παιδὶ δέχεται ἀπ' ἔξω, μάλιστα ἀπ' τὸν ὑλικὸ κόσμο, τοὺς κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ· ἐκεῖ αὐτὸ ἀντιδρᾶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία του

καὶ ἐξωτερικεύει μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο-κάποτε μάλιστα ξεκαθαρισμένα-μερικὰ ἀπ' τὰ καθαυτὸ ἐμπόδιά του. Προσδιορίζει κανεὶς τὴν προσωπικότητά του ἀνάλογα πρὸς τὶς ἐνέργειες μέσα στὶς ὁποῖες ἔχει ὁλόκληρη ἐλευθερία. Ἔτσι πάει νὰ ὀργανωθῆ, νὰ ξαναδημιουργήση τοὺς κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ, στηριζόμενο τὴ φορὰ αὐτὴ σὲ σκέψεις βγαλμένες ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Ἡ εὐαισθησία του μπαίνει σὲ ἐνέργεια μὲ τὸ παιγνίδι. Εἶναι ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποία τὸ παιδὶ διαλύει μέσα στὶς διασκεδάσεις του μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐμπόδια ποὺ συναντᾶ στὶς σχέσεις του πρὸς τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο. Τὸ παιγνίδι τοῦ πολέμου ἢ τῆς μικρῆς τάξης τοῦ σχολείου ἢ τὸ κουκλοθέατρο ἀνταποκρίνονται σὲ καταστάσεις πολὺ λεπτές, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἀντιδράσεις ποὺ παρουσιάζει τὸ παιδί, ὅταν συναντᾶ κάποια δυσκολία ὡς πρὸς τὸ περιβάλλον του. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως τὶς ὀργανώνει τὶς δυσκολίες κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὲς μὲ κάποιο θρίαμβο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ κορίτσι παίζει μ' εὐχαρίστηση τὴ δασκάλα τῆς τάξης, μὲ τὸ γραφεῖο, τὸ μαυροπίνακα καὶ τὸ ἀριθμητήριο. Στὸ σπίτι βλέπει τότε νὰ ἀναφαίνεται ἕνα εἶδος ἀντεκδίκησης, μιὰ ἀντίθεση πρὸς τοὺς τόσο πολλοὺς καταναγκασμοὺς τοῦ σχολείου. Γιὰ κάμποσον καιρό, ἐφ' ὅσον θὰ ἔχη ἕνα ἢ δυὸ συντρόφους γιὰ τὸ παιγνίδι πιὸ νέους καὶ πιὸ ὑπάκουους, θὰ ἀκοῦμε νὰ κλαίγεται γιὰ τὶς παρατηρήσεις ποὺ κάνει ἡ δασκάλα, γιὰ τοὺς βαθμούς, γιὰ τὴν ἀπομόνωση. Αὐτὸ εἶναι μιὰ παροχέτευση (ἕνα ξελάφρωμα) ποὺ πιθανὸν νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνη. Ἀκοῦμε λοιπὸν τὰ σχόλια ποὺ κάνει τὸ παιδί μας γιὰ μιὰ ἱστορία, ποὺ τοῦ ἔχουμε διηγηθῆ-ἀπ' αὐτὸ τὸ παράλογο ὄνειρο θὰ ἐλευθερωθῆ ἐξ ὁλοκλήρου. Τὸ ἀκοῦμε ἀκόμα νὰ μιλάη μὲ τὴν ἀρκούδα του, μὲ τὸ ἄλογό του, παρατηροῦμε τὰ ἰχνογραφήματά του, ἐκεῖ ἐμφανίζονται μὲ ἀφθονία ἐμπόδια, αἰσθήματα, γοῦστα.

Πλησιάζομε πρὸς τὴν ἡλικία, ποὺ τὸ παιδὶ ἀγαπάει πάρα πολὺ νὰ ὑποκρίνεται. Μπαίνει ὁλόκληρο στὸ κάλυμμα τῆς προσωπικότητάς του καὶ αὐτὴ τὴ φορά, μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς τὸ «φόρεμα κάνει τὸν καλόγερο». Τὸ ἀγόρι λατρεύει τὸν στρατιωτικό, τὸν cow-boy κτλ., γιατὶ τέτοια πράγματα ἀνταποκρίνονται στὸ μαχητικό του ἔνστικτο. Τὸ κορίτσι θὰ προσπαθήση νὰ ἐνσαρκώση τὴ γυναίκα τοῦ μπακάλη, τὴ νύφη ἢ τὴ νοσοκόμα, ἐκτὸς ἂν παραστήση μιὰ βασίλισσα, ἢ ὅλους διόλου ἁπλὰ μιὰ κυρία κατ' εἰκόνα τῆς μητέρας του, μιὰ κυρία παραφτιασιδωμένη. Ἡ κούκλα παίζει στὸ παιγνίδι ἕνα μεγάλο ρόλο βωβοῦ συντρόφου ποὺ ὑπακούει σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνσαρκώσεις. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι πολὺ σπουδαῖος ὁ ρόλος, τὸν ὁποῖο παίζει ἡ κούκλα μὲ τὴν προβολὴ τοῦ «ἐγώ».

Κατόπιν ἔρχεται ἡ δημιουργικὴ περίοδος. Τὸ παιδὶ σὲ ὅλα του τὰ πρῶτα χρόνια ἤθελε νὰ μεταχειρίζεται ψαλίδια καὶ νὰ κόβη. Δὲν ἀκολουθοῦσε κανένα ὡρισμένο σκοπό, δὲν ξεχώριζε μιὰ εἰκόνα, παρὰ ἔσχιζε καὶ κατέστρεφε. Ἔτσι γινόταν κύριος τῆς ὕλης. Πρὸς τὸν 6ο ὅμως χρόνο, ὅλο καὶ σημειώνεται κάποια σταθερότητα, τὰ γοῦστα του πολλαπλασιάζονται. Τὸ παιδὶ τώρα ἀγαπάει νὰ κόβη, νὰ χρωματίζη, νὰ σχεδιάζη. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως μὲ πνεῦμα δημιουργικό. Ἐπανέρχεται μάλιστα σὲ σχέση μὲ τὸ χῶμα καὶ μὲ τὸ νερό, ποὺ τόσο τὰ εἶχε ἀγαπήσει ἀπὸ τοὺς 18 μῆνες ὡς τὰ τρία του χρόνια. Κάνει σήραγγες καὶ φρούρια ἢ καὶ καλλιεργεῖ κῆπο στὸ χῶμα. Ἡ διεύρυνση καὶ ἡ ἀνάπτυξη ποὺ σημειώνουμε, φανερώνονται μὲ τὴν ἐλάττωση τοῦ κατακτητικοῦ πνεύματος. Οἱ λέξεις: τὸ «τραῖνο μου», «ἡ κούκλα μου» εὔκολα ἀντικαθίστανται μὲ τὶς λέξεις «θέλω νὰ παίζω μὲ τὸ τραῖνο ἢ μὲ τὴν κούκλα».

Ἂς ἐξετασθῆ τώρα ἡ σχέση τῆς φαντασίας πρὸς τὸ παιγνίδι. Καθὼς ἔχουμε ἰδῆ, ἡ φαντασία, ἂν καὶ εἶναι στὴν ἀρχὴ ἀόριστη, ἐν τούτοις ἐπειδὴ φέρνει ξεγέλασμα, παίζει κάποιο ρόλο. Ὅσο ὅμως ἐξελίσσεται, μπαίνει σὲ μιὰ κατευθυντήρια γραμμή· Τὸ παιδὶ πάει νὰ παραδοθῆ σὲ κάποιο παιγνίδι ὅπου ἐνσαρκώνει μιὰ προσωπικότητα ποὺ ζῆ ἐξαιρετικὰ ἐπεισόδια. Φυσικὰ τὰ παιγνίδια αὐτὰ παρουσιάζουν καὶ κάποια διαφορά, ἂν πρόκειται γιὰ ἀγόρι ἢ γιὰ κορίτσι. Μ' ὅλα ταῦτα, ὅταν ἀνταμώνωνται πάλι τὰ παιδιά, θὰ ἔχουν ὅλα μαζὶ παιγνίδια κοινῆς φαντασίας, κατὰ τὸ πλεῖστον διασκεδαστικά, ζωογονημένα ἀπὸ κάποιον ἀνταγωνισμό, ὅπου τὸ παιδὶ τῶν 6 ἢ 7

χρόνων θέλει νὰ εἶναι πάντοτε πρῶτο, χωρὶς νὰ παραδέχεται τὴν πανουργία. Ἂν εἶναι πρωταγωνιστὴς στὸ παιγνίδι, τότε εὔκολα θὰ γλυστρήση στὸ δεσποτισμό. Αὐτὴ ἡ τάση ὅμως θὰ περιορισθῆ ἀνάλογα πρὸς τὴ διάχυση τῶν αἰσθημάτων τῶν ἄλλων. Τότε ποὺ τὸ παιδὶ ἐξανίσταται εὔκολα κατὰ τῶν νόμων τῶν μεγάλων, ποὺ ἐναντιώνονται στὴν ἐπιθυμία του, γιὰ νὰ ὑποκύψουν σ' αὐτό, δέχεται μὲ εὐχαρίστηση νὰ ἐναντιωθῆ πρὸς ὅλους, ὅσοι ἔχουν τὴν ἴδια ἰδιοσυγκρασία μὲ αὐτό. Τοῦτο προκαλεῖ τὴ σύγκρουση. Πρέπει νὰ φυλαγόμαστε καὶ νὰ μὴν ἐπεμβαίνουμε ἢ νὰ ζητᾶμε νὰ καθησυχάσουμε τὸ παιδί, γιατὶ εἶναι ἀναγκαῖο αὐτὸ τὸ ξέσπασμα, αὐτὸ τὸ ἔνστικτο, ποὺ εἶναι καὶ λίγο κτηνῶδες. Ὁ κάθε ἕνας ποὺ θεωρεῖται πρωταγωνιστὴς θὰ ἀποκτήση στὸ παιγνίδι τὴν πειθαρχία τῶν ἐνστίκτων του· θὰ καλλιεργηθῆ ἐπίσης ἡ φιλοφροσύνη, κάπως ἀδύνατα στὴν ἀρχή, ἀλλὰ θᾶναι ἕτοιμη νὰ ἀναπτυχθῆ, ὅταν θὰ φτάση στὴν ἀθλητικὴ ἐποχή.

Πῶς μπαίνει τὸ παιδὶ στὴν ἐπινόηση καὶ τὸ ρεαλισμό; Ἡ μίμηση, ποὺ ἀναπτύσσεται στὴν ἡλικία τῶν τριῶν πρώτων χρόνων, καθὼς εἴπαμε παραπάνω, παραχωρεῖ τὴ θέση της στὴ φαντασία. Αὐτὴ ἡ ἴδια φτάνει σὲ ἀναπαραστάσεις, ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ λογικὴ τῶν μεγάλων. Πάντως ὅμως αὐτὴ ἡ φαντασία, τὴν ὁποία θὰ μποροῦσαμε νὰ ὀνομάσουμε πρωτότυπη, δὲν θὰ ἀργήση νὰ κάνη τὶς παραχωρήσεις της, στὴν ἀρχὴ σὲ κάποιο εἶδος ρουτίνας καὶ κατόπιν στὸν κερδοσκοπισμό. Αὐτὴ δὲ ἡ ἴδια ἐπιστρέφει μὲ ὑπολογισμὸ στὴ δημιουργία, ἡ ὁποία στηρίζεται πιὰ στὴ διάνοια, γιατὶ στὸ μεταξὺ ἡ διάνοια ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῆ. Ἡ Montessori λέγει : «....ἡ φαντασία εἶναι ἡ βάση τοῦ πνεύματος, αὐτὴ ἀνυψώνει τὰ πράγματα στὸ διάγραμμα τῆς ἀφαιρέσεως. Θέλει ὅμως πάντοτε καὶ κάποιο ὑπόβαθρο γιὰ νὰ καλλιεργηθῆ, νὰ ὀργανωθῆ....». Τὴν ἴδια ἐποχὴ θὰ κάμη τὴν ἐμφάνισή του καὶ τὸ κοινωνικὸ συναίσθημα μὲ τὰ παιγνίδια, ποὺ παίζουν ὅλα τὰ παιδιὰ μαζὶ καὶ μὲ τοὺς ἀνταγωνισμούς. Ὅλα αὐτὰ μόνο μὲ τὸ παιγνίδι θὰ καλλιεργηθοῦν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ συνδέεται τόσο στενὰ ἡ τελειοποίηση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ παιγνιδιοῦ. Τοῦτο ὅμως ἂς μὴ συγχέεται μὲ τὴν πρωϊμότητα τῆς εὐφυΐας ἢ τῆς εὐαισθησίας, ὅπως π.χ. ἡ καλλιτεχνία.

Ὑπάρχει μιὰ ἀπόλυτη ἀναλογία ἀνάμεσα στὸ παιγνίδι καὶ στὴν πραγματικὴ ἡλικία τοῦ παιδιοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ στὰ μέσα, στὰ ὄργανα, ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸ παιγνίδι. Ὡς τὰ 7 χρόνια δὲν κάνει καθόλου τὴν ἐμφάνισή της ἡ ἐπινόηση. Τὸ παιδὶ εἶναι σχεδὸν δεμένο σὲ μιὰ ρουτίνα ἀπὸ διάφορα παιγνίδια, εἴτε καὶ ὄργανα τοῦ παιγνιδιοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχει διαλέξει. Ἀπὸ λίγο λίγο ὅμως ἀρχίζει νὰ ἀναφαίνεται τὸ πνεῦμα τοῦ ρεαλισμοῦ. Τὸ κορίτσι παίζει τὸν μπακάλη μὲ πραγματικὰ κομμάτια ζάχαρη, μὲ ἀληθινὰ ὄσπρια, κάνει ἀληθινὴ κουζίνα πάνω στὸ μικρό της τὸν ἠλεκτρικὸ φοῦρνο. Τὸ ἀγόρι καθισμένο κάτω ἀπὸ τὸ στέγασμα μιᾶς κουβέρτας, ποὺ εἶναι τοποθετημένη στὸ ἐρεισίνωτο τῶν καρεκλῶν, θὰ ἐκτελέση μιὰ πραγματικὴ σκηνὴ κυνηγοῦ.

Ἀφοῦ τελειώση τὸ στάδιο αὐτό, κατὰ τὸ ὁποῖο τὸ παιδὶ σχετίζεται μὲ τὴν ὕλη, ἡ φαντασία του πάει νὰ προσανατολισθῆ πρὸς τὴ δημιουργία τοῦ συγκεκριμένου· εἶναι ἡ καλὴ ἐποχὴ γιὰ νὰ περιεργάζεται τὰ μηχανήματα, ἡ ἐποχὴ τῆς καθαυτὸ κατασκευῆς, τῆς ζωγραφικῆς μὲ ὑδροχρώματα, τοῦ σχεδίου.

Αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνη πρὶν ἀπὸ τὰ 8 ἢ 9 χρόνια, ὅπου τὸ παιδὶ ἐκτιμᾶ τὰ κοινωνικὰ παιγνίδια καὶ ἐνδιαφέρεται γιὰ πράξεις δοσοληψίας. Τότε θὰ προσπαθήση νὰ ἐπιβάλη νέους κανόνες καὶ θὰ φανῆ ἀνώτερο πρὸς κάθε δολιότητα. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτὰ μπορεῖ κανένας νὰ διαπιστώση ὅτι κατὰ τὸν 8ο χρόνο τὰ παιγνίδια, ποὺ παίζονται ἀπὸ κοινοῦ μὲ ἄλλα παιδιά, γίνονται λιγώτερο ταραχώδη, γιατὶ διασκορπίζεται ὁ φόβος τῆς ἀποτυχίας. Τὸ παιδὶ παραδέχεται ὅτι κάνει σφάλματα καὶ ὅτι κάποιο ἄλλο παιδὶ ἔχει πετύχει καλύτερα ἀπ' αὐτό.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἡλικία τῶν ἀεροπλάνων καὶ τῶν χαρτένιων φορεμάτων γιὰ τὶς

κοῦκλες. Σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία μαζεύουν τὰ παιδιὰ ἠλεκτρικὰ σύρματα, χρησιμοποιοῦν ἄδεια κουτιὰ ἀπὸ κονσέρβες κλπ. Τὰ μικρὰ αὐτοκίνητα πραγματοποιοῦν περίπλοκες κινήσεις. Τὰ ἀγόρια ἐξοργίζονται γιὰ κάθε τι ποὺ θέτει τὴ δεξιότητά τους σὲ ἀμφιβολία. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεται καλὸ διάλεγμα στὰ ἐργαλεῖα τοῦ μαραγκοῦ καὶ στὸ μικρὸ τεζάχι, ποὺ θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὰ παιδιά. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἕνα παιδὶ ἀγαπάει περισσότερο νὰ πριονίζη, παρὰ νὰ συναρμολογῆ· ἱκανοποιεῖ τὴν ἐπιθυμία του, ὅταν μπορῆ νὰ κατέχη καλὰ τὰ ὑλικά. Ἀντίθετα, τὰ κορίτσια αὐτὴ τὴν ἐποχὴ φαίνονται περισσότερο προσηλωμένα στὴ δημιουργία· ἀγαποῦν περισσότερο νὰ ράβουν ἢ νὰ πλέκουν.

Τέλος τὸ ἀρσενικὸ παιδὶ ἀρχίζει νὰ δείχνη τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸν πόλεμο, γιὰ τὴ μάχη. Δὲν ἔχει δὲ ἀνάγκη πάντοτε ἀπὸ συμπαίκτορες. Μὲ εὐχαρίστηση ἱκανοποιεῖται μόνο του καὶ ὅταν παίζη ἀπομωνωμένα μὲ φρούρια καμωμένα ἀπὸ χαρτόνι, μὲ μολυβένιους στρατιῶτες, μὲ πανοπλίες κλπ. Ἐκεῖνο, ποὺ θέλει, εἶναι νὰ χορτάση τὸ ἔνστικτο τῆς δύναμής του. Γιὰ τὸ παιδὶ τίποτε δὲν εἶναι πιὸ καλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ παιγνίδια, ποὺ ἐμεῖς οἱ μεγάλοι τὰ θεωροῦμε τόσο κολάσιμα.

Καὶ τώρα ἂς μιλήσουμε λιγάκι γιὰ τὰ ὑπαίθρια παιγνίδια καὶ τὰ σπόρ. Στὸ παιδί, ἀπ' τὰ 5 ἀκόμα χρόνια του, γεννιέται κάποιο θέλγητρο γιὰ τὰ ὑπαίθρια παιγνίδια. Σ' αὐτὰ διερμηνεύεται ἡ ἀνάγκη νὰ δαπανᾶ τὸν ἑαυτό του σὲ κίνηση, νὰ κάμη δοκιμὴ τῆς ταχύτητας καὶ τῆς ἐπιδεξιότητάς του. Ἀπὸ τὰ 5 ἢ τὰ 6 χρόνια του βρίσκεται μπροστὰ σὲ μιὰ πραγματικὴ ἔκρηξη τῆς κινητικότητας. Στὴν ἐξοχὴ τὸ κορίτσι θὰ τρέπεται πρὸς τὸ νερό, ἐνῶ τὸ ἀγόρι ἀρέσκεται νὰ σκαρφαλώνη στὰ δέντρα ἢ νὰ ἀνεβαίνη σὲ βράχους. Ἐκεῖ ἔχει τὴ θέση του τὸ παιγνίδι, ποὺ γίνεται ἀπὸ κοινοῦ. Μὲ τὸ συναγωνισμὸ μετριάζονται πολλὰ κακά. Μὲ τὴ βοήθεια τῆς κούρασης, ἡ ἐπιθετικὴ βαρβαρότητα καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ μετατοπίζη τὰ βάρη σὲ ἄλλους, βοηθοῦν εὔκολα στὴ συνεργασία καὶ στὴν ἀλληλοβοήθεια. Αὐτῶν εἰδικὰ τῶν δυὸ αἰσθημάτων ἡ καλλιέργεια ἐπισπεύδεται μὲ τὸν προσκοπισμό.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐπιβεβλημένο νὰ κάνουμε τὴ σύσταση, πὼς πρέπει νὰ εἴμαστε πολὺ λογικοὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεστη τῶν σπόρ, γιατὶ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἀκόμα πολὺ εὔθραυστος, ὅλως διόλου ἀνεπαρκὴς γιὰ νὰ ἀνταποκριθῆ στοὺς πόθους τοῦ παιδιοῦ, ποὺ θέλει νὰ φανῆ δυνατό, γρήγορο καὶ ἐπιδέξιο. Καλύτερα θὰ εἶναι νὰ τοῦ ἀναπτύξουμε μόνο τὴν κλίση πρὸς τὰ σπὸρ παρὰ νὰ ἐπιχειροῦμε καὶ νὰ τὰ ἐκτελοῦμε.

Τέλος ἂς μιλήσουμε καὶ γιὰ τὴν ἀνάγνωση. Στὰ πρῶτα χρόνια τὸ βιβλίο μὲ τὶς εἰκόνες, πάντοτε μὲ εἰκόνες ζώων, ἔχει τὶς μεγαλύτερες ἐπιτυχίες. Ἔπειτα ἔρχονται οἱ εἰκονογραφημένες ἱστορίες ποὺ διαβάζονται καὶ σχολιάζονται ἀπ' τὴ μητέρα. Τὸ παιδὶ δὲν ἀρνεῖται καθόλου νὰ πιστεύη σὲ κάτι ἀπίθανο, ἀλλὰ θέλει, ἡ ἐξήγηση, ὅταν προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους, νὰ ἔχη κάποια πιθανότητα. Κατὰ τὰ 6 χρόνια τὸ πραγματικὸ βιβλίο ἀρχίζει νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ διάνοια ποὺ ἀρχίζει τότε νὰ γεννιέται. Σημαντικὴ εἶναι ἡ εὐχαρίστηση ποὺ φέρνει ὁ ἐμπλουτισμὸς ποὺ ἔρχεται ἀπ' αὐτήν. Ἡ εὐχαρίστηση αὐξάνεται περισσότερο ἀπὸ τὸ σχόλιο, ποὺ θὰ κάμη πάνω σ' αὐτὸ ὁ ἐνήλικος. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ φαντασία καλπάζει πιὸ εὔκολα, παρὰ ἂν ἀκολουθήση αὐτὸ ποὺ τὸ παιδὶ βλέπει μόνο μὲ τὰ μάτια. Καμιὰ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται τόσο πολύ, δὲν ξαναδιαβάζεται περισσότερο ἀπ' ἐκείνη ποὺ κάνει τὸ παιδὶ νὰ βυθίζεται στὸ φανταστικό του κόσμο ποὺ εἶναι ὁλάνοικτος καὶ ποὺ ἀρχίζει νὰ τοῦ γίνεται πολύ, κοινός. Τὸ παιδὶ δὲν ἐκτιμάει ξεχωριστὰ τὸ χιοῦμορ, τὸ γελοῖο καὶ τὴν τέχνη. Εἶναι πολὺ εὐαίσθητο στὸ καλό. Ἰχνογραφήματα, ποὺ ἐμεῖς τὰ προτιμοῦμε, δὲν λέγουν τίποτε στὸ παιδί. Ἡ ἁρμονία τῶν χρωμάτων τὸ τραβάει περισσότερο, ἡ διασκέδαση ἔρχεται ἀπὸ γελοῖες καταστάσεις καὶ ἀπὸ ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα πρέπει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ τὰ σχολιάσουμε μὲ κάπως γελοῖο τρόπο. Ἡ εὐαισθησία τοῦ παιδιοῦ ἀνταποκρίνεται, ἂν ἐμεῖς ξέρουμε νὰ ἐνεργήσουμε, ὥστε νὰ ἀναφανῆ ἡ ποίηση ἀπὸ μιὰν ἱστορία ἢ ἀπὸ μιὰν εἰκονογράφηση.

Πολλὴ συζήτηση ἔχει γίνει πάνω στὰ παραμύθια, ὅπου ἀναφέρονται μάγισσες. Ἄλλοι τὰ καταδικάζουν, γιατὶ ἐξεγείρουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ πάθος τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ ζήση σ' ἕνα κόσμο μαγικὸ καὶ ἀλλόκοτο. Ἀντίθετα, ἄλλοι τὰ συνιστοῦν γιὰ νὰ ἐξεγερθῆ ἡ φαντασία. Ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως ἕνα πρᾶγμα εἶναι σωστό : ὅτι τὸ παιδὶ λατρεύει «τὴ σταχτοπούτα, τὸ γαλάζιο πουλὶ κλπ.». Πάρα πολλοὶ θὰ παραδεχθοῦν, πὼς αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ μόνο παραμύθια, τέτοια πράγματα δὲν γίνονται στὴ ζωή. Τὸ παιδὶ δὲν θὰ μαγευθῆ λιγώτερο μὲ τὶς φανταστικὲς ἐκδρομές. Ἐξ ἄλλου παρατηροῦμε ἀπὸ τί κατάνυξη καταλαμβάνονται οἱ μεγάλοι, ὅταν ἀναθυμοῦνται αὐτὰ τὰ παραμύθια, ποὺ ἔχουν γοητεύσει τὴν παιδική τους ἡλικία καὶ μὲ πόση στοργὴ τὰ διαλέγουν γιὰ τὶς νεώτερες γενεές. «Ὅταν μοῦ ἀνιστοροῦσαν τὸ παραμύθι «τὸ τομάρι τοῦ γαϊδάρου», ἔλεγε ὁ Bonhomme, αἰσθανόμουνα μὲ αὐτὸ μιὰν ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστηση». Ὅπως ἡ ποίηση, ἡ ὁποία, ἔξω τοῦ λογικοῦ, μιλάει κατ' εὐθεῖαν στὴν ψυχή, ἔτσι καὶ τὸ παραμύθι μὲ τὶς μάγισσες, ἱκανοποιεῖ κάθε τι ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ τὸ ὑπολογίζη, δηλ. ἱκανοποιεῖ ὁλόκληρο τὸ παιδί. Ὑπάρχουν μεγάλες ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὰ παραμύθια, , ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορες χῶρες καὶ ἀπὸ διάφορες ἐποχές. Αὐτοὶ ποὺ τὰ ἔχουν συντάξει, δὲν ἔχουν κάμει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ μεταγράφουν μιὰ κληρονομιὰ κοινὴ στοὺς ἀνθρώπους, δηλαδὴ περιστάσεις καὶ πρόσωπα βασικά. Παρασυρμένοι ἀπὸ τὴν ὑπόθεση δὲν ἔχουν προσθέσει τίποτ' ἄλλο, παρὰ μονάχα αὐτὸ ποὺ ἔβραζε ἐκεῖ μέσα. Τὸ παιδὶ λοιπὸν ποὺ δὲν τὸ διακρίνει ἀκόμα ἡ λογικότητα, ἀκούει τὶς δηλώσεις οἱ ὁποῖες τοῦ θυμίζουν αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράση, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τὶς πραγματικές του, τὶς καθαυτὸ συγκρούσεις. Μὲ τὸ νόημα αὐτό, ἕνα παραμύθι μὲ μάγισσες εἶναι κατὰ πρῶτο λόγο «ἀπολυτρωτικό».

MAURICE PERCHERON

Μετάφρ. **Κώστα Π. Λαζαρίδη**

ΕΛΛΗΝΙΚΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΑΛΛΩΝ ΕΛΛΑΔΕΙ ΡΠΤΑΝ

Ἡ σημασία μιᾶς γενικῆς θεωρίας τῆς ἀγωγῆς γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ πράξη

Ὅτι ὑπάρχει μιὰ Παιδαγωγικὴ σὰν Τεχνικὴ ποὺ ἔργο της εἶναι νὰ καταστρώσει ἕνα σύστημα ἀπὸ βασικὲς ἀρχὲς καὶ κανόνες γιὰ τὴν πράξη τῆς Ἀγωγῆς, δηλαδὴ μιὰ Θεωρία γιὰ τὴν Ἀγωγή, καὶ ὅτι αὐτὴ πρέπει νὰ ὑπάρχει γιὰ μιὰ συστηματικὴ καὶ ὑπόλογη Ἀγωγή, εἶναι τώρα πιὰ ἀρκετὰ βεβαιωμένο μὲ τὴν ἑκατόχρονη προσπάθεια γύρω ἀπὸ μιὰ τέτοια τεχνικὴ καὶ φαίνεται πὼς δὲν ἀμφισβητεῖται πιὰ σοβαρά. Ὅτι ὅμως ἐκτὸς καὶ πρὶν (αὐτὸ ἐννοεῖται ἀπὸ ἐπιστημονικὴ-θεωρητικὴ ἄποψη κι' ὄχι ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ χρόνου) ἀπὸ ἐκείνη τὴν Παιδαγωγικὴ σὰν Τεχνικὴ μὲ τὴν ὁλωσδιόλου πρακτική της πρόθεση, ὑπάρχει καὶ μιὰ Παιδαγωγικὴ σὰν Ἐπιστήμη μὲ μιὰ πρωταρχικὰ θεωρητικὴ πρόθεση, δηλαδὴ μιὰ Θεωρία τῆς Ἀγωγῆς σὰν Ἐπιστήμη τοῦ γεγονότος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας ποὺ ὀνομάζομε «Ἀγωγή»—αὐτὸ εἶναι χωρὶς ἄλλο μιὰ σχετικὰ νέα διαπίστωση. Ἐὰν καὶ κατὰ πόσο μιὰ τέτοια Θεωρία τῆς Ἀγωγῆς ὁδηγεῖ σὲ κανόνες, καὶ ποιὰ σημασία ἔχουν αὐτοὶ γιὰ τὴν πράξη τῆς Ἀγωγῆς, αὐτὸ καὶ λίγο ξεκαθαρίστηκε καὶ ὄχι σπάνια γενικὰ ἀμφισβητεῖται. Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἀπαντήσουμε στὴν ἐρώτηση γιὰ τὴν ἀξία αὐτῆς τῆς γενικῆς Θεωρίας τῆς Ἀγωγῆς, εἶναι ἀνάγκη σύντομα νὰ ἐκθέσουμε τὸ ἀντικείμενο καὶ τὴ μέθοδο, τὸ σκοπὸ καὶ τὸ ἔργο μιᾶς τέτοιας Ἐπιστήμης. Διότι γιὰ νὰ εἰπῆ κανεὶς τί σημαίνει αὐτὴ γιὰ τὴν πράξη, πρέπει πρῶτα νὰ δοθῆ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα : τί εἶναι αὐτή; Τὸ πρῶτο ἔργο μιᾶς τέτοιας Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς εἶναι ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα: τί εἶναι Ἀγωγή. Ὅσο ὅμως προσέχει κανεὶς πιὸ κοντά, τόσο γίνεται φανερό, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ δοθῆ ἔτσι ἁπλὰ μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἔχει τεθῆ. Κι' ἀλήθεια δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ τεθῆ τόσο ἁπλά, ὅπως περίπου ἡ ἐρώτηση : τί εἶναι ὡρισμένο φυσικὸ ἀντικείμενο ἢ ἱστορικὸ συμβάν. Ἀπ' αὐτὸ προκύπτει ὅτι Ἀγωγὴ εἶναι ἕνα γεγονὸς τοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδὴ τὸ τετελεσμένο γεγονὸς μιᾶς ὡρισμένης ἀνθρώπινης δράσης καὶ δημιουργίας. Μέσα στὴν πραγμάτωση ὅμως κάθε ἀνθρώπινης δράσης συμπεριλαμβάνεται πάντα ἕνα τέρμα κι' ἕνας σκοπός. Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ ἡ ἐρώτηση «τί εἶναι Ἀγωγὴ» μπορεῖ νὰ διατυπωθῆ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὡς ἑξῆς : τί εἶναι Ἀγωγὴ σὰν τετελεσμένο γεγονός; καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὡς ἑξῆς : τί πρέπει νὰ εἶναι Ἀγωγή, τί εἶναι ἀληθινὴ Ἀγωγή (1);

Στὴν ἐρώτηση τί εἶναι Ἀγωγὴ σὰν γεγονός, μπορεῖ κάθε φορὰ νὰ δίνεται ἀπάντηση μόνο ὡς πρὸς τὸ τί ὑπῆρξε ἡ Ἀγωγὴ σὲ μιὰν ὡρισμένην ἐποχὴ καὶ σ' ἕναν ὡρισμένο λαό, δηλαδὴ μέσα σ' ἕναν ὡρισμένο πολιτισμό. Στὴν ἐρώτηση : τί εἶναι Ἀγωγὴ σὰν γεγονός, ἀπαντᾶ ἑπομένως ὁλοκληρωτικὰ μόνο ἡ Ἱστορία τῆς Ἀγωγῆς ἀπὸ τὶς πρῶτες εὐδιάγνωστες σὲ μᾶς ἀρχὲς μέχρι σήμερα καὶ σ' ὅλο τὸ χῶρο τῆς

1. Σημ. Μεταφρ. Πιὸ πλατειὰ ἔκθεση αὐτῆς τῆς πορείας τῆς σκέψης δίνει ἡ πραγματεία τοῦ R. Meister «Ἡ Παιδαγωγικὴ σὰν Ἐπιστήμη, Τεχνικὴ καὶ Πράξη» μέσα στὸ Διεθνὲς περιοδικὸ γιὰ τὴν Ἐπιστημονικὴ Παιδαγωγική, 4ο ἔτος (1947-1948), σ. 9 καὶ 206.

ἐξάπλωσης τῆς ἀνθρωπότητας. Μέσα ἀπὸ μιὰ τέτοια Ἱστορία τῆς Ἀγωγῆς γνωρίζει καὶ ἡ Ἐπιστήμη τῆς Ἀγωγῆς πρῶτα-πρῶτα τὸ ἀντικείμενό της, ἀκριβῶς τὴν παιδαγωγικὴ πραγματικότητα σ' ὅλη της τὴν ἔκταση. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορικὴ περιγραφὴ τῶν ὀργανισμῶν, τῶν ὁδηγητικῶν συμβόλων (μορφωτικῶν ἰδανικῶν), τῶν κινητηρίων σκέψεων (ἰδεῶν), τῶν δημιουργικῶν προσωπικοτήτων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συστημάτων. Σ' αὐτὴν ὅμως τὴν ἱστορία τῶν πρακτικῶν ὀργανισμῶν καθὼς καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συστημάτων ἀναφέρονται πάντα ὡρισμένες χαρακτηριστικὲς ἀπόψεις. Μποροῦμε νὰ τὶς ὀνομάσουμε τύπους τῆς Ἀγωγῆς. Περιγράφονται, ὅπως σὲ πολλὲς τυπολογίες σὰν ἀντιθετικὰ ζεύγη. Ἡ ἀντιθετικότητά τους ἐκφράζεται στὶς ἀπόλυτα μονόπλευρες γνῶμες ποὺ διατυπώνουν οἱ ἐκπρόσωποί τους ἐπάνω στὸ τί εἶναι ἡ Ἀγωγὴ καὶ στὶς ἀνάλογες μὲ αὐτὸ ἀπαιτήσεις τί ὀφείλει νὰ εἶναι Ἀγωγή. Τὰ πιὸ βασικὰ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ ἀντιθετικὰ ζεύγη εἶναι ἡ ἀντίταξη τῆς Ἀγωγῆς ὡς μεταβίβασης τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἀλλαγὴ γενεᾶς καὶ ὡς ἀνάπτυξης καὶ διάπλασης τῶν δυνάμεων στὰ ἀναπτυσσόμενα ἄτομα, καὶ ἔπειτα ἡ ἀντίταξη τῆς Ἀγωγῆς ὡς διαμόρφωσης τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἀνθρώπου σύμφωνα μ' ἕνα παιδαγωγικὸ ἰδεῶδες καὶ ὡς φυσικῆς αὔξησης καὶ ἁπλῆς βοήθειας τῆς ἐξέλιξης τῶν προδιαθέσεων. Ὅπως μερικοὶ παραδέχτηκαν τὴν τελευταία ἀντίθεση σὰν τὴν ἀντίθεση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ ἰδεοκρατικῆς καὶ φυσιοκρατικῆς Παιδαγωγικῆς, ἔτσι θὰ μποροῦσε κανεὶς καὶ τὴν προηγούμενη ἀντίθεση νὰ τὴν χαρακτηρίσει σὰν τὴν ἀντίθεση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ παραδοσιοκρατικῆς καὶ προσωποκρατικῆς Παιδαγωγικῆς.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴν ὀξεῖα ἀντίταξη, αὐτὰ τὰ ἀντιθετικὰ ζεύγη δὲν ἀποκλείουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, ὅπως περίπου οἱ γνωστὲς ἀπὸ τὴν Ψυχολογία ἀντιθέσεις τοῦ κυκλοθυμικοῦ καὶ τοῦ σχιζοφρενικοῦ, τοῦ ἐξωτροπικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτροπικοῦ ἀνθρώπου. Φανερώνονται σωστότερα σὰν ἄκροι τύποι τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν λειτουργιῶν ποὺ ἔχει κάθε Ἀγωγὴ καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τὶς ὁποῖες πρέπει κάθε Ἀγωγὴ νὰ ἱκανοποιεῖ. Εἶναι βέβαιο — αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ — ὅτι ὅταν κανεὶς σκέπτεται μιὰν ἀπ' αὐτὲς τὶς βασικὲς ἀρχὲς ἕως τὴν ἄκρη της, αὐτὴ τότε ἀναγκαστικὰ ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἄλλη. Κάθε μεταβίβαση τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀναζωογόνηση, ὑποκειμενοποίηση, δηλαδὴ ἐπαναφορὰ τῶν ἀντικειμενοποιημένων ἀγαθῶν στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου (τοῦτο θὰ εἰπῆ : ἀξιολογημένα περιεχόμενα νοητικῶν λειτουργιῶν, ποὺ εἶχαν ἐκτεθῆ ἔξω στὸν κόσμο τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐπαναφέρονται στὸν κόσμο τοῦ ἀμέσου ψυχικοῦ βιώματος πνευματικῶν ὑποκειμένων, ὅπου πάλι γίνονται ἀξιολογημένα περιεχόμενα τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν ποὺ ἐτέθησαν σὲ ἐνέργεια γι' αὐτά). Αὐτὸ ὅμως μπορεῖ νὰ συμβῆ μόνο μὲ τὸ ξύπνημα καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ μὲ τὴν ἄσκηση καὶ τὴ διάπλαση τῶν δυνάμεων σ' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ὑποκείμενα. Ἀντίστροφα, μποροῦν ὅλες οἱ δυνάμεις νὰ ξυπνήσουν καὶ νὰ διαπλασθοῦν μόνο ἐπάνω σὲ ἀντικειμενικὰ περιεχόμενα καὶ αὐτὰ προσφέρονται στὸν ἀναπτυσσόμενο ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν τριγύρω πολιτισμὸ μέσα στὸν ὁποῖο αὐτὸς εἶναι προωρισμένος νὰ ζήσει καὶ νὰ μεγαλώσει. Τοῦτο ὀφείλεται σὲ μιὰν ἀμφίπλευρη διαμορφωτικὴ λειτουργία μεταξὺ τοῦ παραλαμβανόμενου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀναπτυσσόμενης γενεᾶς, ποὺ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα καὶ ἐπιτυχία α) γιὰ τὴν ἀναπτυσσόμενη γενεὰ : τὴν ἀνάπτυξη ὅλων τῶν δυνάμεων στὰ χωριστὰ ἄτομα, καὶ β) γιὰ τὸν πολιτισμό : τὴν ἀναζωογόνηση καὶ ἀνάπλαση τῶν μελῶν τῆς ἀναπτυσσόμενης γενεᾶς. Γιὰ νὰ ἐκφράσουμε αὐτὴ τὴ σύνθεση τῶν δυὸ ἀντιθέσεων νομίζω πὼς μποροῦμε νὰ ἐκλέξουμε τὸ χαρακτηρισμό : «Ἀντιμέτρηση τῆς ἀναπτυσσόμενης γενεᾶς μὲ τὸν πολιτισμό». Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ ὑποδειχτῆ γιὰ τὸ δεύτερο ἀντιθετικὸ ζεῦγος : διαμόρφωση καὶ φυσικὴ αὔξηση, ποὺ συχνὰ συμβολίζεται μὲ τὸν παιδαγωγὸ σὰν καλλιτέχνη καὶ σὰν κηπουρό.

Κάθε ἐξέλιξη εἶναι ἡ ἀνάπτυξη πρὸς μιὰ μορφή, κάθε αὔξηση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς μορφῆς καὶ τίποτε πλέον. Αὐτὴ ἡ μορφὴ εἶναι στὸ σύνολό της δοσμένη στὸν ὀργανικὸ κόσμο μὲ τὶς καταβολὲς ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸ σπέρμα καὶ μὲ τοὺς

κανόνες τῆς δομῆς τοῦ ὀργανισμοῦ, ὄχι ὅμως καὶ στὸν πνευματικὸ κόσμο. Ἡ μορφὴ ἐδῶ τελειοῦται μόνο μὲ τοὺς νόμους τῆς οἰκοδομικῆς τῶν πνευματικῶν ἀντικειμενοποιήσεων. Ἔτσι, παραδείγματος χάριν, δὲν γυμνάζεται ἡ σκέψη ἁπλῶς, ἀλλὰ σωστότερα ὡς πρακτική, ὡς ἐπιστημονική, καὶ αὐτὴ πάλι ὡς μαθηματική, ὡς ἱστορικὴ σκέψη κλπ. Δὲν διαπαιδαγωγεῖται ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος ἁπλῶς, ἀλλὰ σωστότερα σὰν ἄνθρωπος μιᾶς ὡρισμένης κοινωνικῆς ὁμάδας. Ἀλλὰ ὅλες αὐτὲς οἱ ἀναπτύξεις ἐπιτυγχάνουν στὰ πλαίσια τῶν δυνατοτήτων ποὺ προσφέρουν οἱ προδιαθέσεις, καὶ στὰ πλαίσια τῆς μέσα στὴν πρόοδο τῆς ἐξέλιξης αὐξανόμενης αὐτοτέλειας, ὡς καὶ τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ τῶν ἀτόμων ποὺ σιγὰ σιγὰ ὡριμάζουν. Ἔτσι Ἀγωγὴ δὲν εἶναι οὔτε διαμόρφωση οὔτε φυσικὴ αὔξηση, ἀλλὰ καθοδήγηση.

Ἡ κριτικὴ λύση τέτοιων ἀντιθέσεων μέσα σὲ μιὰ σύνθεση εἶναι λοιπὸν ὁ μεθοδικὸς δρόμος καὶ σύγχρονα τὸ τέρμα μιᾶς γενικῆς Θεωρίας τῆς Ἀγωγῆς. Αὐτὴ στὴν προκείμενη περίπτωση ὁδηγεῖ σὲ μιὰ πιὸ πλήρη καὶ λιγώτερο ἐκτεθειμένη στὴν ἀντίρρηση ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα: τί ὀφείλει νὰ εἶναι Ἀγωγή, καὶ ὄχι ἢ κάθε μιὰ χωριστὰ ἀπὸ τὶς ἀντιθέσεις ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Αὐτὴ ἡ σύνθεση φτάνει σ' ἕναν ὁρισμὸ-κανόνα τῆς Ἀγωγῆς εἰδολογικό: «Ἀγωγὴ εἶναι ἡ σύμφωνα μὲ σχέδιο καθοδήγηση τῆς ἀναπτυσσόμενης γενεᾶς ἀπὸ τὴν ἀνεπτυγμένη, στὴν ἀντιμέτρησή της μὲ τὸν πολιτισμό, μέσα στὸν ὁποῖο εἶναι προωρισμένη νὰ ζήσει καὶ νὰ μεγαλώσει».

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ γενικὴ Θεωρία τῆς Ἀγωγῆς φτάνει σ' ἕνα σύστημα ἀπὸ θεμελιακὲς ἔννοιες καὶ γενικὲς θέσεις, σύστημα ποὺ μπορεῖ νὰ προσφέρει σὲ κάθε εἰδικὴ τεχνικὴ τῆς Ἀγωγῆς στερεὴ βάση. Καὶ φτάνει σ' αὐτὸ τὸ σύστημα μὲ τὴ στοχαστικὴ ἐξέταση τῆς πορείας τῆς λειτουργίας τῆς Ἀγωγῆς γενικά, καὶ ξεχωριστὰ μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ παιδαγωγικοῦ γεγονότος. Αὐτὸ γιὰ νὰ τὸ παρακολουθήσει κανεὶς σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει μέσα στὰ προκαθωρισμένα ὅρια μιᾶς σύντομης πραγματείας. Γι' αὐτὸ θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ δείξω τὴ σημασία καὶ τὴν πρακτικὴ ὠφέλεια μιᾶς τέτοιας ἀνάλυσης τοῦ παιδαγωγικοῦ γεγονότος ἀπάνω σ' ἕνα ἀκριβῶς ἐπίκαιρο θέμα σήμερα, στὸ πρόβλημα τῶν μεθόδων [2].

Ὅλη τὴν ἱστορία τῶν προσπαθειῶν γιὰ μιὰ συστηματικὴ Διδακτικὴ ἀπὸ τὸ 17ο αἰώνα κι' ἐδῶ τὴ διαπερνᾶ μιὰ τάση, ποὺ ἴσως πιὸ ἐπιτυχημένα θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθῆ «μεθοδολογικὸς μονισμός», δηλαδὴ ἡ πίστη στὴ Μέθοδο, στὴ μιὰ καὶ μοναδικὴ Πανάκεια-Μέθοδο, καὶ ἡ πάντα ἀνανεούμενη προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνακάλυψη αὐτῆς τῆς Μεθόδου. Ὁ Wolfgang Ratke (Ratichius) ἐμπνεύσθηκε ἀπὸ τὴ νέα ἀρχὴ τῆς ἐμπειρικῆς ἔρευνας στὴν ἐπιστήμη τοῦ καιροῦ του (Francis Bacon) καὶ γιὰ τὴ μέθοδο τῆς μάθησης ἀπαιτοῦσε: «Ὅλα μὲ τὴν ἐπαγωγὴ καὶ τὸ πείραμα». Καὶ αὐτὴ ἡ τάση τοῦ ἑνισμοῦ τῶν μεθόδων ἐπιδρᾶ, περισσότερο ἢ λιγώτερο συνειδητά, ἀπάνω σὲ ὅλη τὴν παιδαγωγικὴ τεχνικὴ τῶν νέων χρόνων. Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Pestalozzi καὶ τὸν Herbart. Ὁ Pestalozzi μὲ τὴ διάκριση τῆς Ἀγωγῆς σὲ ἀγωγὴ τοῦ νοῦ, τοῦ χεριοῦ καὶ τῆς καρδιᾶς, ἀπέβλεπε, εἶναι ἀλήθεια, σ' ἕνα τρισυπόστατο οἰκοδόμημα τῆς Μεθοδικῆς — διδασκαλία γιὰ τὴ γνώση, τεχνικὴ γιὰ τὴ δημιουργία ἔργων, ἀγωγὴ γιὰ τὴν ἀξιόλογηση καὶ τὴν ἠθικὴ πράξη. Ὁ ἴδιος ὅμως στὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας ἔθεσε τὰ πάντα κάτω ἀπὸ τὴ μοναδικὴ ἀρχή: «Ἀπὸ τὴ συγκεχυμένη ἐποπτεία στὶς σαφεῖς ἔννοιες». Ἔτσι καὶ ὁ Herbart σύμφωνα μὲ τὴ νοησιοκρατικὴ ψυχολογία του εἶδε τὴ μόνη παιδαγωγικὴ βασικὴ λειτουργία στὴν πρόσληψη καὶ ἔνταξη νέων παραστάσεων μέσα στὸ νοητικὸ θησαυρό. Ἔτσι

2. Τὴν ἄποψη ποὺ ἐκφράζω ἐδῶ, τὴν ἔχω ἐκθέσει στὴ διάλεξή μου: «Ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ μεθοδολογικοῦ μονισμοῦ», ποὺ δόθηκε κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν ἀσκήσεων γιὰ τοὺς δασκάλους τῆς περιοχῆς Salzburg καὶ Traunsee στὶς 29 Αὐγούστου 1949. Ἐπίσης τὴν ἴδια ἄποψη τὴν ἔχω διεξοδικὰ πραγματευθῆ στὶς ἀσκήσεις τοῦ Παιδαγωγικοῦ Φροντιστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης τὸ χειμερινὸ ἑξάμηνο 1949/50.

βέβαια κατασκεύασε, σύμφωνα μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς διδασκαλίας [3] (ἢ καλύτερα: σύμφωνα μὲ τὴ σχέση τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀφετηρίας τῆς διδασκαλίας πρὸς τὸ ἀντικείμενο τοῦ τέρματος (σκοποῦ) τῆς διδασκαλίας) τοὺς τρεῖς τύπους μεθόδων: τὴν ἁπλὴ περιγραφικὴ (προσφέρουσα), τὴν ἀναλυτικὴ (ἑρμηνεύουσα) καὶ τὴ συνθετικὴ (ἀναπτύσσουσα) μέθοδο. Ἡ θεωρία του ὅμως τῶν τυπικῶν σταδίων καὶ ἀκόμα περισσότερο ἡ διασκευή της ἀπὸ τοὺς διαδόχους του, δείχνει καθαρὰ ὅτι βγῆκε μόνο ἀπὸ μιὰν ὡρισμένη περιοχὴ τοῦ ἀντικειμένου, τὴν περιοχὴ τῆς ἀπόκτησης γενικῶν ἐννοιῶν ἢ ἀρχῶν ἀπὸ τὴν παρατήρηση ξεχωριστῶν ἀντικειμένων ἢ λειτουργιῶν. Αὐτὸ καθαρώτατα ἀποδεικνύεται στὸν Rein [4] ποὺ χωρίζει τὴ λειτουργία τῆς μάθησης σὲ δυὸ κύριες πράξεις: «Ἀπόκτηση τῶν ἐποπτειῶν, τοῦ συγκεκριμένου παραστατικοῦ ὑλικοῦ καὶ ἀνάπτυξη τοῦ ἀφηρημένου ἀπὸ τὴν ἐποπτικὴ ὕλη». Τὸ ἐπακόλουθο αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης ἦταν νὰ περιοριστῆ αὐστηρὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου πρῶτα πρῶτα στὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης καί, μέσα σ' αὐτό, στὸν ὡρισμένο τομέα τῆς ἀπόκτησης τοῦ ἀφηρημένου ἀπὸ τὴν ὕλη τῶν ἐποπτειῶν, ὕστερα (μέσα στὴ διδακτικὴ ὥρα) στὴν ἐπεξεργασία τοῦ νέου, καὶ τέλος (κατὰ τὴν ἐκλογὴ τῆς μεθόδου) στὴν ἐξελικτικὴ-ἐρωτηματικὴ διεξαγωγὴ τῆς διδασκαλίας.

Αὐτὸ δείχνει ὅτι στὸν Herbart καὶ στὴ σχολή του ἔλειπε μιὰ πραγματικὴ ψυχολογία τῆς ψυχικῆς ἐξέλιξης τοῦ παιδιοῦ ὡς θεμελίωση τῆς Διδακτικῆς. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἕνας μεθοδολογικὸς μονισμὸς τῶν ἄκρων: ἡ ἐξελικτικὴ-ἐρωτηματικὴ μέθοδος ὡς ἡ μόνη ἰσχύουσα. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὴν Ἀρχὴ τῆς Ἐργασίας στὰ πρῶτα εἴκοσι χρόνια τοῦ αἰώνα μας. «Μοντέρνα Παιδαγωγικὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καμιὰ ἄλλη παρὰ μόνο ἡ Παιδαγωγικὴ τῆς Ἐργασίας» (E. Burger). Ὅσο κανεὶς γύρω στὰ χρόνια τῆς ἀλλαγῆς τοῦ αἰώνα ἔπρεπε ὅλα νὰ τὰ βγάζει ἀπὸ τοὺς μαθητὰς μὲ τὴν ἐρώτηση, τόσο τώρα πιὰ ὅλα τἄφηνε νὰ τὰ ἐπεξεργάζονται οἱ μαθηταὶ μὲ αὐτενέργεια.

Ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτὸ ἔλειπε ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Παιδαγωγικῆς τῆς Ἐργασίας ὁλωσδιόλου καὶ ἡ προσπάθεια νὰ φτάσουν σὲ μιὰ συστηματικὴ ἀνακαίνιση τῆς Μεθοδικῆς. Ὁ Aloys Fischer ἔχει δώσει κάτι παράπλευρο πρὸς τὴ θεωρία τῶν τυπικῶν σταδίων τοῦ Herbart: τὶς «τυπικὲς βαθμίδες τῆς διεξαγωγῆς τῆς διδασκαλίας: ξύπνημα τοῦ προβλήματος, κατάστρωση τοῦ σχεδίου τῆς ἐργασίας, διεξαγωγὴ τῆς ἐργασίας καὶ διαπίστωση τοῦ ἀποτελέσματος [5]». Ὁ Otto Scheibner προσπάθησε νὰ δικαιώσει τὴν πολλαπλότητα τῶν μεθόδων μὲ μιὰ νέα διάρθρωση [6]. Ξεχώριζε: 1) Κατάθεση ἐργασίας (ἔκθεση τῆς ὕλης, ἀφήγηση, ἐποπτικὴ παράθεση, ἕνα εἶδος ἐπίδειξης ὑποδειγματικῆς). 2) Ἐκτέλεση ἐργασίας (ἀπόκτηση, ἀνεύρεση, ἀνάπτυξη τῆς ὕλης). 3) Παράσταση (γλωσσική, γραφική, χειροτεχνική, σκηνικὴ διαμόρφωση τῆς ὕλης) καὶ 4) Ἄσκηση (ἀπομνημόνευση, ἐπανάληψη, ἐφαρμογή). Ἀλλὰ τὰ σύνορα ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους τῆς ἐργασίας (1 καὶ 2, 1 καὶ 3) εἶναι ρευστὰ καὶ ἡ σκέψη τοῦ πολυδιάστατου τῆς μεθόδου μόλις ξεχωρίζει στὴ «διπλὴ στροφὴ τῆς προσοχῆς» πρὸς τὴν ὕλη καὶ πρὸς τὴ λειτουργία τῆς ἐργασίας. Ἀνάγλυφη βρίσκεται ἡ σκέψη αὐτὴ στὸν F. X. Eggersdorfer. Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψή του ὁρίζουν «τρεῖς προοπτικὲς τὴ μορφὴ μιᾶς διδακτικῆς ἑνότητας»: 1) Οἱ ψυχικὲς μορφὲς τῆς οἰκειοποίησης, μὲ τὴ σειρά τους — ἀποδοχή, πνευματικὴ κατάκτηση, χρησιμοποίηση, 2) Ἡ ἐσωτερικὴ ἰδιορρυθμία τῆς ὕλης, ποὺ ἀπαιτεῖ ἐναλλαγὴ

3. Βλ. R. Meister: «Beiträge zur Theorie der Erziehung», 2 ἔκδ., Βιέννη 1947, σ. 162 καὶ 170 κ. ἑ.

4. W. Rein: «Pädagogik in systematischer Darstellung», 3 τόμ., 2 ἔκδ., Langensalza 1912.

5. A. Fischer: «Psychologie der Arbeit», Die Arbeitschule, (1928).

6. O. Scheibner: «Zwanzig Jahre Arbeitschule», Idee und Gestaltung, 2 ἔκδ., Λειψία 1930.

παρατήρησης, ἑρμηνείας, ἔκφρασης καὶ ἀνάπτυξης, καὶ 3) Ὁ διδακτικὸς τρόπος ἐργασίας, ποὺ σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ εἶναι προσκολλημένος στὴν καθοδήγηση τοῦ διδασκάλου ἢ ἀφήνεται στὴν πρωτοβουλία τῆς τάξης» (7). Ἂν καὶ ὁ Eggersdorfer τονίζει ὅτι ἐδῶ «ἡ ἐπίδραση τῆς ὕλης» ἐπάνω στὴ μορφὴ τῆς διδασκαλίας εἶναι ἰσχυρότατη, ὑποχωρεῖ ἡ «ἐσωτερικὴ ἰδιορρυθμία τῆς ὕλης» στὴ διάρθρωση καὶ περιγραφὴ τῶν μεθόδων καὶ μόνο στοὺς τρόπους οἰκειοποίησης ἐπιβάλλεται «ἡ ἐπίδραση τῆς ὕλης». Πρὶν ἀπ' ὅλα ὅμως λείπει καὶ στὸν Eggersdorfer ἡ διαπίστωση, ὅτι κάθε χωριστὴ μέθοδος παραλλάζει ἀνάλογα μὲ διάφορους προσδιοριστικοὺς παράγοντας, εἶναι δηλαδὴ ἕνα πολυδιάστατο πλάσμα.

Ἀκριβῶς ὅμως ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ παιδαγωγικοῦ γεγονότος. Ὅπως ἡ Ἀγωγὴ εἶναι γενικὰ ἡ διασταύρωση δυὸ δρόμων, τῆς ἀντιμέτρησης (τῆς ἀναπτυσσόμενης γενεᾶς μὲ τὸν πολιτισμὸ) καὶ τῆς καθοδήγησης (τῆς ἀναπτυσσόμενης γενεᾶς ἀπὸ τὴν ἀνεπτυγμένη), ἔτσι καὶ χωριστὰ τὸ καθένα παιδαγωγικὸ γεγονὸς εἶναι ἡ διασταύρωση δυὸ λειτουργιῶν : τῆς συνάντησης τῆς ἐνεργητικότητας τοῦ μαθητοῦ μὲ ἕνα μορφωτικὸ περιεχόμενο, καὶ τῆς μεσολάβησης τοῦ παιδαγωγοῦ σ' αὐτὴ τὴ συνάντηση. Ἔτσι ἡ παιδαγωγικὴ ἐνέργεια παραλλάζει ἀνάλογα μὲ τὰ παρακάτω προσδιοριστικὰ μέρη τοῦ παιδαγωγικοῦ γεγονότος : 1) Ἀνάλογα μὲ τὸ συναντώμενο ἀντικείμενο, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι κάθε φορὰ ἢ καθαρὰ μνημονικὰ προσλαμβανόμενες γνώσεις, ἢ κινητικὰ σχήματα καὶ χειρισμοὶ ποὺ ἀποκτῶνται ὕστερα ἀπὸ παρατήρηση καὶ ἄσκηση (ὅπως σὲ μερικὲς δεξιότητες), ἢ ἀντικείμενα βαθύτερης κατανόησης (περιεχόμενα κρίσεων), ἢ ἀντικείμενα τεχνικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας (ἔργα), ἢ ἀξίες καὶ ἠθικοὶ σκοποί. Αὐτὰ μᾶς δίνουν τὴ διάσταση τῆς ἀντικειμενικῆς ἀναφορᾶς καὶ τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῆς συμφωνίας πρὸς τὸ ἀντικείμενο. Στὶς διάφορες ὅμως τάξεις τῶν ἀντικειμένων ἀντιστοιχοῦν: 2) διάφορες, κατάλληλες γι' αὐτό, πνευματικὲς λειτουργίες, ὅπως τῆς ἀπομνημόνευσης, τῆς ἁπλῆς ἐξάσκησης, τῆς πνευματικῆς ἐπινόησης, τῆς ἔκφρασης, τῆς ἀξιολόγησης, τῆς βούλησης καὶ τῆς πράξης. Αὐτὴ ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἐναρμόνισης τῆς ψυχικῆς λειτουργίας, ποὺ πραγματοποιεῖται στὴ συνάντηση ἑνὸς μορφωτικοῦ περιεχομένου μὲ τὸ σκοπὸ αὐτοῦ τοῦ μορφωτικοῦ περιεχομένου, εἶναι ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ψυχικῆς συμφωνίας καὶ ἡ ἀντίστοιχη διάσταση μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς διάσταση τῆς λειτουργικῆς ἀναφορᾶς. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ψυχικῆς συμφωνίας εἶναι ἡ πιὸ σπουδαία ἀπαίτηση κάθε ζωντανῆς διδακτικῆς καὶ παιδαγωγικῆς ἐργασίας ποὺ ἀληθινὰ διαπλάσσει δυνάμεις καὶ δεξιότητες. Ἐδῶ ἀνήκουν οἱ διακρίσεις τῆς μνημονικῆς πρόσληψης, τῆς συνειδητῆς πνευματικῆς κατάκτησης, τῆς πνευματικῆς καὶ τεχνικῆς μεθόδου ἐργασίας, τῆς μεθόδου τοῦ βιώματος (ὅπως στὴν καλλιτεχνικὴ παρατήρηση) καὶ τῆς Ἀγωγῆς πρὸς τὴ βούληση καὶ δράση μέσα στὴν ὁμαδικὴ ζωὴ τῆς τάξης. Καθεμιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς λειτουργικὲς προσαρμογὲς τελικὰ ὁρίζεται: 3) ἀπὸ τὴ θέση αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν στὴ διαβάθμιση τοῦ ἐπιπέδου τῆς ψυχικῆς ἐξέλιξης τοῦ παιδιοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἡ διάσταση τῆς ψυχικῆς ἐξελικτικῆς ἀναφορᾶς καὶ ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς συμφωνίας πρὸς τὴν ψυχικὴ ἐξέλιξη τοῦ παιδιοῦ.

Οἱ τρεῖς διαστάσεις, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὲς καὶ σὲ μιὰν ἀκαθοδήγητη συνάντηση ἑνὸς αὐτοεξελισσόμενου ἀνθρώπινου ὄντος μὲ τὰ ἀντικείμενα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος. Διδασκαλία ὅμως καὶ Ἀγωγή, μάλιστα μέσα στὸ σχολεῖο, εἶναι ἀποτελεσματικὲς χάρη

7. F. X. Eggersdorfer : « Jugendbildung. Allgemeine Theorie des Schulunterrichts», Μόναχο 1928, σ. 365 κ. ἑ.

στὴν καθοδήγηση ποὺ γίνεται σύμφωνα μὲ κάποιο σχέδιο. Ἀπ' αὐτὸ προκύπτουν μερικὲς πλατύτερες, στὴν κύρια σημασία, διδακτικὲς διαστάσεις τῆς μεθόδου : 4) Τὸ συναντώμενο ἀντικείμενο παίρνει μιὰ σκόπιμη μορφὴ μέσα στὴ διδασκαλία σύμφωνα μὲ σχέδιο, ὁ τρόπος τῆς μεταβίβασης στὸ μαθητὴ διαμορφώνεται σύμφωνα μὲ σχέδιο. Αὐτὸ δίνει τὴ διάσταση τῆς πραγματικῆς διδακτικῆς ἀναφορᾶς καὶ τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῆς συμφωνίας πρὸς τὸ σχέδιο (συστηματικότητα). Ἐδῶ ἀνήκουν οἱ γνωστὲς διακρίσεις τῶν μεθόδων τῆς Προσφορᾶς, τῆς Ἑρμηνείας καὶ τῆς Ἀνάπτυξης. Ἡ συνάντηση ὅμως τῶν μαθητῶν μὲ τὰ μορφωτικὰ περιεχόμενα πρέπει νὰ πραγματοποιεῖται μὲ τὴ δραστηριοποίηση τῶν δυνάμεών των. Ἀπ' αὐτὸ προκύπτει σὰν 5η διάσταση : ἡ διάσταση τῆς προσωπικῆς διδακτικῆς ἀναφορᾶς στὴ διεξαγωγὴ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ παιδαγωγοῦ καὶ τροφίμου. Ἐδῶ ἀνήκουν οἱ ποικίλες μορφὲς τῆς διδακτικῆς συζήτησης, ποὺ ἡ πιὸ ὑψηλὴ ἀπαίτησή της ἐκφράζεται μὲ τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερης αὐτενέργειας τῶν μαθητῶν. Στὴ διαμόρφωση τῆς μεθόδου σύμφωνα μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς διαστάσεις, τῆς οὐσιαστικῆς διδακτικῆς ἀναφορᾶς καὶ τῆς προσωπικῆς διδακτικῆς ἀναφορᾶς, βρίσκεται προπαντὸς τὸ πεδίο τῶν παιδαγωγικῶν «ἐπινοήσεων» καὶ τέτοιες ἐπινοήσεις εἶναι ὅλοι οἱ μεθοδικοὶ τρόποι διεξαγωγῆς τῆς διδασκαλίας. Ἐδῶ τέλος προστίθεται ἀκόμα ὡς 6η διάσταση : ἡ παραλλαγὴ τῆς προσωπικῆς διδακτικῆς ἀναφορᾶς στὸ σημεῖο ὅπου παίρνουμε ὑπ' ὄψη τὶς ἀτομικὲς διαφορὲς τῶν μαθητῶν, δηλαδὴ ἡ διάσταση τῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀτομικότητα καὶ ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἐξατομίκευσης τῆς διδακτικῆς ἐργασίας.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ παιδαγωγικοῦ γεγονότος καὶ ἀπὸ τὰ προσδιοριστικὰ στοιχεῖα ποὺ συναντήσαμε ἐκεῖ, προκύπτει τὸ ξεχώρισμα τῶν διαστάσεων κάθε μεθόδου καὶ τῶν κριτηρίων μὲ τὰ ὁποῖα ἐλέγχεται ἡ ἀξία καὶ ἡ ἐπάρκεια κάθε μεθόδου. Ἔχομε λοιπὸν τὶς διαστάσεις τῆς ἀντικειμενικῆς, λειτουργικῆς καὶ ἐξελικτικῆς ἀναφορᾶς, τῆς πραγματικῆς, προσωπικῆς διδακτικῆς ἀναφορᾶς, τῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀτομικότητα καὶ τὰ ἀντίστοιχα κριτήρια τῆς συμφωνίας πρὸς τὸ ἀντικείμενο, τῆς ψυχικῆς καταλληλότητας, τῆς συμφωνίας πρὸς τὴν ψυχικὴ ἐξέλιξη τοῦ παιδιοῦ, τῆς συμφωνίας πρὸς τὸ σχέδιο (συστηματικότητα), τῆς ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερης αὐτενέργειας τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐξατομίκευσης τῆς ἐργασίας. Ἀλλὰ μαζὶ μὲ αὐτὰ ἔχουμε καὶ τὸ ξεπέρασμα τοῦ μεθοδολογικοῦ μονισμοῦ : Δὲν ὑπάρχει καμιὰ μοναδικὴ καὶ πανίσχυρη μέθοδος, ἀλλὰ μόνο γενικῆς ἀξίας κριτήρια κάθε μεθόδου.

RICHARD MEISTER
Μετάφρ. **Κ. Γ. Καλαντζῆ**

Σημ. μεταφρ. : Ὁ Richard Meister, καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πολιτισμοῦ στὸ Πανεπιστήμιο καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βιέννης, εἶναι γνωστότατος στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη καὶ μιὰ ἀξιοσέβαστη πνευματικὴ κορυφὴ τῆς Αὐστρίας. Στὴν Ἑλλάδα εἶναι πολὺ λίγο γνωστὸς ὡς παιδαγωγός, γιατὶ ἡ παιδαγωγική του δράση, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτη δεκαετηρίδα τοῦ αἰώνα μας, ἀποκρυσταλλώνεται κυρίως μετὰ τὸν β' παγκόσμιο πόλεμο σ' ἕνα πλῆρες παιδαγωγικὸ σύστημα. Ὁ Meister δὲν δημιουργεῖ μιὰ νέα μονόπλευρη Σχολή, δὲν ἐπιννοεῖ μιὰ νέα Μέθοδο κοντὰ στὶς ἄλλες, ἀλλὰ ἐπιχειρεῖ τὴ θεώρηση καὶ κριτικὴ σύνθεση τῶν ἀντιθέσεων, τῶν σχολῶν καὶ τῶν τάσεων. Ἡ ἑρμηνεία τῆς Ἀγωγῆς ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πολιτισμοῦ, ἡ νέα διατύπωση τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρα τῆς Παιδαγωγικῆς ὡς Θεωρητικῆς—Πρακτικῆς Ἐπιστήμης καὶ τὸ ξεπέρασμα τοῦ μεθοδολογικοῦ μονισμοῦ εἶναι τὸ νέο ποὺ φέρνει ὁ Meister.

Ἡ μελέτη ποὺ δημοσιεύεται σήμερα στὴν «Παιδεία καὶ Ζωὴ» εἶναι καὶ ἡ πρώτη παιδαγωγικὴ μελέτη τοῦ Meister ποὺ βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴν Ἑλλάδα. Εἶναι δημοσιευμένη στὸν πανηγυρικὸ τόμο «Schule und Erziehung» (Βιέννη 1951, σ. 1-63), ποὺ ἔβγαλε τὸ παιδαγωγικὸ περιοδικὸ τῆς Βιέννης «Erziehung und Unterricht» στὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴν πρώτη του ἔκδοση.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Ἡ ὁμόγλωσση Στοιχειώδης Ἐκπαίδευση τῆς Πόλης. Στατιστικὰ δεδομένα καὶ πορίσματα II*

8. Σὲ συνολικὸ ἀριθμὸ μαθητῶν 4577 ἀντιστοιχοῦν 207 Δάσκαλοι ποὺ καλύπτουν ἕνα ἑβδομαδιαῖο πρόγραμμα 20-25 ἐργασίμων ὡρῶν (1). Ἔτσι τουλάχιστο φαίνεται ὅτι σὲ 22 μαθητὲς ἀντιστοιχεῖ ἕνας Δάσκαλος, ἡ ἰδανικὴ ὅμως αὐτὴ ἀναλογία (1 : 22) ποὺ θὰ τὴ ζήλευαν καὶ τὰ πιὸ προηγμένα στὴν ἐκπαίδευση κράτη, δὲν εἶναι κοινὴ σ' ὅλα χωρὶς ἐξαίρεση τὰ σχολεῖα. Ἡ ἀναλογία αὐτὴ ὀφείλεται στὰ πολλὰ σχολεῖα μὲ τοὺς ἐλάχιστους μαθητές, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον εἰκονική. Οἱ ἀναλογίες ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς καὶ τοὺς Δασκάλους στὰ διάφορα πολίτικα σχολεῖα κυμαίνονται μεταξὺ τῶν 1 : 7 (Χάσκιοϊ, Κανδυλλὶ) ὡς τοὺς 1 : 48 (Κουρτουλούς).

Ἀκόμη πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ σύνολο τῶν ἐργασίμων ὡρῶν δὲν εἶναι ἐξίσου μοιρασμένο σ' ὅλους τοὺς Δασκάλους. Ἂν ἐξαιρέση κανεὶς ἐκείνους ποὺ τοὺς πῆρε τὸ ὅριον ἡλικίας καὶ ποὺ κρατιοῦνται μὲ λίγες ὧρες στὰ σχολεῖα, γιὰ νὰ μὴ πεταχτοῦν ἔξω ἀπὸ αὐτὰ καὶ λιμοκτονήσουν, στὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια πάει νὰ δημιουργηθῆ καὶ μιὰ ἰδιότυπη τάξη περιοδευόντων Δημοδιδασκάλων—17 τοὺς θέλει ἡ στατιστικὴ τοῦ 1951-52, ἀλλὰ φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ περισσότεροι—ποὺ ἢ διδάσκουν λίγες ὧρες σὲ ἕνα μονάχα σχολεῖο ἐρασιτεχνικά, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἐπαρκέσουν στὶς ἄλλες ἐξωσχολικές τους κύριες ἀσχολίες, ἢ διδάσκουν ἕνα ἢ καὶ δυὸ κατὰ προτίμηση μαθήματα κι ἀπὸ λίγες ὧρες σὲ πολλὰ σχολεῖα, γιὰ νὰ μὴ στερηθῆ ἡ Παιδεία τὰ εἰδικὰ φῶτα τους! Ἡ παρουσία τῶν πλανοδίων αὐτῶν δασκάλων ποὺ ἀναλαμβάνουν σὲ ὧρες τακτὲς νὰ προσφέρουν σ' ἕνα ἢ σὲ πολλὰ μαζὶ Δημοτικὰ σχολεῖα τὰ φῶτα τῶν γνώσεών τους συντελεῖ ἀκριβῶς καὶ στὸ νὰ παρουσιάζεται ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν Δασκάλων ἐξογκωμένος, ἀφοῦ μιὰ καὶ δυὸ φορὲς οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ὑπολογίζονται καὶ προσθέτονται στὸ σύνολό τους. Περιττὸ φυσικὰ νὰ τονιστῆ πὼς ἡ κατηγορία αὐτὴ τῶν ἐρασιτεχνῶν ἢ πλανοδίων Δασκάλων, ποὺ προβάλλουν σὰν κώλυμα ἢ σὰν προνόμιο τὶς ἐξωσχολικὲς ἀσχολίες τους ἢ τὶς αὐτοδημιούργητες, ἀβέβαιες καὶ ἀχρείαστες εἰδικότητές τους, πρέπει μιὰ γιὰ πάντα νὰ λείψη. Ὄχι μόνο γιατὶ ὁ ἐρασιτεχνισμὸς σὲ τέτοιου εἴδους λειτουργήματα δὲν εἶναι καθόλου φερέγγυος, ἀλλὰ προπαντὸς καὶ γιατὶ μὲ τὶς περιοδεύουσες αὐτὲς εἰδικότητες καὶ ἰδιοφυΐες καταλύεται κάθε ἔννοια ἐνιαίας συγκεντρωτικῆς ἢ κατὰ ἑνότητες διδασκαλίας ποὺ προϋποθέτουν ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πλατιὰ μορφωμένο ἄτομο, καταλύεται ἡ ἀδιάκοπη ἐπαφὴ Δασκάλου καὶ μαθητῆ γιὰ τοῦ πρώτου τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση καὶ τὴν ἀπαραίτητη καὶ βαθύτερη γνωριμία τοῦ δευτέρου, καὶ γενικὰ παραγνωρίζεται αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ νόημα τῆς Στοιχειώδους παιδείας.

9. Ἀπὸ τοὺς 207 λειτουργοὺς οἱ 48 εἶναι Δάσκαλοι καὶ οἱ 159 Δασκάλες. Ἔτσι ἡ ἀναλογία ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες φτάνει σχεδὸν τὸ 1 : 3, ἐνῶ γιὰ τοὺς διευθυντὲς (21) καὶ τὶς διευθύντριες (23) εἰδικὰ τῶν 44 Δημοτικῶν σχολείων ἡ ἀναλογία αὐτὴ κατεβαίνει στὸ 1 : 1. Τὸ φαινόμενο αὐτό, ποὺ στὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια ἐπισημαίνεται σὰν κανόνας σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς πολιτισμένες χῶρες, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ παρουσιαστῆ ἔντονο καὶ στὴν Πόλη, ποὺ πάντα στέκεται ἕνα κέντρο ἐμπορικὸ καὶ ποὺ παρέχει στοὺς ἄνδρες τὶς δυνατότητες γιὰ ἕνα σωρὸ ἄλλα πιὸ προσοδοφόρα καὶ πιὸ ἀνεξάρτητα ἐπαγγέλματα. Χωρὶς νὰ ἐμπνέεται κανεὶς ἀπὸ ἀντιφεμινιστικὰ συναισθήματα καὶ χωρὶς νὰ θέλη ν' ἀρνηθῆ τὴ θεμελιακὴ σημασία τῆς μητρότητας ποὺ ἔρχεται νὰ χαρίση τόσο φῶς καὶ τόση θαλπωρὴ στὰ πρῶτα ἐκεῖνα τῶν παιδιῶν κρίσιμα σχολικὰ χρόνια, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παραδεχτῆ πὼς τὶς περισσότερες φορὲς διαισθάνεται καὶ διαπιστώνει ἀκόμη τὴν ἔλλειψη ἀπὸ τὶς Δασκάλες μας μιᾶς κάποιας αὐστηρῆς ἐπαγγελματικῆς συνείδησης, αὐτῆς ποὺ γεννάει τὴν ἔννοια τοῦ καθήκοντος, τὸ αἴσθημα τῆς μονιμότητας καὶ τὴ συναίσθηση τῆς εὐθύνης. Χωρὶς τὸ μειονέκτημα αὐτὸ ν' ἀποκλείεται κι ἀπὸ πολλοὺς ἄνδρες, ἔχει διαπιστωθῆ γενικὰ πὼς ἐνῶ γι αὐτοὺς τὸ λειτούργημα γίνεται ἐπάγγελμα γιὰ νὰ καταντήση συνεπῶς Μοίρα, γιὰ τὴ γυναίκα τουλάχιστο τῆς Πόλης καὶ κάτω ἀπὸ τὶς ἰδιότυπες κοινωνικὲς συνθῆκες της, τὶς περισσότερες φορὲς στέκεται μιὰ ἐναγώνια μεταβατικότητα καὶ μιὰ κατάρα ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα νὰ λυθῆ, νὰ ξεπεραστῆ καὶ νὰ τελειώση. Φυσικὰ καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ οἱ ἐξαιρέσεις δὲν λείπουν.

10. Ἀπὸ τοὺς 207 λειτουργοὺς μόνον οἱ 54 φέρονται ἐφοδιασμένοι μὲ εἰδικὴ ἐπαγγελματικὴ μόρφωση, ἀπόφοιτοι οἱ περισσότεροι παλαιῶν Διδασκαλείων. Καὶ πιὸ συγκεκριμένα οἱ 21 ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀπόφοιτοι τῆς Παλλάδος ἢ τοῦ Ζαππείου, οἱ 15 (;) τοῦ Διδασκαλείου τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου, 5 τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς, 2 τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἀρσακείου Ἀθηνῶν, 1 τῆς Σχολῆς Νηπιαγωγῶν, 2 τῆς Ι. Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, 6 φοιτητὲς ἢ ἀπόφοιτοι διαφόρων πανεπιστημιακῶν κλάδων καὶ 2 τῆς Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Οἱ ἄλλοι 153 εἶναι ἀπόφοιτοι Γυμνασίων ποὺ κατέφυγαν στὸν ἐκπαιδευτικὸ κλάδο στὴν ἀρχὴ προσωρινά, γιὰ νὰ μονιμοποιηθοῦν ἀργότερα. Ἔτσι ἡ Στοιχειώδης Ἐκπαίδευση τῆς Πόλης φαίνεται οὐσιαστικὰ ἐμπιστευμένη στὰ χέρια ἀποφοίτων τῶν Γυμνασίων, ἀνθρώπων δηλ. ποὺ τοὺς λείπει κάθε εἰδικὴ ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση. Τὴν πικρὴ αὐτὴ ἀλήθεια δὲν τὴ μαρτυρεῖ μονάχα ὁ ἀριθμὸς 153, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς 54 διδασκαλιστὲς ἔχουν περάσει τὸ ὅριον ἡλικίας κι ἔτσι εἶναι πολὺ φυσικὸ κι αὐτῶν ἡ ἀπόδοση νὰ χωλαίνη.

11. Ἀπὸ τοὺς 207 λειτουργοὺς οἱ 36 ἔχουν περάσει τὸ 35ο ἔτος τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας καὶ τοὺς πιὸ πολλοὺς τοὺς ἔχει πάρει πρὸ πολλοῦ τὸ ὅριον ἡλικίας. Ἀρκεῖ ἐδῶ χαρακτηριστικὰ νὰ σημειωθῆ ὅτι ἀπὸ τοὺς 36 αὐτοὺς οἱ 6 βρίσκονται στὸ 35ο, οἱ 3 στὸ 36ο, 1 στὸ 37ο, 4 στὸ 38ο, 3 στὸ 39ο, 1 στὸ 40ό, 1 στὸ 41ο, 3 στὸ 42ο, 3 στὸ 43ο, 2 στὸ 44ο, 1 στὸ 45ο, 2 στὸ 46ο, 2 στὸ 47ο, 2 στὸ 48ο, 1 στὸ 53ο, καὶ ἄλλος 1 στὸ 56ο! Ἀπὸ τοὺς 207 ἄλλοι 34 ἔχουν περάσει τὸ 25ο ἔτος ὑπηρεσίας.

Περιττὸ νὰ τονιστῆ πὼς ἀπὸ τέτοια ἐκπαιδευτικὰ στελέχη δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιμένη σοβαρὴ δουλειά. Καὶ ὅμως ἡ κατάσταση αὐτὴ συνεχίζεται καὶ θὰ συνεχίζεται γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμη ἐφ' ὅσον ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μένουν ἀγκυστρωμένοι στὴν ἕδρα σὰν σὲ σανίδα σωτηρίας, γιατὶ προτιμοῦν νὰ περιμένουν πάνω σ' αὐτὴν ἕνα βέβαιο μὲν ἀλλὰ ὁπωσδήποτε φυσικὸ θάνατο, παρὰ νὰ τὴν ἀποχωριστοῦν καὶ τὴν ἄλλη μέρα νὰ λιμοκτονήσουν. Ἂν δὲν ἐξασφαλιστῆ σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀπόμαχους καὶ ἀπόκληρους μιὰ ὁπωσδήποτε λογικὴ σύνταξη, δὲν θὰ βρεθῆ ποτὲ ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ τοὺς παύση καὶ θὰ τοὺς πετάξη στὸ δρόμο, γι' αὐτὸ καὶ ποτὲ ἔτσι δὲν θὰ πραγματοποιηθῆ ἡ ἀναμενόμενη ἐξυγίανση στὴν ὁμόγλωσση παιδεία.

Ἡ ἐξυγίανση αὐτὴ ποὺ ἀφορᾶ γενικὰ τὸ προσωπικὸ καὶ εἰδικότερα τὸ φύλο, τὸν ἐπαγγελματικὸ προπαντὸς καταρτισμό, τὸ ὅριον ἡλικίας καὶ τὴν ἰδιάζουσα προσωπικότητα τῶν Δασκάλων, παραμένει πάντοτε τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς πολίτικης παιδείας καὶ περιμένει τὴ λύση του. Παράλληλα πρὸς τὴ σταγονομετρικὴ καὶ μακροπρόθεσμη λύση τῶν ὑποτρο-

---

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος μας, σελ. 333.

1. Οἱ 30-35 ἐργάσιμες ὧρες τῆς ἑβδομάδας κατεβαίνουν στὶς 20-25, ὅταν ἀφαιρεθοῦν οἱ 10—11 ὧρες τῶν τουρκικῶν μαθημάτων ποὺ διδάσκονται ἀπὸ τοὺς Τουρκοδιδασκάλους.

φιῶν μιὰ γενικότερη ἀπόπειρα μέσα σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια στάθηκε τὸ Μονοτάξιο Διδασκαλεῖο τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου ποὺ ἄρχισε νὰ λειτουργῆ τὸ σχολικὸν ἔτος 1948-49, γιὰ νὰ κλείση τὸ 1950-51.

Θὰ ἦταν πολὺ τολμηρὸ νὰ ὑποστηριχθῆ πὼς τόσο μὲ τὴν ἐνιαύσια φοίτηση, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων σύνθεση τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ του (1) τὸ Διδασκαλεῖο αὐτὸ στάθηκε ἡ ἰδανικὴ ἢ ἡ ἀπόλυτα ἱκανοποιητικὴ λύση. Κάθε ἄλλο. Ἂν ληφθῆ ὅμως ὑπ' ὄψη τὸ χαμηλὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν Δασκάλων—ἀποφοίτων Γυμνασίων ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ στενὰ μετεκπαιδευτικὸς καὶ στοιχειωδῶς ἐπιμορφωτικὸς χαρακτήρας τοῦ Διδασκαλείου, τότε χωρὶς ἀμφιβολία καὶ μὲ λίγη καλὴ θέληση εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιωθῆ ἡ λειτουργία του. Γιατὶ πιστὸ ὡς τὸ τέλος στοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοπούς του ἐπιδίωξε μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις νὰ φέρη σὲ στενὴ ἐπαφὴ τοὺς πέρα ὡς πέρα ἐπαγγελματικὰ ἀμύητους τροφίμους του μὲ τοὺς κατὰ τεκμήριον ἐπαγγελματίες ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργούς, καὶ συγχρόνως καὶ προπαντὸς μὲ τὴ βοήθεια αὐτῶν νὰ τοὺς γνωρίση τὸ σύγχρονο ἐπιστημονικὸ παιδαγωγικὸ βιβλίο ποὺ ἄφθονο παρεῖχε ἡ δανειστικὴ Παιδαγωγικὴ Βιβλιοθήκη του. Δυστυχῶς ὅμως στενοὶ προσωπικοὶ λόγοι τῶν ταγῶν, μὲ τὶς παροιμιώδεις αἰώνιες μικροφιλοδοξίες τους, καὶ ἀντιδράσεις πολλῶν ἐν ἐνεργείᾳ Δημοδιδασκάλων ἔφτασαν γιὰ νὰ διαβληθῆ τὸ Διδασκαλεῖο καὶ νὰ κλείση ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια μὲ τὸν παρακάτω ἰσχνὸ ἀπολογισμό :

	Ἐγγράφηκαν		Ἀπορρίφθ. ἢ Ἀποσύρθ.		Ἀποφοίτησαν	
	Ἄρ.	Θήλ.	Ἄρ.	Θήλ.	Ἄρ.	Θήλ.
1948-49	—	9	—	1	—	8
1949-50	1	8	—	1	1	7
1950-51	3	5	1	1	2	4
Ἄθροισμα	4	22	1	3	3	19
	26		4		22	

Ἀπὸ λεπτομερέστερα δεδομένα τοῦ παραπάνω πίνακα συνάγεται ὅτι παρὰ τὸν καθαρὰ μετεκπαιδευτικὸ χαρακτήρα τοῦ Διδασκαλείου ἀπὸ τοὺς 26 ποὺ φοίτησαν μόνον οἱ μισοὶ ἦταν πραγματικὰ μετεκπαιδευόμενοι, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἦταν νέοι ἀπόφοιτοι Γυμνασίων, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ προσχωροῦσαν στὸν κλάδο. Ἀπὸ τοὺς 22 ἀπόφοιτους, σύμφωνα μὲ τὴ γενικὴ στατιστικὴ τῶν Σχολῶν, μόνον οἱ 15, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴν εἰδικὴ στατιστικὴ τοῦ Διδασκαλείου οἱ 20, διορίστηκαν ἀμέσως. Εἴτε 15 ὅμως εἴτε 20 εἶναι οἱ διορισμένοι, οἱ συμπεριλαμβανόμενοι μέσα στὸ συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν 54 διδασκαλιστῶν δὲν εἶναι ἀρκετοὶ γιὰ νὰ ἐπηρεάσουν ποιοτικὰ καὶ νὰ ἀλλοιώσουν αἰσθητὰ τὴν ὅλη σύσταση τοῦ κλάδου, ποὺ πάντοτε μένει ἐμπιστευμένος στὰ χέρια τῶν ἀποφοίτων Γυμνασίων. Ἔτσι παρὰ τὸ σύστημα τῶν σποραδικῶν ὑποτροφιῶν καὶ παρὰ τὴ γενικότερη προσπάθεια τοῦ Διδασκαλείου τὸ πρόβλημα τῶν στελεχῶν μένει πάντοτε τὸ θεμελιακὸ πρόβλημα τῆς πολίτικης παιδείας, στὴ λύση τοῦ ὁποίου συμβολὴ ἐλάχιστη ἂς θεωρηθοῦν καὶ οἱ ἑξῆς αὐτονόητες σχεδὸν προτάσεις :

α) Πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ παύση ὁ Δάσκαλος νὰ θεωρῆται ἱεραπόστολος προορισμένος μὲ τὴ «νηστεία» του νὰ λάβη «οὐράνια χαρίσματα». Σὰν κοινὸς θνητὸς πρέπει νὰ μπορῆ νὰ δημιουργήση οἰκογένεια καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια στοιχειώδη νὰ σηκώνη τὰ βάρη της. Ἕνας ὁπωσδήποτε ἱκανοποιητικὸς μισθὸς μπορεῖ καὶ ἄρρενες νὰ προσελκύση στὸ λειτούργημα καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ πολλοὺς ἱκανούς.

β) Ἐπειδὴ σ' ἕνα ἀστικὸ ἐμπορικὸ κέντρο σὰν τὴν Πόλη δὲν μπορεῖ ποτὲ ὁ διδασκαλικὸς μισθὸς νὰ φτάση τὶς ἀμοιβὲς τῶν ἐλεύθερων ἐπαγγελμάτων, νὰ ἀναζητηθῆ ὁ Δάσκαλος στὴ μόνη σημερινὴ ἐπαρχία ποὺ τῆς ἔμεινε, στὴν Ἴμβρο καὶ στὴν Τένεδο. Γιὰ τὸν ἐπαρχιώτη, τὸν φτωχὸ καὶ ἰδεολόγο, τὸ ἐκπαιδευτικὸ λειτούργημα χωρὶς ἀμφιβολία ἐξακολουθεῖ νὰ στέκεται ἕνα βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα καὶ μάλιστα καὶ νὰ ἀσκῆ ἀκόμη καὶ κάποια γοητεία γιὰ τὴν ὑψηλή του ἀποστολή. Τὴν παρατήρηση αὐτὴ ἔρχονται γενικὰ νὰ τὴν ἐπαληθεύσουν ὄχι μόνον οἱ καθηγητικὲς Σχολὲς τῶν Πανεπιστημίων καὶ οἱ Παιδαγωγικὲς Ἀκαδημίες μὲ τὴν ἐπαρχιακὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προέλευση τῶν φοιτητῶν τους, ἀλλὰ καὶ εἰδικὰ ἡ φετεινὴ προκήρυξη διαγωνισμοῦ γιὰ 11 ὑποτροφίες στὴν Πόλη ἀπὸ τὸν Σύνδεσμο πρὸς Ἐνίσχυσιν τῶν Σχολῶν καὶ ἡ μὴ ἐμφάνιση οὔτε ἑνὸς κἀν ὑποψηφίου!

γ) Ὁποιαδήποτε λύση κι ἂν δοθῆ στὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα τῶν στελεχῶν, πρέπει οἱ λίγοι ἢ πολλοὶ ἀπόφοιτοι Διδασκαλείων ἢ Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν νὰ μὴ συγκεντρώνωνται ὅλοι—ἔξω ἀπὸ τὴν περίπτωση ἑνὸς πρότυπου πειραματικοῦ σχολείου— σὲ δυὸ τρία κεντρικὰ καὶ πλούσια σχολεῖα, ἀλλὰ νὰ κατανέμωνται ἔτσι ὥστε ὁ καθένας τους νὰ ἀναλαμβάνη καὶ ἑνὸς σχολείου τὴν ὑπεύθυνη διεύθυνση. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ δὲν θὰ μονοπωλοῦνται προνομιακά, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ ἀχρηστεύωνται οἱ πολύτιμες αὐτὲς παιδαγωγικὲς δυνάμεις κάτω ἀπὸ τὴν αὐθαίρετη ἐξουσία μερικῶν διευθυντῶν ποὺ συμβαίνει νὰ εἶναι παιδαγωγικὰ πέρα ὡς πέρα ἀπροσδιόνυσοι καὶ ποὺ ἀντιδροῦν συστηματικὰ διαβάλλοντας κάθε συγχρονισμένη προσπάθεια στὸ νοῆμον κοινὸν σὰν ἐπανάσταση καὶ σὰν ἔσχατη ἀπέναντι στὴ σεβαστὴ παράδοση προδοσία. Ἀκόμη καὶ κάθε τέτοιος παιδαγωγικὰ καταρτισμένος ὑπεύθυνος διευθυντὴς ἢ δάσκαλος θὰ στέκεται ὁ πυρήνας καὶ ἡ ἑστία ἀκτινοβολίας γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους συναδέλφους του ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη καθοδήγησή του συνεχῶς θὰ μετεκπαιδεύωνται καὶ ἐπαγγελματικὰ θ' ἀξιοποιοῦνται.

12. Τὸ ἕνα καὶ μοναδικὸ Νηπιαγωγεῖο ποὺ περιλαμβάνεται στὴ γενικὴ Στατιστική μας εἶναι τὸ πρῶτο ὁπωσδήποτε συστηματικὸ καὶ συγχρονισμένο Νηπιαγωγεῖο (1952-53) ποὺ ἱδρύθηκε στὰ τελευταῖα αὐτὰ τριάντα χρόνια. Στεγάζεται στὸ Κεντρικὸ Παρθεναγωγεῖο, εἶναι μονοτάξιο καὶ διευθύνεται ἀπὸ εἰδικὴ νηπιαγωγό. Τὸ Νηπιαγωγεῖο αὐτό, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ θ' ἀκολουθήσουν, εἶναι καρπὸς τῶν προσπαθειῶν μερικῶν ἐκπαιδευτικῶν τῆς Πόλης, ποὺ δὲν ἔπαυσαν συνεχῶς καὶ σὲ κάθε εὐκαιρία νὰ τονίζουν τὴν ἀνάγκη τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς καὶ τὴ μεγάλη της σημασία.

Φυσικὰ οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς καὶ τὰ πορίσματα μαζὶ μὲ τὶς ὄχι καὶ τόσο αἰσιόδοξες παρεπόμενες σ' αὐτὰ διαπιστώσεις ποὺ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸν γενικὸ στατιστικό μας πίνακα, δὲν ἀποσκοποῦν νὰ μειώσουν τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων ἀνυπολόγιστη προσφορὰ καὶ τὸ μεγάλο ὁπωσδήποτε ἔργο τοῦ σημερινοῦ Δασκάλου τῆς Πόλης, ποὺ παρ' ὅλες τὶς πολλαπλὲς ἀντιξοότητες καὶ στὶς πιὸ δύσκολες γι' αὐτὸν στιγμὲς ἔδειξε πὼς ἤξερε καὶ ξέρει πάντα νὰ πεθαίνη ἀφανὴς καὶ ἀνώνυμος πάνω στὴ φτωχή του ἕδρα. Τὰ παραπάνω πορίσματα καὶ οἱ διαπιστώσεις οὔτε αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἔχουν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐξαντλοῦν τὰ ὁμόγλωσσα ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα τῆς Πόλης. Ὑπάρχει ἀκόμη τὸ πρόβλημα τοῦ Ἑνιαίου Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος, στὸ ὁποῖο ἐπιχειρήθηκε μέσα στὰ τρία τελευταῖα χρόνια νὰ δοθῆ μιὰ κάπως ριζικὴ λύση, τὸ πρόβλημα τοῦ σχολικοῦ διδακτικοῦ βιβλίου κ. ἄ. Γιὰ ὅλα ὅμως αὐτὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθη κανεὶς καὶ ν' ἀσχοληθῆ εἰδικὰ καὶ πιὸ διεξοδικὰ σὲ μιὰν ἄλλη εὐκαιρία.

ΔΗΜ. ΜΑΝΟΣ

1. Ἕνας Τοῦρκος καὶ τέσσερεις ὁμογενεῖς φιλόλογοι μὲ βοηθό τους μιὰν ἀπόφοιτη τῆς Παιδαγ. Ἀκαδημίας Ἀρσακείου, ἕνας Τοῦρκος εἰδικὸς τῶν τεχνικῶν μαθημάτων μὲ βοηθό του ἕνα ὁμογενῆ ἀπόφοιτο τῆς Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἕνας Γιατρός, ἕνας Μουσικὸς κι ἕνας Γυμναστής.

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἀντώνης Τραυλαντώνης

Ὁ Ἀντώνης Τραυλαντώνης, ὁ διαπρεπὴς ἐκπαιδευτικὸς καὶ λογοτέχνης, γεννήθηκε στὰ 1867 στὸ Μεσολόγγι καὶ πέθανε στὰ 1943 στὴν Ἀθήνα. Συμπληρώθηκε ἐφέτος μιὰ δεκαετία ἀπὸ τὸν θάνατό του.

Ὁ Τραυλαντώνης ἔμεινε μιὰ ἰδιότυπη φυσιογνωμία στὰ Νεολληνικὰ Γράμματα. Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν, αἰσθάνθηκαν τὸν σοφό, τὸν ἀνιδιοτελῆ, τὸν σεμνό, τὸν ἀπροσποίητο ἄνθρωπο. Στὴν ἐποχή μας, τῆς στενοψυχίας καὶ τοῦ μικροῦ ὁρίζοντα, θὰ μείνει μνημειώδης ἡ ἀπέραντη καλωσύνη καὶ ἡ μακροθυμία του, ἡ πραότητα καὶ ἡ γαλήνη του ἡ σχεδὸν παιδική.

Ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ποὺ στέκει πάντα μπροστὰ στὴ θύρα τοῦ ἔργου του γιὰ νὰ μᾶς ἀποκαλύψει τὸ οἰκοδόμημά του, ὁ διηγηματογράφος Τραυλαντώνης πολλὰ ἔχει νὰ μᾶς διδάξει, μὲ τὴ χάρη ποὺ ἀποτυπώνει τὰ πάντα τόσο ἁπλά, μὲ τὴ φυσικὴ λιτότητα τῶν χαρακτήρων του, μὲ τὴ γνώση τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου καὶ μὲ τὴν ἠθικὴν ὑπεροχὴ ποὺ παντοῦ σταλάζει ἕνα ἐπιμύθιο βαθύτερο.

Τὸ πρῶτο δημοσίευμα τοῦ Τραυλαντώνη ὑπῆρξε ἡ «Διετὴς Θητεία» στὸ «Ἄστυ» τοῦ 1892. Εἶναι μιὰ σειρὰ ἐντυπώσεων ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ζωὴ τῶν κληρωτῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ δημοσίευση στὰ 1892, στὴν ἴδια ἐφημερίδα, τῆς «Ἑξαδέλφης», ποὺ εἶναι τὸ διήγημα τοῦ Τραυλαντώνη ποὺ προσέχτηκε περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἔργα του. Ἡ διήγηση εἶναι στρωτὴ—ἀπὸ τὸ στόμα ἑνὸς «ψαρόπουλου» —καὶ αὐτάρκης. Ὁ συγγραφέας δὲν ἐπεμβαίνει σχεδὸν ποτέ, θάλεγε κανένας, γιὰ νὰ μὴν ἀλλοιώσει τὴ φυσικότητα τῆς διηγήσεως αὐτῆς.

Τὰ διηγήματά του δημοσιεύτηκαν σὲ σειρές. Ὁ πρῶτος τόμος (1921) περιέχει τὴν «Ἑξαδέλφη», τὸν περίφημο «Κοψοπόδαρο», τὴν «Ὀλυμπία» κι' ἄλλα διηγήματα. Ἡ «Ὀλυμπία» εἶναι γραμμένη σὲ καλλιεπῆ καθαρεύουσα. Ὁ Τραυλαντώνης ἀνήκει στοὺς μεταβατικοὺς ἐκείνους νεοέλληνες συγγραφεῖς, ποὺ ἄρχισαν μὲ τὴν καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς τους, ποὺ τὴ χειρίστηκαν ὡς τόσο ἀριστοτεχνικά, ἀλλὰ προχώρησαν πρὸς τὴ δημοτική, ὅπως παράλληλα ἔπραξαν καὶ στὸν ποιητικὸ λόγο ποιητές μας. Ἡ δημοτικὴ τοῦ Τραυλαντώνη—χωρὶς νὰ δημιουργεῖ πλαστικώτερο ἔντεχνο ὕφος καὶ χωρὶς νὰ ἐπιδιώκει αὐτὸ ποὺ ὀνομάζεται ἐπιτυχημένο στύλ, πολλὲς φορὲς μάλιστα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ περιεχομένου —εἶναι γεμάτη αὐθορμητισμό, καθρεφτίζει τέλεια τὸν προφορικό μας λόγο. Στὸν «Κοψοπόδαρο» θὰ βροῦμε ὅλα τὰ χαρίσματα τῆς ἀφηγηματικῆς τέχνης τοῦ Τραυλαντώνη, γι' αὐτὸ εἶναι κι' ἀπὸ τὰ δημοφιλέστερα διηγήματά του.

Μιὰ ἄλλη σειρὰ διηγημάτων του (1922) περιέχει τὴν «Κρουσταλλένια», τὰ χαριτωμένα «Χριστούγεννα τοῦ Ἀμερικάνου» κι' ἄλλα. Μιὰ τρίτη σειρὰ (1930) ἔχει τὴν «Ἀπολογία Μισανθρώπου», τὸ «Καταμεσήμερο στὸ Πηγάδι», τὸν «Μπονάμᾶ τῆς Ὀμφάλης» κι' ἄλλα, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴ βαθύτατη παρατήρηση καὶ γιὰ μιὰ δραματικότητα ποὺ τὰ διέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως τὸ τέλος. Χωριστὰ εἶδε τὸ φῶς τῆς ἐκδόσεως καὶ ἡ «Ἡλιοστάλαχτη» (1923), ποὺ παρουσιάζει ἕναν τύπο κοριτσιοῦ, στὸν ὁποῖο ἐπικρατεῖ ἡ σταθερότερη ψυχικὴ ἐντιμότητα.

Ὁ Τραυλαντώνης στὰ 1936 τύπωσε ἕνα μυθιστόρημα, τὴ «Λεηλασία μιᾶς ζωῆς», ποὺ εἶναι γραμμένο ἐπίσης μὲ ἁπλὸ ἀφηγηματικὸ τρόπο καὶ πρέπει νὰ ἐξαρθεῖ ἀπὸ τὴν ἄποψη ἰδίως τοῦ νεοελληνικοῦ κοινωνικοῦ περιεχομένου του.

Σὲ ὅλα τὰ πεζογραφήματά του ὁ Τραυλαντώνης δείχνει ἐξαιρετικὴ δεξιοτεχνία. Ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς του τοῦ εἶναι οἰκειότατη, οἱ ἥρωές του εἶναι πλασμένοι μὲ ἄνεση, ὁ διάλογος εἶναι φυσικώτατος, ἡ σκηνογραφία γραφικώτατη. Ἐπίσης κάτω ἀπὸ τὴν ἀβίαστη διήγηση διακρίνεται ἡ σοφὴ πολυμάθεια τοῦ Τραυλαντώνη, ὁ μεστὸς στοχασμός του. Τὸ χιοῦμορ του ἐξ ἄλλου εἶναι γεμάτο ἀπὸ εὐαισθησία καὶ θερμότητα, ποτὲ δὲν κατεβαίνει σὲ φθηνὴ εὐφυολογία καὶ σὲ κακόζηλα λογοπαίγνια. Ἡ σάτιρά του ἔχει λεπτότατες ἀποχρώσεις, ἡ φράση του εἶναι πάντοτε πνευματώδης. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ σάτιρά του εἶναι ἄφθονη καὶ προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπο μὲ ἀνεπίληπτο ἦθος, ἀνεξαρτησία καὶ ὑψηλὸ φρόνημα, ποὺ γι' αὐτὸ εἶναι ἁρμοδιώτατος νὰ καυτηριάσει τὸν φαυλοκρατισμό, τὴν πολιτικὴ συναλλαγὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, κάθε κερδοσκοπικὴ ἐπιτηδειότητα, κάθε ψευτιὰ καὶ κάθε καπηλεία. Ἤξερε ν' ἁπλώνει τὴν ἀπέχθεια καὶ τὴν ἀηδία του μὲ τὸν ἠθικώτατο προσανατολισμὸ τῆς ψυχῆς του σὲ μιὰν ἄψογη κοινωνικὴ κριτική.

Γιὰ τὸν ἠθικὸ χαρακτήρα τῶν διηγημάτων τοῦ Τραυλαντώνη θὰ εἶχα πολλὰ νὰ γράψω. Ἕνας εἰλικρινέστατος ἀνθρωπισμός, ποὺ δὲν ἔχει τὴ συναισθηματικὴ ἀδυναμία ὡς ἀφορμὴ ἀλλὰ τὴ γενναιότητα τῆς ἐλεύθερης ψυχῆς, διαποτίζει τὸ ἔργο του. Ὅσο κι' ἂν συγκρούονται στὴν ἐπιφάνεια τῶν διηγημάτων του οἱ ἀνθρώπινοι τύποι, θαρρεῖς πὼς στὸ βάθος ὑπάρχει ἕνας συνειδητὸς τύπος ἀνθρώπου, ποὺ τὸν ἀπαρτίζουν οἱ διάφοροι μερικοὶ τύποι τοῦ ἔργου του. Βέβαια αὐτὸ δὲν ἔχει προβληματικότητα, οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπαχθεῖ σὲ κοσμοθεωρία, ἀλλὰ δημιουργεῖ ὡς τόσο ἕνα ἰδιαίτερο εἶδος θυμοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Τὸ διήγημα τοῦ

Τραυλαντώνη εἶναι τέτοιο ὥστε νὰ ἐξατομικεύεται. Μὲ τὴ δική του ψυχολογία, μὲ τὴ δική του ὡραιοπαθῆ δίψα κάποτε, μὲ τὸν δικό του φυσιολατρικὸ τόνο, καταλήγει στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα: ἀποβαίνει τέχνη, χωρὶς νὰ ἐπιτηδεύεται.

Ἂν θέλαμε συνοπτικὰ νὰ κατατάξουμε τὸ πεζογραφικὸ ἔργο τοῦ Τραυλαντώνη, θὰ καταλήγαμε στὸ ὅτι: ἡ ἠθογραφία του μᾶς δίνει τὸ ἐπαρχιακὸ χρῶμα σταθερά, τὸ διήγημά του κυριώτερα εἶναι ψυχολογικοῦ εἴδους καὶ δὲν παύει ποτὲ νὰ διαπνέεται ἀπὸ ρεαλισμό.

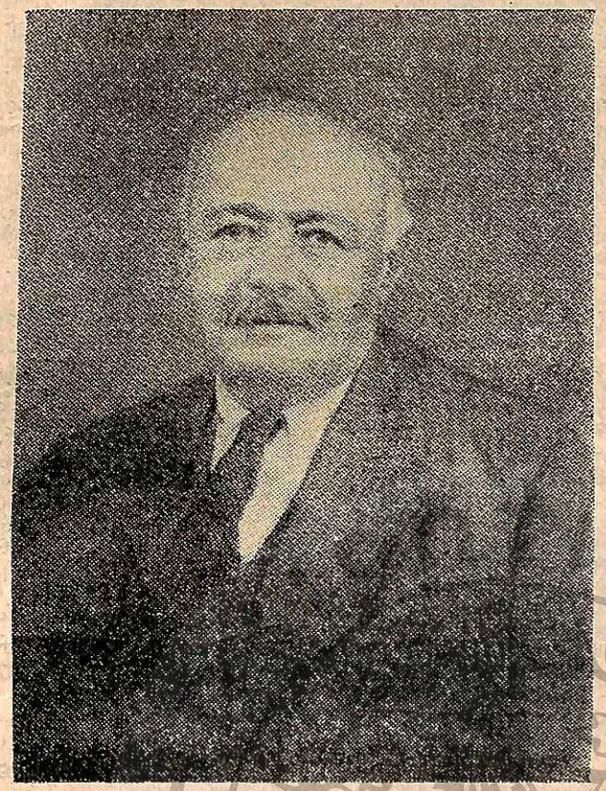

Ἀντώνης Τραυλαντώνης

Ὁ Τραυλαντώνης μᾶς ἄφησε καὶ ἀνέκδοτο ἔργο. Ἀναφέρουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀδημοσίευτα δημιουργήματά του. Εἶναι ἕνα μυθιστόρημα, ὁ «Λουκᾶς Σαματᾶς», ποὺ ἔμεινε μισοτελειωμένο.

Ἄλλο ἀνέκδοτο ἔργο του εἶναι τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημά του «Ἡ πατρικὴ θυσία». Ἡ συναγωγὴ τοῦ ὑλικοῦ του μὲ καταπληκτικὴ διείσδυση ἔγινε ἀπὸ κείμενα τοῦ Ἀππιανοῦ, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ ἄλλων. Εἶναι σὲ μορφὴ ἐπιστολῶν μεταξὺ ἀρχαίων ἑταιρῶν, καὶ ἡ ὑπόθεσή του ἀνάγεται στὸ 285 π.Χ. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο του εἶναι μισοτελειωμένο, ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι πλησίαζε στὸ τέλος ἡ συγγραφή του.

Τρίτο ἀνέκδοτο ἔργο του εἶναι «Τὸ τέλος τοῦ Ὡραίου», ποὺ εἶναι τραγῳδία σὲ 5 πράξεις. Ὁ πυρήνας τοῦ μύθου της βρίσκεται στὸν Κόϊντο τὸν Σμυρναῖο. Πολὺ συντομώτερα ὁ μῦθος ἀπαντᾶ στὸν Ἀπολλόδωρο καὶ στὸν Παρθένιο τὸν Νικαέα. Τὸν πυρήνα τοῦ μύθου ὁ Τραυλαντώνης τὸν ἐπλάτυνε καὶ τὸν ἐτροποποίησε, χωρὶς νὰ φύγει ἀπὸ τὴν κεντρικὴ γραμμή, κατὰ τὴν πλοκὴ καὶ τὴ μυθοποιΐα. Πρόσθεσε πολλὰ πρόσωπα, σκηνὲς καὶ ψυχολογικὲς συγκρούσεις. Ἔκανε συμπληρώσεις καὶ μεταβολές, ὥστε ὁ ἐπικὸς μῦθος νὰ γίνει τραγῳδία, ἔργο σκηνικό.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διηγηματικὸ ἔργο τοῦ Τραυλαντώνη, ὑπάρχει καὶ τὸ φιλολογικὸ καὶ κριτικό. Καὶ ἡ φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ αὐτὴ πτυχή του δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητη. Παλιότερα εἶχε δημοσιεύσει, ὅταν ἦταν 28 χρόνων, ἐμπεριστατωμένη μελέτη γιὰ τὸν Μένανδρο καὶ τὴ μέση καὶ νέα κωμῳδία (περιοδ. «Παρνασσός», 1895, τεύχη 6, 7, 10). Ἐπίσης κάποιες λαογραφικὲς ἐργασίες. Μιὰ μελέτη του γιὰ τὸν Καρκαβίτσα

εἶναι πολὺ ἀξιόλογη. Ἀκόμα, στὴν ἀνάλυση τοῦ «Ἐρωτόκριτου» ἀφιέρωσε πολλὲς σελίδες μὲ βαθύτατη αἰσθητικὴ πεῖρα (περιοδ. «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικά», 1935-1936, τεύχη 26-32). Ἀλλὰ καὶ οἱ βιβλιοκρισίες τοῦ (ἰδίως στὸ περιοδ. «Πειθαρχία», 1929-1930) ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἐπίσης ἔγραψε σοφὲς παρατηρήσεις γιὰ τὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα τῶν Γυμνασίων, βγαλμένες ἀπὸ τὴ σχολικὴ πράξη καὶ ἀπὸ τὴ συνείδηση ποὺ εἶχε ὡς ἐκπαιδευτικός, ἀλλὰ καὶ ὡς λογοτέχνης, γιὰ τὴν ἰδιαίτερη μορφωτικὴ δύναμη τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας—ὅπως καὶ τῆς θαυμαστῆς Λογοτεχνίας ὅλων τῶν περιόδων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ τὴν ἔβλεπε ἑνιαία, γιατὶ ὅλες τὶς εἶχε μελετήσει μὲ ἀληθινὸ πάθος καὶ μὲ τέλεια γνώση. Εἰδικὰ γιὰ τὸν Τραυλαντώνη, πρέπει νὰ σημειωθοῦν οἱ φωτεινὲς ἀπόψεις του οἱ διατυπωμένες στὶς ἐκθέσεις του γιὰ τὰ σχολικά μας βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τοῦ Γυμνασίου καὶ σὲ ἄλλες εἰσηγήσεις του γιὰ σημαντικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματά, ὅπως εἶναι τὸ γλωσσικό μας ζήτημα στὴν ἐκπαίδευση, ἡ ἐξωσχολικὴ ἀγωγὴ κλπ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συγγραφική του δράση, ὁ Τραυλαντώνης ὑπῆρξε καὶ ἐκλεκτὸς φιλόλογος. Ἡ φήμη μᾶς τὸν φέρνει ἕναν ἄψογο Δάσκαλο, φωτεινὸν ὁδηγητή, μὲ ἀπροσμέτρητη ἐκπαιδευτικὴ συνείδηση. Ἀπὸ τὸ 1890, ποὺ πρωτοδιωρίστηκε, ὑπηρέτησε σὲ πολλὲς ἐπαρχιακὲς πόλεις τῆς Ἑλλάδας καὶ σὲ πόλεις τοῦ ὑπόδουλου τότε ἑλληνισμοῦ. Ἔτσι ἐδίδαξε σὲ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως στὸ Μεσολόγγι, στὰ Ἰωάννινα, στὴ Μερσίνα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὸν Πύργο τῆς Ἠλείας, στὴ Λάρισσα, στὴν Κέρκυρα, στὸ Αἴγιο κ.ἀ. ἀλλοῦ. Στὶς 25 Ἰουλίου 1911 διορίστηκε μέλος τοῦ Κεντρικοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ στὶς 12 Μαΐου 1914 μέλος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, ὅπου καὶ ἔμεινε ἕως τὶς 30 Μαΐου 1925, ὁπότε καὶ ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία. Ὑπηρέτησε στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο σ' ἐποχὴ ποὺ ὑπῆρχαν δίπλα του ἄνθρωποι τοῦ δικοῦ του πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἀναστήματος—ἕνας τέτοιος ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἀχιλλ. Α. Τζάρτζανος.

Ὅσο γιὰ τὸν Δάσκαλο Τραυλαντώνη, θὰ δανειστῶ μερικὲς λέξεις ἀπὸ ἕνα ἄοθρο ποὺ ἔγραψε στὴ «Νέα Ἑστία» τῆς 1ης Αὐγούστου 1943, στὸ ἀφιερωμένο ἐξ ὁλοκλήρου στὸν Τραυλαντώνη τεῦχος της, ἕνας ἀπὸ τοὺς μαθητές του, ποὺ εἶναι ἐκλεκτὸς γιατρὸς στὴν Ἀθήνα : «Ὁ Δάσκαλός μας ἦταν ἁπλὸς καὶ καλός. Τὰ μεγάλα μάτια τοῦ Τραυλαντώνη εἶχαν τὴν ἔκφραση τῆς πραότητας. Δὲν τὸν θυμᾶται κανένας μας ποτὲ θυμωμένο. Ὅταν ἦταν δυσαρεστημένος μὲ μᾶς, γινόταν ἁπλὰ σοβαρός. Ἦταν ἡ μόνη του αὐστηρότητα. Κι' αὐτὸ ἀρκοῦσε. Ποτὲ δὲν τὸν θυμόμαστε ν' ἀπειλήσει ἢ ἔστω νὰ ὑψώσει τὴ φωνή. Καὶ ὅμως ποτὲ κανένας μας δὲν ἀτάκτησε στὸ μάθημά του καὶ δὲν ἀσέβησε ἀπέναντί του. Τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐμπόδιζε νὰ τὸν πειράξουμε, νὰ τοῦ θορυβήσουμε, νὰ τὸν εἰρωνευθοῦμε, ὅπως κάναμε σὲ ἄλλους δασκάλους μας, αὐστηροὺς ὡς τόσο καὶ φωνακλάδες; Κάτι τὸ ἀνώτερο ποὺ αἰσθανόμαστε ὅτι εἶχε αὐτός, καὶ ποὺ μᾶς ἔκανε ἀβίαστα κι' ἐμᾶς καλύτερους. Μᾶς δίδασκε Ἑλληνικὰ καὶ Ἱστορία. Ὅσο γιὰ τὰ Ἑλληνικά, ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μᾶς φάνηκαν «δικά μας», —κι' ὅσο γιὰ τὴν Ἱστορία τὴν ἀρχαία, ἔγινε γιὰ μᾶς μιὰ ἀληθινὴ εὐχαρίστηση. Ὁ Δάσκαλός μας μᾶς τὴ διηγόταν τόσο ἁπλά, τόσο φυσικά, ποὺ τὴν ἐζούσαμε, κι' ὅταν τελείωνε, μᾶς φαινόταν ὅτι ξαναπέφταμε αἰφνίδια στὸ σήμερα. Ἀναπολώντας αὐτά, καταλαβαίνω γιατὶ ἦταν καλὸς διηγηματογράφος. Τοῦ ἄρεσε νὰ διηγῆται, καὶ διηγόταν ἤρεμα, πολὺ ζωντανά, γιατὶ ἐζοῦσε ὅσα διηγόταν.. Θυμᾶμαι ἀκόμα τὴ διήγηση, ποὺ μᾶς ἔκανε, τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας. Τόσο τὴν ἔζησα τότε, ποὺ αὐτόματα τὸν διέκοψα μὲ μιὰ παραβολὴ μὲ τοὺς σημερινοὺς στόλους, ποὺ πολὺ τοῦ ἄρεσε, ὅπως μοῦ ἔλεγε ἔπειτα. Μᾶς ἔμαθε πολλὰ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀλλὰ μᾶς ἔμαθε πρὸ πάντων κάτι ἄλλο : ν' ἀγαπᾶμε. Γιατὶ ἀγαποῦσε, καὶ εἶχε ἀνάγκη ν' ἀγαπάει τοὺς ἄλλους...».

Ὁ Ἀντώνης Τραυλαντώνης ὡς συγγραφέας συγκαταλέγεται—ὅπως παρατηρήθηκε—στοὺς «πατέρες τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος», γιατὶ δὲν μεταφέρθηκε αὐθαίρετα σὲ τόπους ἢ καιροὺς ξένους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐποχὴ του καὶ δὲν περιφρόνησε τὸ φυσικό του κλῖμα. Ἐπίσης, καὶ ὡς ἐκπαιδευτικός, ἀνήκει στὴν τιμητικὴ χορεία τῶν πρωτοπόρων τῆς Νεοελληνικῆς Παιδείας, ἐκείνων, ποὺ ὑπῆρξαν οἱ ζηλωτὲς μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους μας, οἱ ὁραματιστὲς μιᾶς καλύτερης αὔριο, καὶ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἀγωνίστηκαν, ἐμόχθησαν, ἀφιέρωσαν ὅλη τὴ ζωή τους καὶ τὴ σκέψη τους, κι' ἀπέβησαν ἔτσι γιὰ τοὺς μεταγενέστερους ἔξοχο ὑπόδειγμα καὶ ὑψηλὸ πρότυπο.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

●

Ἐρνέστος Πφοὺλ

Στὶς 17 Ὀκτωβρίου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς μετακομιδῆς στὴν Ἀθήνα τῆς τέφρας τοῦ Ἐρνέστου Πφούλ, ἐτέλεσε ἀρχαιολογικὸ μνημόσυνο γιὰ νὰ τιμήση τὸν διαπρεπῆ ἀρχαιολόγο καὶ μεγάλο φιλέλληνα. Δημοσιεύομε ἐδῶ τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο ποὺ ἐξεφώνησε τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Καθηγητὴς Πανεπιστημίου κ. Κ. Ρωμαῖος :

«Εἶναι παρατηρημένον, ὅτι ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν οἱ αἰσθηματικώτεροι καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο βαθύτεροι καὶ σημαντικώτεροι ἐρευνηταὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος οὐδέποτε παρέβλεψαν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν, τοῦ ὁποίου ἀνεγνώρισαν τὴν οὐσιαστικὴν καὶ ἔκδηλον ἱστορικὴν καὶ αὐτόφωτον ἀξίαν. Καὶ μερικοὶ ἐκ τούτων, κατ' ἰδίαν προαίρεσιν, ἐζήτησαν νὰ τύχουν ταφῆς ὑπὸ τὴν ὑμνηθεῖσαν Ἑλληνικὴν γῆν. Ἂν παραλείψωμεν τοὺς παλαιοτέρους, Λενορμὰν καὶ Μύλλερ, τοὺς ταφέντας εἰς τὸν Κολωνὸν ὡς ἥρωας τῆς Ἀρχαιότητος, ἐδῶ, εἰς τὸ αὐτὸ νεκροταφεῖον πρὸ 46 ἐτῶν ἐτάφη ὁ ἐνθουσιώδης Ἑλληνολάτρης καὶ περιφανὴς ἀρχαιολόγος Ἀδόλφος Φουρτβαϊγκλερ, ποὺ εἶχεν ἐκφράσει μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του τὴν εὐχὴν νὰ ψαλοῦν, κατὰ τὴν ἐν ὑπαίθρῳ κηδείαν του, οἱ σχετικοὶ ὕμνοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μας, «Ἄμωμοι ἐν ὁδῷ ἀλληλούϊα».

Τὸν αὐτὸν πόθον νὰ ταφῇ ὑπὸ Ἑλληνικὸν χῶμα ἐξέφρασε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἐρνέστος Pfuhl, ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἀρχαιολόγους τοῦ αἰῶνος μας καὶ συγχρόνως ἀνεπίδεικτος ἀλλὰ πηγαῖος, λόγῳ καὶ ἔργῳ φίλος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος μας. Καὶ σήμερον κατὰ τὴν σεμνὴν ταύτην τελετὴν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῆς τέφρας του, ὅτε πρόθυμος συμπαρίσταται διὰ τοῦ Συμβουλίου της ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἰς ἔκφρασιν τιμῆς πρὸς τὸν ἐκλιπόντα σοφὸν ἐρευνητὴν καὶ εἰλικρινῆ φιλέλληνα, εὔκαιρον εἶναι νὰ διαλάβωμεν δι' ὀλίγων, ὁποῖος ὑπῆρξε κατὰ τὸν βίον ὁ Ἐρνέστος Pfuhl (1876-1940).

Υἱὸς γνωστοῦ καλλιτέχνου γλύπτου, τοῦ Ἰωάννη Pfuhl, ἐσπούδασεν ἀρχαιολογίαν καὶ φιλολογίαν εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ ἀλλοῦ καὶ ἐνωρὶς διεκρίθη μὲ τὴν ἐναίσιμον διατριβήν του περὶ τῶν ἱερῶν πομπῶν τῶν Ἀθηναίων. Εἰς ἡλικίαν μόλις 27 ἐτῶν συνέγραψε λεπτομερεστάτον ἔργον περὶ τῶν ἀρχαϊκῶν τάφων καὶ ἀγγείων τῆς Θήρας. Μετὰ τοῦτο ἐπεδόθη, μὲ τὴν χαρακτηριστικήν του ἀκάματον φιλοπονίαν, εἰς τὴν μελέτην τῶν πηγῶν περὶ τῆς ἀρχαίας ζωγραφικῆς καὶ τῆς ὅλης ἀγγειογραφίας. Τὸ 1923 ἐξέδωκε τὸ μνημειῶδες ἔργον τῆς ζωῆς του, τὸ τρίτομον μέγα βιβλίον, «ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἀγγειογραφία τῶν Ἑλλήνων». Τὸ βιβλίον ἀπέβη εἰς τὸ διηνεκὲς χρήσιμον τόσον εἰς τὸν ἀρχάριον μελετητήν, διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεθοδικῶς κατατεταγμένας ἀπεικονίσεις, ὅσον καὶ εἰς τὸν εἰδικόν, διὰ τὸν πλουσιώτατον ὑπομνηματισμὸν καὶ τὴν βιβλιογραφικὴν ἐπάρκειαν. Τὸ αὐτὸ ἐπόθησε νὰ κάμῃ καὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν πλαστικήν, ἀλλ' ἐκτὸς πολυαοίθμων λεπτομερειακῶν διατριβῶν δὲν κατώρθωσε νὰ τὸ φέρῃ εἰς πέρας. Ἀντιθέτως μὲ πλήρη ἱκανοποίησιν καὶ ὀλίγας ἑβδομάδας πρὸ τοῦ θανάτου του ἐτελείωσε τὴν συγγραφὴν ἑνὸς Corpus τῶν ἐπιταφίων ἀναγλύφων ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἄλλου τούτου μνημειώδους ἔργου του, τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου ἔχει ἀναλάβει ὁ Καθηγητὴς Möbius.

Ὡς τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βασιλείας ἐδίδαξε σχεδὸν ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ μὲ ζῆλον ἴσον πρὸς τὴν παροιμιώδη ἐργατικότητά του. Ἕνεκα τούτου ἠγαπήθη, πρὸς μεγάλην του ἱκανοποίησιν, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς φοιτητάς του ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ φωτισμένον κοινὸν τῆς πόλεως, πρὸς ὃ ἐπεκοινώνει διὰ συχνῶν διαλέξεων ἐντὸς τοῦ εἰδικοῦ Μουσείου τῶν γυψίνων. Ἔπειτα ἐκεῖ εἰς τὸ Basel, ἐπειδὴ εὐτύχησε νὰ ἔχῃ σύζυγον Ἑλληνίδα πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς περιωπῆς, τὴν Σοφίαν Ρουσοπούλου, κατώρθωσε νὰ ἀναπτύξῃ, μὲ τὴν βοήθειάν της, τὴν οἰκογενειακήν των ἑστίαν εἰς κέντρον τοῦ πλέον ἀθορύβου καὶ γνησίου φιλελληνισμοῦ. Ὅλα εἰς τὸ σπίτι των ἦσαν Ἑλληνικά, ὡμίλουν κατὰ προτίμησιν Ἑλληνικὰ καὶ οἱ Ἕλληνες σπουδασταὶ ἐξ ὅλων τῶν ἐλβετικῶν Πανεπιστημίων ἐκεῖ εὕρισκον τὴν πλέον φιλόξενον ὑποδοχὴν καὶ ἠσθάνοντο τὴν θαλπωρὴν τῆς μακρυνῆς οἰκογενειακῆς των ἑστίας. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκαταπονήτου ἐρευνητοῦ δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν καὶ κανένας δὲν ἔλειπε εἰς τὴν βιβλιοθήκην του ἀπὸ τοὺς νεοέλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ἀπησχολεῖτο συνεχῶς εἰς κάθε νεοελληνικὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ ἐπεζήτει τὰς ζωηροτέρας ἐκφράσεις διὰ νὰ ἐπαινέσῃ ἐπιτυχεῖς τυχὸν ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας γενομένας ὑπὸ Ἑλλήνων.

Τοιαύτη ἐν συντομίᾳ ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῇ ζωῇ δρᾶσις τοῦ ἀειμνήστου Ἐρνέστου Pfuhl. Μόχθος ἀδιάλειπτος καὶ λατρεία τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος τὴν διέκρινε. Καὶ ταύτης τῆς λατρείας ἐπισφράγισιν ἐθεώρησε νὰ ταφῇ ἡ τέφρα τῶν ὀστῶν του εἰς αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἀθηναϊκὴν νεκρόπολιν. Τὸ πρᾶγμα ἐβεβαιώθη ἀπὸ γράμμα του εὑρεθὲν μεταξὺ τῶν καταλοίπων τῆς πέρυσιν ἀποθανούσης συζύγου του. Σήμερον ἐκπληρώνουν οἱ οἰκεῖοι του τὴν παλαιὰν εὐχήν, καταθέοντες τὴν τέφραν του παρὰ τὴν σορὸν τῆς πολυαγάπητης Σοφίας του. Ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐχῆς ὁ Pfuhl ᾐσθάνετο ὡς μεγάλην τιμήν του νὰ ταφῇ ὡς Ἕλλην, τιμὴν ποὺ ἐκ τοῦ ἔργου τῆς ζωῆς του πληρέστατα ἐδικαιοῦτο. Καὶ τοῦτο τὸ Ἑλληνικὸ χῶμα τὸ στοιχειωμένο καὶ ἱερό, κατὰ τὸν ποιητήν, θὰ φυλάξῃ μὲ στοργὴν τὰ λείψανά Σου, ἀοίδιμε καὶ χρηστὲ φίλε τῆς Ἑλλάδος, Ἐρνέστε Pfuhl».

Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ

●

Ὁ δεύτερος Τόμος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀχ. Τζάρτζανου «Νεοελληνικὴ Σύνταξις»

Ὅταν ἐδῶ κι' ἑφτὰ χρόνια, πήραμε στὰ χέρια μας τὸν πρῶτο τόμο τοῦ βιβλίου τοῦ ἀλησμόνητου Ἀχιλλέα Τζάρτζανου «Νεοελληνικὴ Σύνταξις», δεύτερη ἔκδοσις, καὶ προχωρήσαμε στὴ μελέτη του, βαθιὰ ἦταν ἡ ἱκανοποίηση καὶ μεγάλη ἡ χαρά μας ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση ἑνὸς ἔργου σοφοῦ, πολύτιμου, χρησιμότατου καὶ κυριολεκτικὰ μοναδικοῦ στὸ εἶδος του. Τὴ χαρὰ ὅμως ἐκείνη τὴ θόλωνε μιὰ ἀνήσυχη σκέψη. Γιατὶ ὁ συγγραφέας καὶ ἀγαπητὸς φίλος μας εἶχε στὸ ἀναμεταξὺ φύγει γιὰ πάντα ἀπὸ κοντά μας καί, μολονότι μάθαμε τότε πὼς εἶχε ἀφήσει ἕτοιμο καὶ τὸ δεύτερο τόμο, δὲν ξέραμε ἂν ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατό του ἡ ἔκδοση τοῦ τόμου

αὐτοῦ θὰ ἦταν κατορθωτή. Εὐτυχῶς οἱ φόβοι μας ἐκεῖνοι βγῆκαν ἀβάσιμοι καί, μολονότι ἀργά, ὁ ΟΕΣΒ, ποὺ εἶχε κάμει στὰ 1946 τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου, μᾶς χαρίζει τώρα καὶ τὸ δεύτερο τόμο, παρουσιασμένον τόσο φοντισμένα καὶ τόσα ὡραῖα, ὅσο ἦταν καὶ ὁ ἄλλος. Ἔτσι μποροῦμε σήμερα νὰ χαιρετίσουμε καὶ νὰ χαροῦμε ὁλοκληρωμένο ἕνα ἔργο λαμπρό, ποὺ καὶ μόνο μὲ τὸν ὄγκο του, 680 σελίδες στὸ σύνολο, σοῦ ἐπιβάλλεται καὶ προκαλεῖ τὸ σεβασμό.

«Ἁπλὸς λόγος. Ἡ πρότασις καὶ οἱ ὅροι τῆς προτάσεως». Αὐτὸ ἦταν τὸ γενικὸ περιεχόμενο τοῦ πρώτου τόμου. Ὁ τόμος ποὺ κυκλοφόρησε τώρα, χωρισμένος σὲ δυὸ μέρη, μὲ ὑποδιαίρεση τοῦ κάθε μέρους σὲ τέσσερα κεφάλαια, πραγματεύεται ὅλα τὰ συνταχτικὰ φαινόμενα ποὺ ἔμεναν καὶ ποὺ περιμέναμε νὰ ἐξεταστοῦν, δηλαδὴ γενικά : α) τὸ σύνθετο λόγο καὶ τὴ συσχέτιση τῶν προτάσεων καὶ β) τὰ σχήματα.

Ὅταν βγῆκε ὁ πρῶτος τόμος, ἡ «Παιδεία», ποὺ τότε ἄοχισε τὴν ἔκδοσή της, μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ πῶ ἀπὸ τὶς στῆλες της («Παιδεία» Α' (1946) σ. 60-64) ἀναλυτικὰ καὶ λεπτομερειακὰ τὴ γνώμη μου γιὰ τὸ ἔργο, νὰ κρίνω τὴν ἐπιστημονική του σημασία καὶ τὴν πρακτική του χρησιμότητα καὶ νὰ ἐκφράσω γιὰ τὸ συγγραφέα καὶ γιὰ τὴν πολύτιμη προσφορά του τὸ θαυμασμό μου, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν μειώσουν οὔτε οἱ, ἐλάχιστες ἄλλωστε, ἐπιφυλάξεις μου γιὰ μερικὰ σημεῖα οὔτε ἡ βασική μου ἀντίθεση ποὸς τὸ «νεοδημοτικισμό», ποὺ ἦταν δυστυχῶς ἡ πίστη καὶ ἡ γλωσσική τοποθέτηση τοῦ Ἀχιλλέα Τζάρτζανου.

Πολὺ θὰ τὸ ἤθελα καὶ ἴσαμ' ἕνα σημεῖο θὰ τὸ θεωροῦσα καὶ χρέος μου ν' ἀσχοληθῶ καὶ μὲ τὸ δεύτερο τόμο κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ δὲ μοῦ εἶναι δυνατό. Ἡ κατάσταση τῆς ὑγείας μου τὸ ἀπαγορεύει. Ἡ γενικὴ ἐντύπωση ἀπὸ ἕνα βιαστικὸ διάβασμα τοῦ βιβλίου εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ ὅ,τι ἡ ποοσεχτικὴ μελέτη τοῦ πρώτου τόμου εἶχε διαπιστώσει. Τὸ ἔργο εἶναι ὥριμος καρπὸς μεγάλων ἀρετῶν καὶ ἱκανοτήτων. Μᾶς τὸ ἔδωσαν ἡ γλωσσικὴ πολυμάθεια τοῦ Τζάρτζανου, δυναμωμένη ἀπὸ τὴν πολύχρονη καὶ ἐπίμονη ἐξέταση τῶν φαινομένων τῆς γλώσσας μας σὲ πολλὰ στάδια τῆς ἱστορίας της καὶ ἄξια νὰ ξεχωρίζει λεπτότατες διαφορὲς καὶ ἀποχρώσεις συνταχτικῶν χρήσεων καὶ σημασιῶν, ἡ ἐξαιρετικὴ ἱκανότητά του στὴ διατύπωση τῶν κανόνων. Σὲ ὅλες τὶς σελίδες καὶ τῶν δυὸ τόμων λάμπουν αὐτὲς οἱ ἀρετές, πουθενὰ ἴσως τόσο ἔντονα ὅσο στὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ μόρια. Σὲ 130 ὁλόκληρες σελίδες τοῦ νέου τόμου ἁπλώνεται τὸ κεφάλαιο αὐτό, ὅπου ὁ συγγραφέας κατατάσσει ἀλφαβητικὰ καὶ ἐξετάζει πάνω ἀπὸ ἑκατὸ ἄκλιτα, ποὺ τὰ ὀνομάζει μόρια, παίρνοντας τὴ λέξη σὲ ἔννοια πιὸ πλατιὰ ἀπὸ κείνη ποὺ τῆς δίνουμε συνήθως. Πληροφορεῖ γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ καθενός, δίνει τὴν ἐτυμολογία του, ὅσο εἶναι γνωστή, ἀναφέρει τὴν ἀοχική του σημασία καὶ χρήση κι' ἔπειτα παραθέτει τὶς ἄλλες σημασίες ἐξηγώντας πῶς γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη· καὶ ὅλ' αὐτὰ τὰ φωτίζει καὶ τὰ βεβαιώνει μὲ πλῆθος παραδείγματα παρμένα ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ὁμιλία, ἀπὸ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ ἀπὸ κείμενα τῆς προσωπικῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μιὰ εὐχαρίστηση νὰ διαβάζεις αὐτὸ τὸ κεφάλαιο καὶ τὸ κέρδος ποὺ ἀποκομίζεις ὄχι μικρό. Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ βιβλίο εἶναι πολύτιμος σύμβουλος γιὰ κάθε λογοτέχνη, γιὰ κάθε ἐκπαιδευτικό, γιὰ κάθε κάπως μορφωμένον Ἕλληνα. Νὰ τοῦ εὐχηθοῦμε μόνο νὰ βρῆ ἀναγνῶστες πολλοὺς καὶ προσεχτικούς.

ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

●

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Σωκράτους Β. Κουγέα, Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας «Ὁ ἐθνικὸς Ἥρως τῶν Ἑλλήνων» (Λόγος κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 28ης Μαΐου 1953) Ἀθῆναι 1953, σελ. 10.

Démètre Coutalos «La Dialectique de l'Etre absolu» τόμ. I, Paris 1953, σελ. 228.

Démètre Coutalos «La Psychologie de la Création» Paris 1953, σελ. 91.

Γρηγόρη Διονῆ, φιλολόγου «Θουκυδίδου Ἐπιτάφιος Περικλέους» (κείμενο, ἑρμηνεία, σχόλια) Ἀθῆναι 1953, σελ. 40.

Ὀλυμπιάδος Π. Κοκκέβη, καθηγητρίας Γεωργικῆς Οἰκιακῆς Οἰκονομίας, «Περιποίησις τοῦ Σώματος καὶ Ἀτομικαὶ Ὑγιειναὶ Συνήθειαι», Ἀθῆναι 1953, σελ. 14.

Ὀλυμπιάδος Π. Κοκκέβη «Τὸ πρόβλημα τοῦ φαγητοῦ στὰ παιδιά», Ἀθῆναι 1953, σελ. 16.

Δημ. Γ. Παλιάκη, Δημοδιδασκάλου «Ἡ Ὀρθογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας (καθαρεύουσας καὶ δημοτικῆς) σὲ πρακτικὴ καὶ συγκεντρωτικὴ διάταξη» Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 124.

Νικηφόρου Γ. Ζήση «Τὸ πνεῦμα τῆς Νέας Ἀγωγῆς καὶ τὰ πρῶτα σχολικὰ βήματα» Κέρκυρα 1953, σελ. 120.

Π. Ἀστέρη «Πῶς θὰ εἰσαχθῆτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον» Ἀθῆναι, σελ. 32.

Ἠλία Κλέμου «Σύντομος πρακτικὸς ὁδηγὸς ἐκθέσεων ἰδεῶν» Ἀθῆναι, σελ. 16.

Εὐγενίας Παλαιολόγου-Πετρώνδα «Γιὰ Σᾶς, Μητέρες» Ἀλεξάνδρεια 1953, σελ. 73.

Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique 1951, Sciences Humaines I. Ἔκδοση τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, Athènes 1952.

Ρούλας Παπαδημητρίου «Ἡ προστασία τοῦ παιδιοῦ» καὶ Κ. Θ. Γιαννακοπούλου, Ἐπιθ. Δημοτ. Ἐκπαιδεύσεως «Τὸ παραστράτημα τῶν ἀνηλίκων, πρόληψις καὶ καταπολέμησις αὐτοῦ», Θεσσαλονίκη 1953 (Δημοσιεύματα Ἑταιρ. Προστασίας Ἀποφυλακιζομένων Θεσ)νίκης).

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—Ἔρευνας—Διαφωτισμοῦ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ: ΙΩΑΝ. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

Τεύχη 13—24, ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου ἕως 15 Δεκεμβρίου 1953

ΣΥΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ οἱ :

† Γιάννης Ἀποστολάκης, Μιχ. Γάκης, Σοφία Μ. Γεδεών, Ἀθ. Γκρόζας, Roger Couzinet, Ἀ. Δελμοῦζος, Κ. Θ. Δημαρᾶς, Mary καὶ Laurence Frank, Φρ. Καββαδᾶ, Ι. Θ. Κακριδῆς, Κ. Γ. Καλαντζῆς, Ἀνδρέας Καλούτσης, Τ. Καπώνης, Χ. Ι. Καροῦζος, Ἄννα Κατσίγρα, Σωκράτης Κουγέας, Μιχαὴλ Κωβαῖος, Κ. Λαζαρίδης, Ξ. Λευκοπαρίδης, Anna Lorenzetto, Δημ. Μάνος, Π. Μαρουσάκης, Richard Meister, Louis Meylan, Κ. Ι. Μοσχόπουλος, Εὐ. Μωραΐτου-Βάσου, Κ. Νικολακάκη, Θεόδωρος Ξύδης, Εἰρήνη Παϊδούση, Παῦλος Παλαιολόγος, Κωνστ. Παναγάκης, Ε. Π. Παπανοῦτσος, Maurice Percheron, Jean Piaget, Κ. Ρωμαῖος, Γ. Σουμελίδης, Εὐριπίδης Σούρλας, Θρασύβουλος Σταύρου, Ν. Σωτηράκης, Β. Ν. Τατάκης, Φωτεινὴ Τζωρτζάκη, Μ. Τριανταφυλλίδης, Σωτ. Φάσσας.

ΑΡΘΡΑ

ΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ (Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ)

Σελ.

Ποὸς τὸν νέο Τόμο μας..... 1
'Η παιδεία ὑπόθεση ἐθνικὴ 33
'Εὰν τὸ ἅλας μωραν θῇ 65
'Ο νόμος τοῦ ἀριθμοῦ..... 129
Λύση ἀντιπαιδαγωγικὴ καὶ ὄχι ἐθνικὴ 225
'Απογοητευτικὴ ἀδράνεια..... 273
'Οκτάχρονο τὸ Δημοτικό; 305
Τὸ πανεπιστημιακὸ πρόβλημα 337

ΜΕΛΕΤΕΣ

Σελ.

ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ : 'Η προσφορὰ τοῦ Δελμούζου..... 208
COUZINET ROGER (μετ. Μιχ. Γάκη) : 'Η μελέτη τοῦ περιβάλλοντος 67
ΔΗΜΑΡΑΣ Θ. Κ. : 'Ο Δελμοῦζος ἐκπρόσωπος τοῦ νεοελληνικοῦ οὐμανισμοῦ... 176
ΚΑΛΟΥΤΣΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ : Μερικὲς ὄψεις τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀτόμου..... 3
ΚΑΡΟΥΖΟΣ Ι. Χ. : 'Ηθος ἀνθρώπῳ δαίμων 192
ΚΑΤΣΙΓΡΑ ΑΝΝΑ : 'Η κληρονομικότητα τῶν ἐπικτήτων χαρακτήρων 237, 285, 318
ΚΟΥΓΕΑΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ : Κωνσταντῖνος Ἄμαντος 307
ΜΑΝΟΣ ΔΗΜ. : Τὸ παραμύθι καὶ ἡ παιδαγωγική του σημασία..... 11, 35
» : 'Ο Δελμοῦζος καὶ οἱ ἀπόδημοι..... 244
MEYLAN LOUIS (μετ. Φρ. Καββαδᾶ) : 'Ερρίκος Πεσταλότσι (1746-1827)..... 142
ΞΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ : Δημοσιεύματα 'Α. Δελμούζου 219
ΠΑΪΔΟΥΣΗ ΕΙΡΗΝΗ : Τί μᾶς ἐδίδαξε ὁ Δελμοῦζος γιὰ τὴν Ἔκθεση τοῦ παιδιοῦ καὶ γιὰ τὴν Ψυχαγωγία του 199
ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ Π. Ε : Νεοέλληνες Φιλόσοφοι (1600-1850) 132
» : 'Ο Παιδαγωγὸς Δελμοῦζος 161
» : 'Η Μέση Παιδεία μας. Ἕνας Νόμος ποὺ δὲν ἔγινε 275, 309, 340
PERCHERON MAURICE (μετ. Κ. Π. Λαζαρίδη) : Τὸ παιγνίδι..... 347
ΣΟΥΡΛΑΣ ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ : 'Η ἐποχή μας καὶ οἱ νέοι..... 74
ΣΤΑΥΡΟΥ ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ : 'Ο Δελμοῦζος καὶ οἱ ἀρχαῖοι..... 184
ΣΩΤΗΡΑΚΗΣ Ν. : 'Υπάρχουν χρονικὰ ὅρια στὴν ἀνάπτυξη τῆς νοημοσύνης;.. 228
ΤΑΤΑΚΗΣ Ν. Β. : 'Ο Δάσκαλος Δελμοῦζος..... 171
ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ ΦΩΤΕΙΝΗ : Τὸ Σχολεῖο τοῦ Βόλου..... 195
ΦΑΣΣΑΣ ΣΩΤ. : 'Η Παιδονομία στὸ Νέο Σχολεῖο..... 79

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Διδακτικὸς ὁδηγὸς γιὰ τοὺς λειτουργοὺς τῆς Στοιχειώδους Παιδείας.

Σελ.

ΓΚΡΟΖΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ : 'Η τεχνικὴ ἀγωγὴ..... 324
ΚΑΠΩΝΗΣ Τ.: 'Η 'Ιδεοπτικὴ Μέθοδος (Decroly) στὴν πράξη..... 18, 44, 94
ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Κ. : 'Η σημασία τῆς τοπικῆς ἱστορίας στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο. 252
MEISTER RICHARD (μετ. Κ. Γ. Καλαντζῆ) : 'Η σημασία μιᾶς γενικῆς θεωρίας τῆς 'Αγωγῆς γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ πράξη..... 354
PIAGET JEAN (μετ. Κούλας Νικολακάκη) : Ψυχολογικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴ στοιχειώδη διδασκαλία τῶν Φυσικῶν 'Επιστημῶν 103

Διδακτικὸς ὁδηγὸς γιὰ τοὺς λειτουργοὺς τῆς Μέσης Παιδείας.

Σελ.

ΚΑΚΡΙΔΗΣ Θ. Ι. : 'Η διδασκαλία τῶν 'Αρχαίων 'Ελληνικῶν 322
ΚΩΒΑΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ : 'Η θεωρία τῶν Μαθηματικῶν στὰ Γυμνάσια.... 248, 290
ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Κ. : Φιλοσοφία καὶ γυμνασιακὴ μόρφωση 148
ΜΩΡΑΪΤΟΥ-ΒΑΣΟΥ ΕΥ. : 'Ατομικοὶ φάκελοι καὶ ἀτομικὰ δελτία τῶν μαθητῶν 15
ΠΑΝΑΓΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤ. : Τρόπος τῆς διδασκαλίας τῶν Μαθηματικῶν στὶς κατώτερες τάξεις τῶν Γυμνασίων..... 87

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Σελ.

ΑΓΓΛΙΑ

Σύλλογος γιὰ τὴ διδακτικὴ τῶν Μαθηματικῶν 258

ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ

Δάνεια τιμῆς σὲ σπουδαστὲς 259

ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

Αἴθουσες μαθημάτων γιὰ πολλαπλοὺς σκοπούς 258

ΓΑΛΛΙΑ

Παιδαγωγικὴ ἐπιμόρφωση τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ — Περιοδεῦον Μουσεῖο..... 258

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ἀναθεώρηση τῶν σχολικῶν βιβλίων.. 259

ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Θεατρικὲς παραστάσεις 259

ΔΑΝΙΑ

Μορφωτικὲς Βιβλιοθῆκες 260

ΙΣΠΑΝΙΑ

Πρὸς τιμὴν τῶν συνταξιούχων καθηγητῶν 260

Σελ.

ΙΤΑΛΙΑ

LORENZETTO ANNA (μετ. Κ. Λαζαρίδη) : Κέντρα γιὰ τὴ λαϊκὴ μόρφωση στὴ Νότιο Ἰταλία 52

ΠΟΡΤΟΓΑΛΛΙΑ

Πάλη κατὰ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ..... 259

ΤΟΥΡΚΙΑ

ΜΑΝΟΣ ΔΗΜ. : Ἐκπαιδευτικὲς εἰδήσεις 21

» : Τὸ V Ἐκπαιδευτικὸ Συνέδριο 116

» : Πορίσματα καὶ παρατηρήσεις ἀπὸ στατιστικοὺς πίνακες τῶν ἐτῶν 1932-1953 118

ΟΥΝΕΣΚΟ

Ἡ διδασκαλία τῆς Φιλοσοφίας..... 295

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν γυναικῶν..... 296

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν γυναικῶν..... 112, 156

Ἡ διδασκαλία τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν στὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Παιδείας..... 157

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

ΜΑΝΟΣ ΔΗΜ. : Ἡ ὁμόγλωσση Στοιχειώδης Ἐκπαίδευση τῆς Πόλης. Στατιστικὰ δεδομένα καὶ πορίσματα... 329, 360

ΕΣΥ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΟΥ
(Ἄρθρα γιὰ Γονεῖς καὶ Δασκάλους)

Σελ.

FRANK MARY καὶ LAURENCE: Πῶς νὰ βοηθᾶτε τὰ παιδιά σας ὅταν πηγαίνουν στὸ σχολεῖο (Β' μέρος)..... 24, 58, 121

ΣΥΝΤΟΜΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ
(Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Δελμούζου)

Σελ.

ΠΟΛΙΤΗΣ Ν., ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡ., ΣΑΡΑΤΣΗΣ Δ., ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΑΛ., ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Γ., ΝΙΡΒΑΝΑΣ Π., ΠΑΛΑΜΑΣ Κ., ΑΝΤΩΝΑΚΑΚΗΣ Γ., ΠΟΛΙΤΗΣ Φ., ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ..... 215-318

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Σελ.

Τοῦ ΕΛΕΥΘ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ καὶ τῆς ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ ΔΕΛΤΑ (πρὸς τὸν Δελμούζο) 206-207

Σελ.

Τοῦ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ (γιὰ τὸ περιοδικό μας)..... 28

ΣΧΟΛΙΑ

Σελ.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ (Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ): Οἱ Ἕλληνες ἀγρότες θέλουν ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα 125

Μωρία καὶ Ἀμάθεια..... 125

Ἕνα ἐπίσημο κείμενο ὑπόδειγμα ὕφους. 264

Πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου Ἀμάντου. 298

Νεοελληνικὴ Σύνταξις (Ἀχ. Τζάρτζανου)..... 334

ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ ΑΛ. : Ἡ νέα περιπέτεια τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας 261

Σελ.

ΜΑΡΟΥΣΑΚΗΣ Π. : Οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἄσοφοι..... 28

ΞΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ : Τὸ 9ο Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸ Συνέδριο τῆς Θεσσαλονίκης..... 159

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ : Συνταγὴ γιὰ ἕνα βιβλίο..... 334

ΣΟΥΜΕΛΙΔΗΣ Γ. : Ἡ γλώσσα τῶν Ἀναγνωστικῶν..... 33

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ. : Μιὰ ἀνεύθυνη προκήρυξη τοῦ Ὑπουργείου..... 262

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Σελ.

ΓΕΔΕΩΝ Μ. ΣΟΦΙΑ : Μυρσίνης Κλεάνθους—Παπαδημητρίου «Ἡ Νέα Ἀγωγὴ-θεωρία καὶ μέθοδοι» 299

ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ ΑΛ. : Μυρσίνης Κλεάνθους—Παπαδημητρίου «Ἡ Νέα Ἀγωγὴ-θεωρία καὶ μέθοδοι» 29

ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΔΗΣ Ξ. : Ὁ Λαροσφουκὼ στὴ Δημοτικὴ (μετ. Χρ. Χρηστίδη)... 266

ΞΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ : Εὐριπίδης «Οἱ Ἱκέτισσες, οἱ Τρωαδίτισσες, οἱ Βάκχες» (μετάφρ. Θρασ. Σταύρου) 64

Σελ.

ΞΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ : Ἅγι Θέρου (Σπ. Θεοδωρόπουλου) «Τὰ Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων» (τόμος Β') 126

» Walter Kranz «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας» (μετάφρ. Θρασ. Σταύρου) 303

ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ Π. Ε. : Φωτεινὴς Τζωρτζάκη «Οἱ Νέοι Ἀργοναῦτες»... 160

ΣΤΑΥΡΟΥ ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ : Ἀχ. Τζαρτζάνου «Νεοελληνικὴ Σύνταξις» (τόμος Β') 367

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

Σελ.

ΞΥΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ : Ἀντώνης Τραυλαντώνης..... 364

ΡΩΜΑΙΟΣ Κ. : Ἐρνέστος Πφοὺλ 366

ΣΩΤΗΡΑΚΗΣ Ν. : Παντελὴς Παϊδούσης 298

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Σελ.

Ἐκδόσεις τῆς «Οὐνέσκο»..... 271

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Σελ.

32, 127, 160, 271, 304, 368

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ο Ζ' ΤΟΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

"ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ"

Ἀποτελεσθεὶς ἀπὸ τὰ τεύχη:

13° (15 Ἰανουαρίου 1953) ἕως 24° (15 Δεκεμβρίου 1953)

Πωλεῖται: Ἄδετος ἀντὶ δρχ. 75.000

Δεμένος (χρυσοπανόδετος) ἀντὶ δρχ. 95.000

Οἱ συνδρομηταὶ δύνανται νὰ μᾶς ἐπιστρέφουν τὰ ἄδετα τεύχη καὶ νὰ τὰ ἀνταλλάσσουν μὲ δεμένον τόμον

Καταβάλλοντες Δρχ. 20.000

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩΑΝ. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ, Στοὰ Ἀρσακείου — ΑΡΣΑΚΗ 6

ΕΤΑΙΡΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΑΛΤΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ—ΑΡΣΑΚΗ 6—Τηλ. 23-218

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Α' 1947 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Β' 1948 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Γ' 1949 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Δ' 1950 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Ε' 1951 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος ΣΤ' 1952 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Ζ' 1953 διὰ συνδρομῶν:

α) Νομικῶν Προσώπων Δραχ. 80.000
β) Φυσικῶν Προσώπων Δραχ. 70.000

Τιμὴ ἁπλοῦ Τεύχους Δραχ. 6.000
Τιμὴ διπλοῦ Τεύχους Δραχ. 9.000

ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ Ν. τέως προέδρου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου:

1) ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΑΣΧΟΛΙΕΣ.—ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ..... Δραχ. 15.000
2) Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ..... Δραχ. 15.000
3) Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ..... Δραχ. 15.000
4) Η ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
5) ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ..... Δραχ. 15.000
6) Η ΠΑΤΡΙΔΟΓΡΑΦΙΑ—ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ ..... Δραχ. 15.000
7) ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ..... Δραχ. 15.000
8) Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ—Η ΩΔΙΚΗ—ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΜΕ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ..... Δραχ. 25.000
9) Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ..... Δραχ. 20.000
10) ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ..... Δραχ. 20.000

ΓΚΡΟΖΑ ΑΘΑΝ.—ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ..... Δραχ. 15.000
ΠΑΠΑ-Ι-ΩΑΝΝΟΥ ΕΥΑΓ.—ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ ..... Δραχ. 15.000
ΘΕΜΕΛΗ Γ.—ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ..... Δραχ. 10.000

"Βιβλιοθήκη ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ καὶ ΠΟΙΗΤΩΝ"

ΣΕΙΡΑ Α'.	Τόμοι 1—100 ἄδετοι ..... Διὰ προκαταβολῆς Δρχ. 100.000 καὶ ἀποδοχῆς 25 × 100.000 μηνιαίων συναλλαγματικῶν.	Δραχμὰς 2.600.000
ΣΕΙΡΑ Α'.	Τόμοι 1—100 δεμένοι εἰς 44 τόμους Διὰ προκαταβολῆς Δρχ. 500.000 καὶ ἀποδοχῆς 25 × 100.000 μηνιαίων συναλλαγματικῶν.	Δραχμὰς 3.000.000
	Σειρὰ χαρτῶν 1—3 τοῦ εἰς τοὺς ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ γνωστοῦ κόσμου δεμένη μὲ ξυλίνας ράβδους πρὸς ἀνάρτησιν	» 75.000
	Ἡ αὐτοὶ χάρται ἄδετοι ἀντὶ Δρχ. 4.000 ἕκαστος ἐν ὅλῳ	» 12.000
ΣΕΙΡΑ Β'.	Τόμοι 101—127. Οἱ ἐκδοθέντες τόμοι 101—127 πωλοῦνται ἄδετοι ἀντὶ	» 885.000

διὰ προκαταβολῆς Δρχ. 85.000 καὶ ἀποδοχῆς 8×100.000 μηνιαίων συναλλαγματικῶν.

Οἱ ἀνωτέρω τόμοι 1—127 ἐπὶ ἀμέσῳ πληρωμῇ, ἐπὶ ἐκπτώσει 20 %.

ΝΕΑ ΣΕΙΡΑ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΤΟΜΟΙ 1-100

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Συνεργάται καὶ μεταφρασταὶ οἱ ἀριστεῖς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας καὶ Λογοτεχνίας

Μὲ δρχ. 50.000 μηνιαίως διὰ παράδοσιν δύο τόμων ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1954 καὶ ἐφεξῆς.

Ἐγγραφαὶ συνδρομητῶν εἰς τὸ Κατάστημά μας καὶ εἰς ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς Χώρας.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
Ἐν Ἀθήναις—Στοὰ Ἀρσακείου-Ἀρσάκη 6
Τηλέφωνον 23-218